

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
BİLİM DALI**

**BALKAN ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ DIŞ
TİCARETİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI: 2011-2030
EKONOMETRİK ÖNGÖRÜSÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Melike BABAL

KOCAELİ 2013

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT
BİLİM DALI**

**BALKAN ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ DIŞ
TİCARETİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI: 2011-2030
EKONOMETRİK ÖNGÖRÜSÜ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Melike BABAL

Doç. Dr. Selçuk KOÇ

KOCAELİ 2013

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

BALKAN ÜLKELERİ İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ DIŞ
TİCARETİN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI: 2011-2030
EKONOMETRİK ÖNGÖRÜSÜ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Melike BABAL

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 09.09.2013 /14

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Recep TARI

Jüri Üyesi: Doç Dr. Selçuk KOÇ

KOCAELİ 2013

ÖNSÖZ

Bu çalışma sürecinde her ihtiyacım olduğu an her türlü bilgisini benimle paylaşarak benden hiçbir desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç Dr. Selçuk KOÇ'a teşekkür ederim. Ekonometri alanında bir nebze olsun kendimi geliştirdiysem bu Selçuk Hoca'm sayesinde. Tez jürimde bulunan Prof. Dr. Recep TARI'ya engin ekonometri bilgisini, Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN'a ise Uluslararası İktisat alanındaki bilgilerini benimle paylaşmalarından dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Akademik hayatımda birlikte çok şey başardığımız ve başaracağımıza inandığım sevgili arkadaşlarım Arş. Gör. Evren DENKTAŞ ve Ekin Güneş SAYGILI'ya sonsuz teşekkürler.

Tez çalışmam sürecinde yaşadığım sıkıntıları ve mutlulukları benimle paylaşan canım annem, babam ve kardeşim Hüma BABAL'a verdikleri her türlü destek ve bana gösterdikleri üstün sabır için minnettarım. İyi ki varlar, iyi ki yanımdalar.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
İÇİNDEKİLER.....	2
ÖZET.....	5
TABLolar LİSTESİ	7
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	12
GİRİŞ	16
BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİ VE UYGULAMADA DIŞ TİCARET	19
1.1. DIŞ TİCARET: TEMEL KAVRAMLAR	19
1.1.1. Dış ticaret: İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Hacmi	19
1.1.2. Dış Ticaret Dengesi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	20
1.1.3. Mal Grupları ve Sektörel Bağlamda Dış Ticaret	21
1.1.4. Ülke ve Ülke Grupları Bazında Dış Ticaret.....	22
1.2. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ VE NEDENLERİ.....	22
1.2.1. Fiyat Farklılıkları	23
1.2.2. Mal Farklılaştırması	23
1.2.3. Ülke İçi Üretimin Yetersizliği.....	24
1.2.4. DIŞ TİCARET TEORİLERİNİN EVRİMİ	24
1.3. KÜRESEL VE BÖLGESEL BAĞLAMDA DÜNYA TİCARETİ	31
İKİNCİ BÖLÜM: BALKAN BÖLGESİNİN POLİTİK EKONOMİK YAPISI, DÜNYA VE TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ	34
2.1. BALKAN ÜLKELERİNİN POLİTİK VE EKONOMİK YAPISI	34
2.1.1. Balkan Kavramı, Bölgesel Özellikleri Ve Tarihi.....	34
2.1.2. Balkan Ülkelerinde Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci.....	37
2.1.2.1. Arnavutluk	38
2.1.2.2. Yugoslavya	39
2.1.2.3. Bulgaristan-Romanya	41
2.1.2.4. Türkiye- Yunanistan	41
2.1.3. Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişte Uygulanan Politikalar.....	42
2.1.3.1. Eş Zamanlı Reform Stratejisi.....	43
2.1.3.2. Aşamalı Reform Stratejisi.....	43
2.2. BALKAN BÖLGESİ KARŞILAŞTIRMALI EKONOMİK YAPISI.....	44

2.2.1.	Makroekonomik Performans.....	44
2.2.2.	Balkan Ülkelerinin Dış Ticaret Yapısı.....	63
2.3.	BALKAN ÜLKELERİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE İLE TİCARET İLİŞKİSİ.....	67
2.3.1.	Balkan Bölgelerinin Dünya İle Ticaret İlişkisi	67
2.3.1.1.	Balkan Bölgesinin Dış Ticaret İstatistikleri ve Ticaret Ortakları .	67
2.3.1.2.	Balkan Bölgesinin Mal Grupları ve Sektörel Bağlamda Ticareti .	74
2.3.2.	Balkan Bölgesinin Türkiye İle Ticaret İlişkileri	76
2.3.2.1.	Dış Ticaret İstatistikleri Bağlamında Değerlendirmeler.....	76
2.3.2.2.	Mal Grupları Ve Sektörel Bağlamda Değerlendirmeler	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	ÖNGÖRÜ TEKNİKLERİ VE UYGULAMA	82
3.1.	ÖNGÖRÜ TANIMI ve ÖNGÖRÜ ÇEŞİTLERİ.....	82
3.1.1.	Kalitatif Öngörü Yöntemleri	83
3.1.1.1.	Tahmin	83
3.1.1.2.	Uzman Görüş	83
3.1.1.3.	Ekstrapolasyon.....	83
3.1.1.4.	Öncü Göstergeler	84
3.1.1.5.	Anketler	84
3.1.2.	Kantitatif Öngörü Yöntemleri	84
3.1.2.1.	Hareketli Ortalamalar ve Üssel Düzeltme Yöntemleri	84
3.1.2.1.1.	Basit ve İkili Hareketli Ortalamalar	84
3.1.2.1.2.	Basit Ve İkili Üssel Düzeltme	85
3.1.2.2.	ARCH, GARCH ve Diğer ARCH Modelleri	86
3.1.2.2.1.	ARCH Süreçleri.....	86
3.1.2.2.2.	GARCH Süreçleri.....	87
3.1.2.2.3.	Diğer ARCH Modelleri	88
3.1.2.3.	Box Jenkins Yöntemi.....	89
3.1.2.3.1.	Otoregresif (AR) Modeller	89
3.1.2.3.2.	Hareketli Ortalama (MA) Modelleri.....	90
3.1.2.3.3.	Otoregresif Hareketli Ortalama (ARMA) Modelleri	90
3.1.2.3.4.	Otoregresif Bütünleşik Hareketli Ortalama (ARIMA) Modelleri	90
3.1.2.4.	Box Jenkins Yöntemi Model Kurma Stratejisi	91

3.2. UYGULAMA VE ANALİZ: ÖNGÖRÜ TEKNİKLERİ KARŞILAŞTIRMASI	93
3.2.1. Arnavutluk – Türkiye Ticareti	93
3.2.2. Bosna Hersek – Türkiye Ticareti	97
3.2.3. Bulgaristan – Türkiye Ticareti	101
3.2.4. Hırvatistan – Türkiye Ticareti	104
3.2.5. Karadağ – Türkiye Ticareti	109
3.2.6. Kosova – Türkiye Ticareti	113
3.2.7. Makedonya – Türkiye Ticareti	117
3.2.8. Romanya – Türkiye Ticareti	121
3.2.9. Sırbistan – Türkiye Ticareti	125
3.2.10. Slovenya – Türkiye Ticareti	129
3.2.11. Yunanistan – Türkiye Ticareti	132
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	142
ÖZGEÇMİŞ	149

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Balkan ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaretin tarihsel sürecini inceleyerek gelecek öngörüsünde bulunmak ve buradan hareketle ekonomi politikaları önermektir. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret ile ilgili temel kavramsal çerçeve verilmiş, ardından dış ticaretin önemi, nedenleri ve evrimi hakkında ekonomi yazınından elde edilen bilgiler paylaşılmıştır. İkinci bölüm, Balkan kavramı ve bölgenin coğrafik ve demografik yapısına ilişkin bilgiler verilmiş; yirminci yüzyılın sonlarında Balkan ülkelerinde yaşanan planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin politik ve ekonomik etkileri tarihsel perspektifle açıklanmıştır. Üçüncü bölüm ise, çalışmanın yöntemi olan öngörünün kavramsal içeriği ve uygulamasından oluşmaktadır. 2011-2030 yılları için gerçekleştirilen öngöründe Dünya Bankası ve TÜİK'ten elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmanın hipotezi 2030 yılında Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaretin artacağı, H₁ hipotezi ise artmayacağı yönünde kurulmuştur. Box Jenkins yöntemi ile E-views kullanılarak gerçekleştirilen AR, MA, ARMA, ARIMA ve ayrıca Trend analizleri ile elde edilen sonuçlar hipotezimizi doğrular niteliktedir. Bu kapsamda, ekonomik entegrasyonun dış ticareti artırıcı bir etki yaratacağı da elde edilen sonuçlardan çıkarılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, Dış Ticaret, Öngörü

ABSTRACT

The main purpose of this study is to forecast the future trade by examining the historical process of trade relation between Balkan States and Turkey and is to assign an economic policy from starting this point. In this context, the principal conceptual framework is defined and then the information acquired from the literature about the importance, reasons and evolution of foreign trade is shared. In the second part of the study, definition of Balkan and the geographical and demographic information of the region are explicated. Also the political and economic effects of transition from planned economy to market economy at the end of 20th century is defined by historical perspective. The third part of the study consists of the implementation and the conceptual index of forecast which is the method of this study. In the forecast realized for the period of 2011-2030, data obtained from World Bank and TÜİK is used. The study is based on the hypothesis that the trade between Balkan States and Turkey is going to increase exponentially until 2030. The H_1 hypothesis is vice versa. By using Box Jenkins method with E-views, the results obtained by AR, MA, ARMA, ARIMA and also Trend analysis affirm the hypothesis. In this context, that economical integration creates foreign trade increasing effect inferred from the results obtained.

Key Words: Balkans, Foreign Trade, Forecast

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1: Küresel ve Bölgesel Bağlamda İthalat.....	32
Tablo 1.2: Küresel ve Bölgesel Bağlamda İhracat.....	33
Tablo 2.1: Balkanlarda Nüfus ve Yüzölçümü.....	35
Tablo 2.2: Piyasa Ekonomisine Geçiş.....	44
Tablo 2.3: Büyüme Oranları	50
Tablo 2.4: Enflasyon Oranları.....	53
Tablo 2.5: İşsizlik Oranları	55
Tablo 2.6: Kişi Başı Gelir	57
Tablo 2.7: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	58
Tablo 2.8: GSYH'nin Sektörel Dağılımı	60
Tablo 2.9: Uluslararası Kuruluşlara Üyelik	61
Tablo 2.10: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	67
Tablo 2.11: Balkan Ekonomilerinin Dünya İle İhracatı.....	68
Tablo 2.12: Balkan Ekonomilerinin Dünya İle İthalatı.....	68
Tablo 2.13: Balkan Ekonomilerinin Başlıca Ticaret Ortakları	72
Tablo 2.14: Balkan Bölgesinin Mal Grupları.....	74
Tablo 2.15: Balkan Ekonomilerinin Türkiye'ye ihracatı	76
Tablo 2.16: Balkan Ekonomilerinin Türkiye'den ithalatı	77
Tablo 2.17: Balkan ekonomilerinin 2010-2011 arasındaki ithalat ve ihracat	78
değişim oranları.....	78
Tablo 3.1: Arnavutluk İhracatı Öngörüsü	93
Tablo 3.2: Arnavutluk İhracatı Öngörü Değerleri	94
Tablo 3.3: Arnavutluk İthalatı Öngörüsü	94
Tablo 3.4: Arnavutluk İthalatı Öngörü Değerleri	95
Tablo 3.5: Arnavutluk'un Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	95

Tablo 3.6: Arnavutluk'un Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	96
Tablo 3.7: Arnavutluk'un Türkiye'den İthalat Öngörüsü	96
Tablo 3.8: Arnavutluk'un Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	97
Tablo 3.9: Bosna Hersek İhracat Öngörüsü	97
Tablo 3.10: Bosna Hersek İhracat Öngörü Değerleri	98
Tablo 3.11: Bosna Hersek İthalat Öngörüsü	98
Tablo 3.12: Bosna Hersek İthalat Öngörü Değerleri	98
Tablo 3.13: Bosna Hersek'in Türkiye'ye İhracat Öngörüsü.....	99
Tablo 3.14: Bosna Hersek'in Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	99
Tablo 3.15: Bosna Hersek'in Türkiye'den İthalat Öngörüsü.....	100
Tablo 3.16: Bosna Hersek'in Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	100
Tablo 3.17: Bulgaristan İhracat Öngörüsü	101
Tablo 3.18: Bulgaristan İhracat Öngörü Değerleri	101
Tablo 3.19: Bulgaristan İthalat Öngörüsü.....	102
Tablo 3.20: Bulgaristan İthalat Öngörü Değerleri	102
Tablo 3.21: Bulgaristan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü.....	103
Tablo 3.22: Bulgaristan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	103
Tablo 3.23: Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalat Öngörüsü.....	104
Tablo 3.24: Bulgaristan'ın Türkiye'den ithalatı Öngörü Değerleri	104
Tablo 3.25: Hırvatistan İhracat Öngörüsü.....	105
Tablo 3.26: Hırvatistan İhracat Öngörü Değerleri	105
Tablo 3.27: Hırvatistan İthalat Öngörüsü	106
Tablo3.28: Hırvatistan İthalat Öngörü Değerleri	106
Tablo 3.29: Hırvatistan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	107
Tablo 3.30: Hırvatistan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri.....	107
Tablo3.31: Hırvatistan'ın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	108

Tablo3.32: Hırvatistan'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri.....	108
Tablo 3.33: Karadağ İhracat Öngörüsü.....	109
Tablo 3.34: Karadağ İhracat Öngörü Değerleri	109
Tablo 3.35: Karadağ İthalat Öngörüsü.....	110
Tablo 3.36: Karadağ İthalat Öngörü Değerleri	110
Tablo 3.37: Karadağ'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü.....	111
Tablo 3.38: Karadağ'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	111
Tablo3.39: Karadağ'ın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	112
Tablo3.40: Karadağ'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri.....	112
Tablo 3.41: Kosova İhracat Öngörüsü	113
Tablo 3.42: Kosova İhracat Öngörü Değerleri.....	113
Tablo 3.43: Kosova İthalat Öngörüsü	114
Tablo 3.44: Kosova'nın İthalat Öngörü Değerleri	114
Tablo 3.45: Kosova'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	115
Tablo 3.46: Kosova'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	115
Tablo 3.47: Kosova'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü.....	116
Tablo 3.48: Kosova'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	116
Tablo 3.49: Makedonya İhracat Öngörüsü	117
Tablo 3.50: Makedonya İhracat Öngörü Değerleri	117
Tablo 3.51: Makedonya İthalat Öngörüsü	118
Tablo 3.52: Makedonya İthalat Öngörü Değerleri.....	118
Tablo 3.53: Makedonya'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	119
Tablo 3.54: Makedonya'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerler.....	119
Tablo 3.55: Makedonya'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	120
Tablo 3.56: Makedonya'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	120
Tablo 3.57: Romanya İhracat Öngörüsü	121

Tablo 3.58: Romanya İhracat Öngörü Değerleri	121
Tablo 3.59: Romanya İthalat Öngörüsü	122
Tablo 3.60: Romanya İthalat Öngörü Değerleri	122
Tablo 3.61: Romanya'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	123
Tablo 3.62: Romanya'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	123
Tablo 3.63: Romanya'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	124
Tablo 3.64: Romanya'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	124
Tablo 3.65: Sırbistan İhracat Öngörüsü	125
Tablo 3.66: Sırbistan İhracat Öngörü Değerleri	125
Tablo 3.67: Sırbistan İthalat Öngörüsü	126
Tablo 3.68: Sırbistan İthalat Öngörü Değerleri	126
Tablo 3.69: Sırbistan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	127
Tablo 3.70: Sırbistan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	127
Tablo 3.71: Sırbistan'ın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	128
Tablo 3.72: Sırbistan'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerler	128
Tablo 3.73: Slovenya İhracat Öngörüsü	129
Tablo 3.74: Slovenya İhracat Öngörü Değerleri	129
Tablo 3.75: Slovenya İthalat Öngörüsü	130
Tablo 3.76: Slovenya İthalat Öngörü Değerleri	130
Tablo 3.77: Slovenya'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	131
Tablo 3.78: Slovenya'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	131
Tablo 3.79: Slovenya'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	132
Tablo 3.80: Slovenya'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	132
Tablo 3.81: Yunanistan İhracat Öngörüsü	133
Tablo 3.82: Yunanistan İhracat Öngörü Değerleri	133
Tablo 3.83: Yunanistan İthalat Öngörüsü	134

Tablo 3.84: Yunanistan İthalat Öngörü Değerleri	134
Tablo 3.85: Yunanistan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü	135
Tablo 3.86: Yunanistan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri	135
Tablo 3.87: Yunanistan'ın Türkiye'den İthalat Öngörüsü	136
Tablo 3.88: Yunanistan'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri	136
Tablo 3.89: Ükelere Göre Kullanılan Öngörü Teknikleri.....	137

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Model Kurma Basamakları.....	92
---------------------------------------	----

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK	: Avrupa Konseyi
AR	: Autoregressive Regression (Oto regresif Regresyon)
ARCH	: Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (Oto regresif Koşullu Değişen Varyans)
BAM	: Bosnia- Herzegovina Convertible Mark (Bosna Hersek Konvertibil Mark)
CEFTA	: Central European Free Trade Agreement (Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması)
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
DB	: Dünya Bankası
DGTS	: The Directorate General for Trade of the European Commission (Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Müdürlüğü Ticaret İstatistikleri)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DW	: Durbin Watson Test İstatistiği
EBRD	: European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)
EFTA	: European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)

- EGARCH** : Exponential Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (Üssel Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Varyans)
- EUROSTAT**: European Community Statistical Office (Avrupa Topluluğu İstatistik Ofisi)
- GARCH** : Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans)
- GATT** : General Agreement of Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
- GSYH** : Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- IBRD** : International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)
- IGARCH** : Integrated Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (Bütünleşik Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans)
- IGEME** : İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi
- IMF** : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
- ITC** : International Trade Centre (Uluslararası Ticaret Merkezi)
- JB** : Jarque Bera Normallik Testi
- MA** : Moving Average (Hareketli Ortalama)
- MAAC** : The Middle Atlantic Actuarial Clup (Orta Atlantik Aktüeryal Kulüp)
- MONSTAT** : Statistical Office of Montenegro (Karadağ İstatistik Kurumu)
- NATO** : North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması)

- Teşkilatı)
- OECD** : Organization for Economic Co-operation and Development
(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
- RMSSO** : Republic of Macedonia State Statistical Office (Makedonya
Cumhuriyeti Devlet İstatistik Dairesi)
- RSIS** : Republika Srpska Institute of Statistics (Sırp Cumhuriyeti İstatistik
Enstitüsü)
- SORS** : Statistical Office of The Republic of Slovenia (Slovenya
Cumhuriyeti İstatistik Kurumu)
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- SSR** : Sum of Squared Residuals (Artık Kareler Toplamı)
- TARCH** : Threshold Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (Eşik
Değerli Otoregresif Koşullu Varyans)

GİRİŞ

Dünya coğrafyası incelendiğinde Balkanlar, İskandinav ülkeleri, Sahra altı Afrika, Avrupa Birliği, OECD ülkeleri gibi birçok ülke topluluğunun kendi içinde benzerlik gösterirken, birbiriyle güçlü korelasyonlara sahip ülkelerin ekonomik olduğu kadar politik ve kültürel bazı farklılıklara sahip olduğu da gözlemlenmiştir.

Küreselleşme dalgasının ivme kazanması, teknolojik gelişmenin artması ile birlikte artık daha fazla ve çeşitli mal talep edilmektedir. İktisadın genel tanımında da yer aldığı üzere kıt kaynaklara sahip ülkeler her çeşit malı üretememektedir. Bu durumda, artan talep ticaret yapılarak karşılanmaya çalışılır. Bundan dolayı ticaret yapmak ülkeler için önemli olmakla birlikte dış ticaretten elde edilecek faydanın artırılması ve sürdürülebilir olması hem makroekonomik değişkenlerdeki olumlu etkisi hem de refah düzeyini arttırması açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'dan oluşan Balkan coğrafyası için ekonometrik öngörü yöntemi ile dış ticaret analizi yapılırken; aynı zamanda Türkiye ile ticari ilişkileri hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın temel amacı Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaretin geçmiş ve bugününü inceleyerek ekonometrik modeller yardımıyla gelecekle ilgili öngöründe bulunmaktır. Öngörü 2011-2030 zaman aralığı için uygulanmıştır. Çalışmada 2011 yılı başlangıç tarihi olarak alınır iken bitiş tarihinde ise Türkiye Cumhuriyetinin 100. yıl dönümü olan 2023'te belirlenen “500 milyar \$ ihracat hacmine ulaşmak” hedefini test etmek önceliği oluştururken; 2030'a kadar devam edilmesi ihracattaki bu büyüme etkisinin devamlılığını ölçmek adına tercih edilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle dış ticaretle ilgili genel kavramların üzerinde durularak ülkeleri dış ticaret yapmaya yönelten nedenler özetlenmiştir. Dış ticaret teorilerinin evrimi ile küresel ve bölgesel bağlamda dünya ticaretine ilişkin açıklamalar yine bu bölümde yer alacaktır.

İkinci bölümde Balkan bölgesinin yaşadığı ekonomik ve politik geçişin etkileri, Türkiye ve Dünya ile olan dış ticareti incelenecektir. Öncelikle Balkan kelimesinin etimolojik kökeni ve kavramsal boyutu, yüzölçümleri, nüfusu, dünya

nüfusuna oranı gibi önemli kavram ve oranlar açıklanarak ayrıntıları ile verilecektir. Balkanlarda yaşanan geçiş süreci Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan-Romanya ve Türkiye-Yunanistan olmak üzere dört başlıkta gruplandırılmıştır. Bu sınıflandırma yapılırken öncelikle ülkelerin planlı ekonomiyi daha öncesinde uygulayıp uygulamaması; ülkelerin gruplandırılmasında ise, benzer geçiş politikaları ile geçiş sürecini tamamlamaları dikkate alınmıştır. Geçiş ekonomileri ile literatürde yer alan eş zamanlı reform ve aşamalı reform stratejileri hakkında verilen genel bilgi ile ikinci bölümün ilk kısmı tamamlanacaktır. İkinci bölümün ikinci kısmında ise, Balkan ekonomilerinin makroekonomik performanslarına ve Dünya ile olan ticaretleri ile ticarete konu olan mal ve sektörlerle ilişkin veriler tablolar yardımı ile yorumlanacaktır.

Uygulama ve analiz bağlamında Dünya Bankası ve TÜİK'ten elde edilen verilerle oluşturulan modellerin öncelikle sınanması, ekonometrik uygunluk ve iktisadi anlamlılık aşamalarından sonra test aşamasına geçilecektir. Dört farklı testin kullanılmasıyla 11 Balkan ülkesinin 2030 yılına kadarki dış ticaretlerinin ideal öngörü modeli bulunup karşılaştırmaları yapılacaktır.

Literatürde AB, OECD, İskandinav ülkeleri gibi ülke grupları ile karşılaştırıldığında Balkanlar ile ilgili yetersiz sayıda çalışmanın bulunduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda özellikle Balkan bölgesinin seçilmesindeki temel amaç, bu eksikliğin giderilmek istenmesidir. Bunun yanında 20. Yüzyılın başında bölgede yaşanan yapısal değişimler Dünya ekonomisini de etkilemektedir. 2030 yılına gelindiğinde stratejik olarak önemli, doğal kaynak açısından verimli bir bölge olan Balkanların hem Dünya hem de Türkiye ile olan ticaretlerinin yönü ve şiddetine ilişkin bir analiz gerçekleştirilecektir.

Öngörü tekniğinin kullanılmasının ana nedenlerinden biri ise yine literatürde Balkanlar ve öngörü üzerine çalışılmış konuların yetersiz olmasıdır. Bunun yanı sıra öngörü tekniğinde bir ya da iki yıl sonrası için öngörü yapılırken uzun dönemli öngörüler yapılmamaktadır. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar her yıl GSYH öngörüsü yapıp yayınlanmaktadır. Bu çalışmada AR ve Trend modelleri ile 2011-2030 arası için öngörü gerçekleştirilecektir. MA ve ARIMA modelleri uygulandığı takdirde öngörü sadece 2015'e kadar mümkün olmaktadır. Çalışmada ülkelerin Dünya'yla yaptıkları ithalat ve ihracata ilişkin veri seti Dünya Bankasının

2012 verilerinden temin edilecektir. Her ülkenin veri sayısı değişmektedir. En fazla veri 1976-2011 arası 36 veri ile Romanya ve Yunanistan da varken, en az veri 2003-2011 arası 9 veri ile Kosova için alınacaktır. AR, MA ve Trend analizlerinde veri sayısının çokluğuna ihtiyaç duyulduğundan Kosova, Karadağ gibi yeni kurulan ülkelerin eksik verileri bilimsel yöntemler ile türetilecektir. Türkiye ile olan ticaretine ilişkin veriler ise TÜİK'ten elde edilecektir. H_0 hipotezi ticaretin artacağı; H_1 hipotezi ise ticaretin artmayacağı yönünde kurulacaktır. İlgili veriler ışığında, öncelikle birim kök testleri yapılacak, serilerin durağanlık derecesi belirlenecektir. Daha sonra AR ve MA süreçleri test edilecektir. E-views paket programından faydalanmak suretiyle elde edilen denklemlerden öngörü gerçekleştirilecek; verilerin başlangıç tarihinden 2011'e kadar ex-post, 2012-2030 arası ex ante öngörü yapılacaktır. Öngörü sonuçlarına göre 2030'a kadar genel anlamda Balkanlar'ın ticaretinin yönü ve şiddeti belirlenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİ VE UYGULAMADA DIŞ TİCARET

1.1. DIŞ TİCARET: TEMEL KAVRAMLAR

Balkan ülkelerinin hem dünya hem de Türkiye ile olan dış ticaretinin öngörüsünün yapıldığı bu çalışmada, öncelikle dış ticareti oluşturan temel kavramlara, dış ticaretin önemi ve nedenlerine, dış ticaretin evrimine ve küresel ve bölgesel bağlamda dış ticarete ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

1.1.1. Dış ticaret: İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Hacmi

Ticaret malların üretiminden tüketime kadar geçen zamanda, iktisadi değer taşıyan başka nesnelere ile değiştirilmesi, alışı ve satışı anlamında kullanılmaktadır. Eğer alım satım işlemi ülke dışı ile yapılıyorsa kavram dış ticaret olarak adlandırılır. Literatürde *dış ticaret* dar ve geniş anlamıyla yer almaktadır. Dar anlamda dış ticaret, ülkelerin birbirlerine mal satıp mal almasını ifade etmektedir. Geniş anlamıyla dış ticaret ise, mal alım satımının yanında hizmet alım satımının da bulunduğu durum olarak açıklanmaktadır. Bunun yanında mal, hizmet, faktör ve teknoloji akımlarının bir arada incelendiği alan Uluslararası İktisadi İlişkiler olarak ifade edilmekte ve Uluslararası Ticaret Akımları ile Uluslararası Mali Akımlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Bayraktutan, 2012: 3-14). Bu çalışmada mal alım-satımlarının incelendiği dar anlamda dış ticaret tanımlaması kullanılacaktır. Dış ticaret temel olarak ihracat ve ithalat kavramlarından oluşur.

İhracat temel anlamda, bir ülkenin başka bir ülkeye mal satması ya da yurt içinde yapılan üretimin bir bölümünün başka ülkelerdeki talebi karşılaması olarak ifade edilmektedir (Bayraktutan, 2012: 1). İhracat hacmi büyüklüğünün, büyüme, istihdam, gelir düzeyi vb. makroekonomik değişkenler açısından önemli olmasının yanı sıra, ihracat değerleri, istatistik ve ekonometrik analizlerde nedensellik ilişkilerinin zaman gecikmelerini, yönünü ve şiddetini açıklayabilmek, öngöründe bulunmak amacıyla da kullanılmaktadır (Utkulu 2008: 6).

İthalat ise, kısaca bir ülkenin başka bir ülkeden mal satın alması olarak açıklanmaktadır. Bir borç alacak ilişkisi olarak düşünüldüğünde ithalatın ihracattan

yüksek olması dış ticarete bir açık yaratacağından istenen bir durum değildir. Öyle ki, ekonomik entegrasyon çerçevesinde daha sonra da açıklanacağı gibi ithalat dünya refahı için önemli bir faaliyet olup, ihracat gibi gerek makroekonomik gerekse ekonometrik ve istatistikî analizlerde belirleyici bir değişkendir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus dış ticarettten elde edilecek faydanın maksimize edilmesidir.

Bir ülkenin dönem içinde yapmış olduğu ithalat ve ihracatın toplamı o ülkenin **dış ticaret hacmini** göstermektedir. İhracat ve ithalat ile elde edilen birçok değişken –dış ticaret açığı/fazlası, ithalatın ihracatı karşılama oranı gibi- dış ticaret hacminden elde edilmektedir. Dış ticaret verisi kullanılarak bir ülkenin ithal ikameci ya da ithalata bağımlı olup olmadığı gibi ticaret yapısı ile ilgili bilgi almak ülke ekonomilerini anlamak açısından önem arz etmektedir. Ülke ekonomilerinin ihracat ve ithalat miktarlarının toplamlarının GSYH'ye oranlanmasıyla ülkelerin dışa açıklık seviyeleri ölçülebilmektedir (Carbaugh, 2009: 9). Dış ticaret hacmi ile ilintili önemli kavramlar aşağıda açıklanmıştır.

1.1.2. Dış Ticaret Dengesi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

İhracat (X) ve ithalat (M) arasındaki fark ilgili ülkenin ticaretinin dengede olup olmadığını göstermektedir. Eğer $X > M$ ise ilgili ülke için dış ticaret fazlası, $X < M$ ise dış ticaret açığı, $X = M$ ise **dış ticaret dengesinin** olduğu bir durum söz konusudur. Ülkelerin dış ticaret dengeleri uzun dönemli olarak incelenmelidir. Eğer ülke sürekli dış ticaret açığı veriyorsa, burada yapısal bir bozukluğun var olduğu ve bunun da dış borç stokunu artırıcı bir yapı sergileyeceği ifade edilebilir. Dış ticaret dengesi cari denge ile karıştırılmamalıdır. *Cari denge*, dış ticaret dengesinin yanında hizmetler ve yatırım gelir-gider dengesini de içermektedir¹. Bir ülke dış ticaret açığı verdiğinde kesin olarak bir cari açıktan bahsedilemez, cari fazla vermesi de mümkündür.

Dış ticaretle ilgili diğer kavramlarla bütünleşik bir kavram olan ***ihracatın ithalatı karşılama oranı***, bir ülkenin dış ticaret açığı veya fazlası verdiği bir durumda

¹ Cari işlemler dengesi veya cari denge, bir ülkenin dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri ve cari transferler dengelerinin toplamından oluşur. Ülkenin cari işlemlerden elde ettiği gelirler, cari işlemlere yapılan giderlerden daha büyükse cari işlemler fazlası (cari fazla), daha küçükse cari işlemler açığı (cari açık) ortaya çıkar (Koç, S. 2011: 43).

ithalatın ne kadarlık bir kısmının ihracat yapılarak karşılandığı ya da ihracatın ithalatta göre ne kadarlık bir fazlalığa sahip olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Dış ticarete konu olan mallar ve sektörler, ticaret ilişkisi kuran ülkeler ve ülke grupları, bu ülkelerin ticaret yapısını anlamak açısından önemlidir. Aşağıda konu ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

1.1.3. Mal Grupları ve Sektörel Bağlamda Dış Ticaret

Ülkeler için ticarete konu olan malların özellikleri ve ticaret yaptıkları sektörler dış ticaretten elde edilecek faydanın artması açısından oldukça önemlidir. Sermaye yoğun ve emek yoğun üretim şekline bilgi ekonomisine geçişin başlanması ile birlikte teknoloji yoğun üretim de dahil olmuştur (Romer, 1990: 72). Öyle ki teknoloji yoğun üretim AR-GE kapsamında gerçekleştirildiğinden katma değeri yüksek malların üretilip ticarete konu olmasına sebep olmaktadır. Eğer ki bir ülke katma değeri düşük malları ihraç edip katma değeri yüksek mallar ithal ediyorsa burada faydalı bir dış ticaretten bahsedilemez. Fakat özellikle çalışmamıza konu olan ülkeler açısından da değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkelerin katma değeri yüksek malların üretimini gerçekleştirmeleri için öncelikle ekonomik kalkınmayla birlikte yapısal bir dönüşüm yaşamaları gerekmektedir. Bununla birlikte ihracatta mal çeşitlendirmesi yine ülkelerin lehine bir dış ticaret için önemlidir.

İthalat açısından değerlendirildiğinde ise, ticarete konu olacak mallarda ülkelerin dış pazarlara karşı tutumu ve korumacılık düzeyleri belirleyicidir. Tüketim ve yatırım malları, ara mal veya hammadde ithalatından hangisinin yoğunluğu bilgisi yine ülkelerin ticaret yapısı hakkında bilgi vermektedir (Utkulu 2008: 8).

Küreselleşmenin dünya ekonomilerinde etkisinin artması ile birlikte ticaretin sektörel yapısında mal akımlarından hizmet sektörüne, ardından teknoloji akımlarına doğru bir kayma gerçekleşmektedir. Bunun bir sonucu olarak da, hizmet ticareti taşımacılık, turizm gibi sektörlerden bankacılık, sigortacılık vb. alanlara doğru yönelmektedir (Bayraktutan, 2012: 14).

1.1.4. Ülke ve Ülke Grupları Bazında Dış Ticaret

Dış ticaret yapılan ülkeler, politik ve ekonomik durumları, talep yapıları ve coğrafi yakınlık gibi nedenlerle önem taşımaktadır. Birbirleri ile ticari ilişkilerde bulunan bu ülkeler her ne kadar müdahaleci davranmasalar da bir ülke ekonomisinde yaşanan söz konusu bir aksaklık diğer ülke ekonomisini de dolaylı bir biçimde etkileyecektir. Bu açıdan ticaretin belirli ülkelerle sınırlandırılması bir risk yaratacaktır. Diğer çerçeveden ticaret için seçilen ülke ve ülke gruplarının uyguladıkları kısıtlama veya teşvikler yine ticaretten elde edilecek faydanın artırılması açısından önemlidir. Ülkeler ticaret yaparken bu gibi durumları göz önünde bulundurup, alternatif politika ve pazarlar bulabilmeye elverişli bir ticaret dağılımı gerçekleştirmelidirler.

Çalışmaya konu olan Balkan ülkeleri incelendiğinde dış ticareti genellikle AB ülkeleri ile yaptıkları AB'nin ekonomik anlamda yaşadığı bir olumsuzlukta fazlasıyla etkilendikleri görülmüştür. Buna Avrupa'yı da derinden etkileyen 2009 küresel krizinin Balkan ülkelerinin ticareti üzerine oluşturduğu olumsuz etki örnek olarak verilebilir. İzleyen yıllarda nerdeyse tüm Balkan ülkeleri cari açık vermiştir.

Dış ticaret ekonomik entegrasyonun artması ile birlikte ekonomilerin ticaret yapmalarındaki ana nedenlerin sıkça tartışılmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda, yapılan araştırmalar sonucunda dış ticaretin önemi ve nedenlerine bir sonraki bölümde değinilecektir.

1.2. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ VE NEDENLERİ

Ülkelerin ticaret yapmasının nedenleri ile ilgili literatürde birçok madde sayılmaktadır. Coğrafi özelliklerin ve iklimin ülkeden ülkeye değişmesi ve buna bağlı olarak üretimin farklılaşması, tüketicilerin zevk ve tercihlerindeki çeşitlilikten doğan talep yapılarındaki farklılıklar, üretilen malların kalite ve özelliklerindeki farklılıklar, teknolojik donanım, nitelikli işgücünün bulunamaması, mal ve fiyatlardaki farklılıklar ve bunun gibi nedenlerle ülkelerin ticaret yaptıkları ifade edilmektedir. Fakat temel de fiyat farklılıkları ülkeleri ticaret yapmaya iten en önemli sebeptir (Utkulu, 2005: 6).

Krugman (2012)'a göre ülkeler temelinde fayda yaratmak olmak üzere iki nedenden dolayı ticaret yaparlar: birincisi, ülkeler uzmanlığın yarattığı farklılıklarından, ikinci olarak ise, ölçek ekonomilerinden fayda sağlamak isterler (Krugman, 2012: 24). Dış ticaretin yapılmasının başlıca sebepleri aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

1.2.1. Fiyat Farklılıkları

Ülkeler bazen mallar homojen olsa bile aynı ürünü farklı maliyetlerle üretebilmektedirler. Bunun sebepleri arasında, üretim teknolojileri arasındaki farklılık ve hammaddenin ucuzluğu en önemli etmenlerdendir. Talep esnekliği yüksek olan mallarda, ucuza üretim yapan ülkeler bu malları diğer ülkelere göre daha ucuza arz ettiklerinden ihracatları da artmaktadır (İçöz, t.y: 5). Bu durumun temelinde ise iktisadın temel ilkesi olan kıt kaynakların etkin kullanımı yer almaktadır. Ticaret yapmaktaki temel amaç, daha fazla çeşit mala daha ucuza sahip olarak toplumsal refahın artırılması olduğundan, ülkeler bazı malları kendileri pahalıya üretmek yerine, dış dünyadan daha ucuza ithal edeceklerdir. Aksi bir durum olan *ithal ikameci* bir yaklaşım fırsat maliyetlerinin yükselmesine sebep olabilmektedir. Bu durum ile ilgili Ricardo'nun Mukayeseli Üstünlükler Teorisi, mukayeseli üstünlüğe sahip malları ihraç eden ülkelerin dış ticarettten elde edeceği kazancın yükseleceğini ifade eder (Utkulu, 2005: 6-7). Ricardo 1817 yılında yayımladığı “*On The Principles of Political Economy and Taxation*”² isimli çalışmasında dış ticaretin sebeplerine ve faydalarına değinmiştir. Bu noktada Çağdaş Dış Ticaret Teorisi'nin Ricardo'nun görüşlerinin bir uzantısı olduğunu görüşü yaygındır (Acar, 2007: 32).

1.2.2. Mal Farklılaştırması

Ülkelerin dış ticaret yapma temel nedenlerinden bir tanesi de mal farklılaştırmasıdır. Modern dış ticaret teorileri ile birlikte önem kazanan mal farklılaştırması endüstri-içi ticaret, kuzey-güney ticareti³, çok uluslu firmalar ve firma içi ticaret ve “eksik rekabet” önem kazanmıştır. Endüstri-içi ticaretle ilgili olarak Ohlin, Grubel ve Lyod ölçek ekonomilerinin önemini vurgulamışlardır

² David Ricardo, “*Ekonomi Politiğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*”, 1817

³ Kalkınma yazınında Kuzey, gelişmiş ülkeleri; Güney ise gelişmekte olan ülkeleri ifade etmektedir (Utkulu, 2005: 8)

(Krugman, 2000: 22). Dış ticaretin artmasıyla ülkeler, pazar olanaklarını artıracak, böylece ölçek ekonomilerinin maliyet avantajından yararlanabileceklerdir. Böylece mal çeşitliliği artacaktır. Bir ülkede yaşayan bir birey kendi ülkesinde bulunan bir malın, başka bir ülkede farklılaştırılmış olanını tercih edebilecektir. Bu konu ise “Eksik Rekabet Teorisi ”ne girmektedir. Teori, Chamberlin ve Robinson tarafından geliştirilmiştir. Ülkeler ölçek ekonomilerinden yararlanmak adına az sayıda mal türünde uzmanlaşacak ve uzmanlaştığı türün ihracatçısı olacak, yakın ikamesi olan aynı ürünün diğer türünü ise ithal edecektir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201-202).

1.2.3. Ülke İçi Üretimin Yetersizliği

Daha önce de ifade edildiği gibi ülkeler coğrafya, iklim, teknoloji vb. birçok konuda farklılık göstermektedir. Bir ülke ikliminde yetişen bir besin maddesi başka bir ülke ikliminde yetişmeyebilir. Doğal kaynaklar yine ülke coğrafyasına bağlı olarak her ülkede farklı miktarlarda çıkartılmaktadır. Aynı şekilde eğitim durumları da ülkeden ülkeye değişmektedir ki bu nitelikli işgücü bulmak ve teknolojik yeterlilik konusunda problem yaratır. Bu ve benzeri birçok konuda ülkeler yurt içi talebi karşılamakta yetersiz kalabilmekte veya daha çeşitli ürünler kullanıp toplumsal refahı artırmak isteyebilmektedir. Bu noktada ise dış ticaret kapsamında ithalat ülkeler açısından rasyonel bir davranış olarak tercih edilir.

1.2.4. DIŞ TİCARET TEORİLERİNİN EVRİMİ

18. yüzyıl öncesine incelendiğinde zaman zaman dış ticaretin yapıldığı; fakat sistematik hale getirilmediği gözlemlenmiştir. Kâğıt paranın olmadığı, madeni para olarak altın ve gümüşün kullanıldığı 15 ile 18. yüzyıl arasında Avrupa’da ortaya çıkan bir akım olan *merkantilizm*, milli serveti bu madenlerdeki artışla açıklamakta, devlet müdahalesini savunmakta, kıymetli maden artışını sağlamak amacıyla ihracatın teşvik edilmesini, ithalatın para çıkışına sebep olacağı düşüncesiyle kısıtlanması gerektiği savunmaktaydı (Aktan, 2000:1).

Adam Smith (1776) iktisada ekonomik insan anlamına gelen “homoeconomicus” , görünmez el ve serbestleşmenin gerekliliğine ilişkin “Bırakınız yapsınlar; bırakınız geçsinler”⁴ ifadelerini kazandırarak klasik liberalizmi

⁴ laissez faire, laissez passer

oluşturmuştur. Smith'in dış ticarete yaptığı en büyük katkı ise iş bölümü ve uzmanlaşmayı açıkladığı Mutlak Üstünlükler Teorisi'dir. Burada iki ülkeden oluşan bir ekonomik model bulunmaktadır. Smith, ülkelerin homojen kabul edilen emek faktörünü içeren düşük maliyetle ürettiği mutlak üstünlüğe sahip mal üzerinde uzmanlaşması, maliyeti yüksek olan malı o malda uzman diğer ülkeden ithal etmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bayraktutan, 2003: 176-177).

Adam Smith'den sonra David Ricardo "*On The Principles of Political Economy and Taxation*" isimli çalışması ile Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini literatüre kazandırmıştır. Mutlak Üstünlük Kavramının uluslararası ticaret teorilerinin kapsamını daralttığından yetersiz olduğunu savunmuştur. Ricardo'ya göre; bir ülke birden çok malda mutlak üstünlüğe sahip olabilir. Bu noktada önemli olan bu mallardan hangisinde uzmanlaşmanın nispi olarak daha fazla fayda sağlayacağıdır. Buna göre, iki malda da mutlak üstünlüğe sahip bir ülkenin, sadece bu iki malın üretimine yoğunlaşıp diğer malları ithal etmesi durumunda dış ticaretten elde edeceği fayda azalacaktır. Ticaret yapmanın birincil koşulu fayda elde etmektir. Bu durumda teori yetersiz kalmaktadır. Bir ülke karşılaştırmalı olarak en etkin olduğu malda uzmanlaşır onun üretimini yapar ve daha pahalıya ürettiği malı da ithal ederse dış ticaretten elde edeceği fayda artacaktır (Ricardo, 2007:120-121).

J. S. Mill (1848) "*The Principles Of Political Economy*" isimli çalışmasını yayınlayarak Klasik iktisat ve dış ticaret teorisine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Özellikle değer kavramı, dış ticaret hadleri, talep analizi ve üretim maliyetlerini Mill'in dış ticaret teorisine katkıda bulunduğu konulardır (Mill, 1848/1885: 269-396).

1870'lerden sonra liberal iktisatçılar marjinal fayda kavramına dayalı değer teorisi ile alternatif maliyet teorilerini geliştirmişlerdir. Neo Klasikler olarak adlandırılan bu iktisatçılar da klasikler gibi bir analiz uygulamış, soyutlayıcı iktisat kanunlarını savunup matematikten yararlanmış, emek-değer teorisi yerine "Fırsat Maliyeti" kavramını kullanmışlardır. Edgeworth A. Marshall'dan yaklaşık olarak 30 yıl önce "teklif eğrileri"⁵ kavramına ilişkin ifadelerde bulunmuştur. Marshall ise değer teorisini ve mal balyaları kavramını Edgeworth'ün teklif eğrileri ile

⁵ **Teklif Eğrisi:** İthal malı bir birim artırılırken, buna karşılık ülkenin kendi malından önereceği miktarları gösteren eğriye denir (Özkale, 2003: 30).

açıklamıştır. Marjinal fayda kavramını destekleyen neo klasikler kayıtsızlık yaklaşımı ile ilgilenmişlerdir. İlk olarak F. Y. Edgeworth kayıtsızlık analizlerine başlamıştır. Faydacılık felsefesini benimseyen Edgeworth fayda fonksiyonunu genelleştirmiş, bir tek mal yerine tüketilen bütün malların miktarlarını dikkate almıştır. Fayda teorisi kapsamında malların özelliklerini belirterek (tamamlayıcı veya ikame) kayıtsızlık eğrilerini ve kutu diyagramlarını kullanmıştır (Acar, 2007: 53-57).

Alternatif maliyet olarak da kullanılan fırsat maliyeti, ilk kez 1930'larda G. Haberler tarafından geliştirilmiştir. Fırsat maliyeti özetle, bir malın üretimini bir birim arttırmak için diğer malın üretiminde yapmamız gereken kısıtlamayı ifade etmektedir. Ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımı altında hareket edildiğinde, belirli bir malın üretimini artırmak için üretiminden vazgeçtiğimiz malın miktarı bize fırsat maliyetini verir (Haberler, 1935: 180-184).

Alfred Marshall (1922) "Money, Credit and Commerce" isimli çalışması ile "mal balyaları" kavramını kullanarak ticarete ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Mal balyaları, bir ülkenin, her biri belirli bir miktar emek ve sermayeden (sübjektif reel maliyetler) oluşan ihraç mallarını ifade eder. Bu mal balyalarının mal bileşenleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ama o malın içerdiği emek ve sermaye miktarı her yerde eşittir. Sonuç olarak dış ticaretin aynı mübadele ile gerçekleştiği varsayımı altında her ülke kendi mal balyaları karşılığında diğer ülkeden belirli bir miktar mal balyası talep edecektir (Marshall, 1923: 177-196). Marshall'a göre objektif ve sübjektif unsurlar birlikte reel değeri oluşturur ve bu reel değer parasal olmayan bir değerdir. Objektif unsurlar emek ve sermaye maliyetleri; sübjektif unsur ise faydadır (Marshall, 1923: 321-325).

20. yüzyılın ikinci çeyreğinde kabul gören Ricardocu model, emeği üretimin tek faktörü varsaydığı için, karşılaştırmalı üstünlükleri sadece emek üretkenliğindeki uluslararası farklılıklara dayandırır. Oysaki gerçek dünyada, ticaret emek kadar diğer üretim faktörleri tarafından da açıklanabilir (Krugman, 2012: 80). Bunun karşısında Hecksher ve Ohlin, bir ülkenin hangi üretim faktörüne diğerine göre nispeten daha fazla sahipse o faktörü gerektiren malda uzmanlaşmasının ve kıt olan malı ise ithal etmesinin rasyonel olduğu yönündeki faktör donatımı teorisini geliştirmiştir. (Bayraktutan, 2003:178). Faktör Donatımı teorisi diğer teorilerden farklı olarak iki ülkeli, iki mallı ve iki faktörlü bir teoridir. Teoriye göre, bir ülke hangi üretim

faktörüne diğer faktöre nispeten daha fazla sahipse o faktörü gerektiren malda uzmanlaşması, kıt olan malı ise ithal etmesi rasyoneldir. Çünkü fazla olan faktörün fiyatı da düşük olacaktır ve bu maliyetlere yansıdığında ülkenin ucuza üretim yaptığı malda uzmanlaşması karlı dış ticarete sebep olacaktır. Faktör donatımı teorisinin iki temel varsayımı bulunmaktadır. Öncelikle, iki ülkeli iki mallı ve iki faktörlü bir modelde ülkelerin faktörlerinin farklı olduğu (biri emekse, diğeri sermaye), ikinci olarak ise, malların faktör yoğunluklarının farklı olduğu varsayımı geçerlidir. Bunun yanı sıra, malların üretim fonksiyonlarının bütün ülkelerde aynı olduğu, ölçeğe göre sabit verimler yasaının geçerli ve ülkelerin talep koşullarının benzer olduğu da varsayımlar arasındadır (Dunn ve Mutti, 2005: 56-60).

Klasik iktisat, serbest ticaretin ülkede yaşayan herkesin yararına, korumacılığın ise zararına olduğunu ve serbest ekonominin kapalı ekonomiye göre refah düzeyini artıracığını savunmuştur. Fakat W. F. Stolper ve P. A. Samuelson (1941) Faktör Donatımı Teorisi'nden türetilen bir teori geliştirmişlerdir. Bu teoriye göre, emeğin bol faktör olduğu bir ülkede, ticaret başladıktan sonra emeğin fiyatı yani ücretler yükselirken, kıt kaynak olan sermayenin fiyatı yani faizler düşmektedir. Tam istihdam düzeyinde fiyatı artan emeğin toplam nominal geliri de artacaktır. Tersine ise sermaye için geçerlidir. Bunun sebebi tam istihdam düzeyinde olduğundan fiyatı düşen sermayenin miktarının hala aynı kalmasıdır. Bu durumun sonucunda sermaye malını tüketen işçiler emeğin fiyatının artması ile yükselen gelirleri ile ucuzlayan sermaye malından daha çok tüketebilirler. Ancak emek yoğun malın tüketiminde her ne kadar gelirden bir artış görülse de emek yoğun malın fiyatı da artmıştır. Sonuç olarak Stolper-Samuelson teoremine göre ülkede bol olan faktör için serbest ticaret olumlu iken, kıt olan faktör için korumacılık daha olumlu gözükmektedir. Ama bunu bir bütün olarak değerlendirdiğimizde yine serbest ticaretin bir bütün olarak topluma fayda sağladığı savunulmaktadır (Stolper ve Samuelson, 1941: 58-73).

Heckscher-Ohlin modelinden türetilen bir diğer teorem olan Rybczynski teoremine göre ise, yine iki mallı ve iki faktörlü bir modelde, tam istihdamda tek bir faktörün arzının artması durumunda, o faktörün kullanıldığı malın üretiminin artacağı, diğer faktörün kullanıldığı malın üretiminin ise azalacağını savunmuştur (Rybczynski, 1955: 336-341).

Heckscher-Ohlin modeli üzerine bir çalışma yapan Leontief, Amerika'nın 1951 yılında bir Milyon dolarlık ihracat üretmek için gerekli işgücü ve sermaye miktarı ile ithalata rakip kesimde bir Milyon dolarlık üretim için gerekli işgücü ve sermaye miktarını girdi-çıkıtı tabloları ile hesaplamıştır. Heckscher- Ohlin teoremine göre, Amerika sermaye yoğun bir ülke olarak kabul edilmektedir. Leontief bu nedenle, Amerika'nın ihraç üretiminin, ithalata rakip kesimde üretilen mallardan daha fazla sermaye yoğun olduğu beklentisi içinde olmuştur. Ancak beklentisinin aksine ihracat üretimindeki işçi başına düşen sermaye 12.970 dolar, ithalata rakip kesimde ise işçi başına düşen sermaye 13.710 dolardır. Yine çalışmaya göre, Amerika'nın sermaye kullanım talebi yaklaşık 46.000 dolar azalmış, işgücü talebi 6 çalışma yılı artmıştır (Aslan ve Terzi, 2006: 1-13). Diğer bir deyişle, Amerika'da bir Milyon dolar değerindeki ihraç malı üretmek için gerekli olan emek, bir Milyon dolar değerindeki ithalata rakip mallarının üretimi için gereken emekten daha fazla, aynı miktar ihracat için gerekli olan sermaye ise ithalattakinden daha düşüktür. Yani ithalattaki sermaye/emek oranı ihracattakinden yüzde 30 daha yüksektir (Leontieff, 1953: 332-349). Bu ise, Amerika'nın emek-yoğun mallar ihraç edip sermaye yoğun mallar ithal ettiğini göstermektedir. Oysa Amerika'nın, tartışmasız dünyanın en zengin sermaye stokuna sahip bir ülke olması, Heckscher-Ohlin modeline göre tam tersine, sermaye-yoğun mallar ihraç edip emek-yoğun mallar ithal edilmesini gerekli kılar. **“Leontief Paradoksu”** diye bilinen bu sonuç, iktisatçılar arasında şaşkınlık yaratmış ve teori üzerinde yoğun tartışmalara yol açmıştır.

Keesing (1965, 1966) ve Kenen (1965), sanayi ülkeleri arasındaki dış ticaretin büyük bir bölümü nitelikli işgücü farklılıkları ile açıklanabileceğini ifade etmektedir. Nitelikli iş gücünün fazla olduğu ülkelerde nitelikli işgücü yoğun bir üretim ve uzmanlaşma, niteliksiz işgücünün fazla olduğu ülkelerde ise niteliksiz işgücü yoğun üretim ve uzmanlaşma olup bu mallarla dış ticarete katılırlar. Nitelikli işgücü yoğun mallar ve sermaye yoğun mallar “türetilmiş mallar” şeklinde tek başlıkta incelenir. Faktör Donatımı Teorisi'ne oldukça yakın bir mantıkla işleyen Nitelikli İşgücü Teoremi aynı zamanda Neo Faktör Donatımı Teorisi olarak da adlandırılmaktadır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201)

Posner, Heckscher-Ohlin tarafından savunulan “ üretim fonksiyonları tüm ülkelerde özdeşdir” varsayımını eleştirmiştir. 1961 yılındaki çalışması ile teknik

bilginin her ülke tarafından kolayca elde edilemeyeceğini savunmuş ve Teknoloji Açığı Teoreminin temellerini atmıştır (Yılmaz, 2010: 205-206). Gelişmiş sanayi ülkelerinde yenilikçi firmalar yeni üretim yöntemleri ile yeni ürünler geliştirmekte, ürünlerini patent ve fikri mülkiyet hakkı gibi yasalarla korumaktadırlar. Bu durum ticaretin sebebi olarak kabul edilmektedir. Teoriye göre, belirtilen durumlar dâhilinde firma ürünün monopolcüsü, ülke ise ürünün ilk ihracatçısı olsa da, yasaların değişmesi veya ortadan kalkması, teknolojinin taklit edilmesi sonucu az gelişmiş ülkelerin malı daha ucuza üretmesi gelişmiş sanayi ülkesini ithalatçı konuma getirecektir (Seyidoğlu, 2009: 101-102).

Vernon (1966), Ürün Dönemleri Teoremi ile bir mal yeni maldan eski mala geçerken gelişmiş ülkeler yeni mallarda, az gelişmiş ülkeler eski malda uzmanlaştığını belirtmiştir. Bunun nedeni ürünün ortaya çıktığı ilk aşamadan sonra, ürünün geliştirilmesi, iç piyasaya sunulması, test edilmesi gibi aşamaların gelişmiş ülkede var olan nitelikli emek ve yüksek ar-ge harcamaları ile gerçekleştirilmesidir. Ürünün teknolojisi düşük ücretli az gelişmiş ülkelere kaydıksa teknoloji açığı teoremi sonucu daha ucuza üretilir ve icatçı firma ithalatçı firma konumuna düşer. Yani ürün icatçı ülkede son dönemini bitirip artık başka bir ülkeden ithal edilmektedir. Gelişmiş ülke yeni bir ürün geliştirip yeni bir ürün dönemine girmek için kaynaklarını kullanır (Vernon, 1966: 190-207).

Uluslararası ticaretle ilgili bu zamana kadar ortaya atılan teoremlerin hemen hepsi Heckscher-Ohlin Teorisi'nin geliştirilmiş halleriydi. Linder'in 1961 yılında yayımladığı çalışmasında, dış ticareti maliyet üstünlüklerine dayandırmadan açıklamış, *benzer tercihler* ve *temsili talep* kavramlarına dikkat çekmiştir. Faktör Donatımı Teorisi standart malların ticaretini açıklarken, Linder homojen olmayan sanayi ürünlerinin ticaretini açıklar. Ticaret, gelir durumuna göre belirlenen zevk ve tercihler yoluyla belirlenmektedir. Kişiler gelir durumlarına göre talebi yaratmakta, firmalar bu talebe karşılık malları üretmekte ve benzer gelir durumuna sahip ülkelerde benzer mallar talep edileceğinden bu ülkeler ile ticaret gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra Linder'e göre, ülkenin sermaye yoğun ya da emek yoğun olması yani sermaye malları stoku da gelir durumunu etkiler. Sermaye yoğun ülkelerde teknoloji ağırlıklı mallar talep edilir, çünkü gelir durumu yüksektir (Atik, 2006: 36-37).

Dış ticarete farklı yaklaşımlardan olan ölçeğe göre azalan maliyetler teoremi, bazı malların ortalama üretim maliyetlerinin, üretim ölçeği arttıkça düşeceğini yani artan getiri ile çalıştığını ifade eder. İçsel ölçek ekonomilerinde ortalama maliyet firmanın üretim ölçeğine göre değişirken; dışsal ölçek ekonomilerinde üretim hacmi nitelikli emek ve girdi teminine bağlı olarak değişir. Bu durum büyük ölçekli firmaların fiyat ve satış hacmini kontrol edebilmesi sebebiyle küçük ölçekli firmalara karşı tekelci bir güç kazanmasına sebep olur. Diğer bir ifade ile ülkeler faktör donatımı yerine ölçek ekonomisi nedeniyle de bir malda avantaja sahip olabilirler. Aynı zamanda 1971 yılında Grubel ve Lloyd'un ortaya attıkları endüstri içi ticaret kavramı ile ülkeler arasındaki ticaretin yapısı ölçülebilmekte ve ölçek ekonomilerinin önemi vurgulanmaktadır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201).

Yeni dış ticaret teorisi kapsamında, monopol nitelikli üreticiler tarafından üretilen farklılaştırılmış malların, endüstri-içi ve gelişmiş ülkeler arasındaki ticarete konu olduğu ileri sürülmektedir. Ticaretin serbest olması (sınırlamalar olsa dahi), ticaretin olmaması durumuna göre daha avantajlıdır. Öyle ki rekabetin artması ürünlerin kalitesini ve teknolojisini artırıcı bir etkide bulunur. Ticaretin olmadığı durumda ise monopol güç fiyatı artırıcı etkide bulunabilir (Bayraktutan, 2003: 182). Farklılaştırılmış malların esas alınmasına dayanan *Tekelci Rekabet Teorisi*, ürün çeşitliliğinin artması ve ölçek ekonomilerinin maliyetleri düşürmesi ile dış ticaretten fayda sağlanabileceğini ifade etmektedir. Tam rekabet piyasasının “dış ticarete konu olan malların homojen olması” varsayımının aksine ülkeler arasında aynı malların eşanlı ihracatı ve ithalatı yapılabilmektedir. Daha önce de sözü geçtiği gibi bu endüstri içi ticaret olarak adlandırılmaktadır. Tekelci rekabet teoremi sanayi mallarının endüstri içi ticaretini ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır (Seyidoğlu, 2009: 107).

Buna ek olarak, Krugman tüm bu teoremlerin bir analizini yapmıştır. Krugman, her bir malın farklılaşma sonucu tek bir firmada ve tek bir ülkede üretileceği için taşıma giderlerinin sıfır olduğu varsayımında aynı zevk, tercih, teknoloji ve faktör donatımına sahip iki ülkenin dahi ticaret yapabileceğini söylemektedir. (Krugman, 1980: 952).

1.3. KÜRESEL VE BÖLGESEL BAĞLAMDA DÜNYA TİCARETİ

Küresel ve bölgesel ticaret, 20. Yüzyıldaki hakim paradigma neo klasik iktisat ile birlikte hız kazanmıştır. Dünya’da özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan mal ve hizmet serbestleşmesi benzer ülkeler arasında ekonomik birlikler kurulmasına sebep olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkeler tarifelerini azaltarak, kısıtlamaları kaldırmak adına müzakerelerde bulunmuşlardır. Bu müzakereler ayrımcılık yapmama ilkesi ve karşılıklılık ilkesine dayanmaktaydı (Balassa, 1984: 8). Dünya’nın ticaret yapısında yaşanan bu dönüşüm ile birlikte ülkeler arasında hızlı bir bütünleşme hareketi başlamıştır. Literatürde “ekonomik bütünleşme” veya “ekonomik entegrasyon” olarak da kullanılan bu kavramın önemi hala devam etmektedir. Bunun başlıca sebebi ise, ekonomik bütünleşmenin çift taraflı etkilerinin olmasıdır. Geleneksel ticaret teorilerinden farklı olarak ülkeleri karşılıklı olarak politik, ekonomik hatta sosyal açıdan etkilemektedir.

Bütünleşme kelimesi Oxford English Dictionary tarafından ilk defa 1620’de kullanıldığı ifade edilirken, ekonomik anlamda bütünleşme kavramıyla ilgili ise Machlup resmi ilk kullanım için 1947 tarihini vermiştir (Bayraktutan, 2010:7). Bunun yanı sıra Doğu Bloğunun çökmesi planlı ekonomi yerine piyasa ekonomisinin geçmesine neden olmuştur. Devletin sınırlarının giderek azalması liberalleşme hareketlerine hız kazandırarak ülkelerin ekonomik, politik, kültürel vb. değerlerinin sınırları dışına taşınmasına sebep olmuştur. Bu liberalleşme hareketleri sadece ticarete değil, mali anlamda da etkili olmuştur. Böylece ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler git gide artmakta ve küresel ekonomi kavramı kullanılmaya başlanmaktadır (DPT, 2000: 3). Hisarcıklıoğlu’na göre küreselleşmenin temel iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki daha önce de açıklandığı üzere hakim paradigmanın neo klasik iktisat olması, rekabetçi ve serbest piyasayı özendirilen bir ekonomik sistemi özendirilmektedir. İkinci olarak ise, teknolojinin kullanım alanlarını artırarak genişlemesidir. Küreselleşme ile ülkeler arasındaki serbeste ve rekabet artacak, teknolojik gelişme ile de refah düzeyinde bir artış beklenmektedir (Hisarcıklıoğlu, 2001: 59).

Tablo 1.1 incelendiğinde 1970-1980 aralığında AB, Kuzey Amerika, OECD ülkeleri, Güney Afrika, Balkanlar ve Dünya ithalatının % 250 ile %500 artmış olduğu görülmektedir. Balkanlarla ilgili veriler her dönemde yeni ülke verilerinin eklenmesinden dolayı 1970-1980 aralığında analize yeterli olmamaktadır. Yine de bir nispi bir artış olduğu gözlenmiştir. 1980-1990 ve 1990-2000 döneminde en yüksek artışı Kuzey Amerika ülkeleri yaşarken, 2000-2011 arasında ithalatında Güney Asya'da yaklaşık %580 oranında bir artış gözlemlenmiştir.

Tablo1.1: Küresel ve Bölgesel Bağlamda İthalat

000 US\$	1970	1980	1990	2000	2011
AB	174.476.526	1.047.576.898	1.964.263.676	3.027.985.889	7.443.739.443
Kuzey Amerika	72.899.671	264.502.969	779.733.687	1.764.848.213	3.226.085.004
OECD Ülkeleri	293.959.678	1.725.436.198	3.381.839.717	5.973.799.373	13.601.843.294
Güney Asya	5.835.547	29.081.103	44.979.206	96.271.072	659.514.235
Balkanlar	2.303.417	22.677.321	61.948.239	102.363.396	301.622.791
Dünya	386.496.618	2.366.281.351	4.403.609.397	7.993.064.456	21.781.461.552

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (22.05.2013)

Tablo 1.2'de ise 1980-1990 arasında diğer ülke gruplarının aksine Balkanlar ihracatında bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bunun en önemli etkisinin bölgede yaşanan politik huzursuzluklar olduğu düşünülmektedir. Aynı dönem için en yüksek artış ise yaklaşık % 100 ile OECD ülkeleri yaşamıştır. 1990-2000 dönemi için ithalatta olduğu gibi yine Güney Asya diğer ülke gruplarına oranla yaklaşık % 150 ile yüksek bir ihracat artışına sahiptir. 2000-2011 aralığında dünya ihracatında hakim bir artış gözlemlenirken, onu AB ihracatı izlemektedir. Başarılı bir entegrasyon süreci geçiren AB beklenenin aksine seçilen dönemlerde ilk olarak en yüksek artış hızına ulaşmıştır. Bu noktada ülkelerin ekonomik entegrasyon sürecinin hangi aşamasında olduğunun önemli olduğu Tablo 1.2'den anlaşılmaktadır. Henüz ekonomik entegrasyonunu tamamlamayan ülkelerde, sürecin ticarete olumlu etkisi daha çabuk hissedilmektedir. Bunun yanı sıra coğrafi yakınlık, kültürel benzerlik de bu süreç de önemli rol oynamaktadır.

Tablo 1.2: Küresel ve Bölgesel Bağlamda İhracat

000 US\$	1970	1980	1990	2000	2011
AB	-	1.027.763.423	1.989.740.663	3.040.746.981	7.729.124.479
Kuzey Amerika	73.111.422	346.781.517	684.828.660	1.402.099.286	2.644.230.162
OECD Ülkeleri	-	1.653.077.529	3.336.413.994	5.755.654.852	13.444.369.865
Güney Asya	-	17.797.261	34.863.974	85.776.626	-
Balkanlar	-	29.889.100	26.701.600	71.814.311	272.877.637
Dünya	-	2.370.599.141	4.318.351.228	7.961.084.382	22.030.017.570

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (22.05.2013)

Bu bölümde aktarılan bilgiler ışığında, Balkan ülkelerinin politik ve ekonomik dönüşümünün etkileri, dünya ve Türkiye ile olan ticaret ilişkileri, bölgesel ticaret ve uluslararası ekonomik kuruluşlara üyelik ile ilgili değerlendirmeler II. Bölümde yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN BÖLGESİNİN POLİTİK EKONOMİK YAPISI, DÜNYA VE TÜRKİYE İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

2.1. BALKAN ÜLKELERİNİN POLİTİK VE EKONOMİK YAPISI

Balkan kelimesinin etimolojik kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı'nın literatüre kattığı Türkçe bir kelime olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Bulgarcada dağ anlamına gelip, dağlık alana *Balkanlar*, dağlılara ise *Balkandjiya* denmektedir. Türkçe anlamı ise tam olarak “sarp ve ormanlık sıradağlar” olarak kullanılmaktadır. Yazılı metinlerde ilk olarak Balkan kavramı Alman coğrafyacı August Zeune 1808 yılındaki “Goea” isimli çalışmasında “Balkanhalbeiland”- “balkan yarımadası” olarak geçmektedir. İngiliz gezgin Walsh tarafından ise 1827 yılında ilk kez bütün yarımada için kullanılmıştır (Todorova, 2009: 25). Bulgaristan'ı ikiye bölen sıradağlar daha sonra tüm bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Balkan sınırları kuzeyde Tuna ve Sava nehirleri, doğuda Karadeniz, güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, batıda ise Ege ve Adriyatik denizleri olmak üzere sularla çizilmektedir (The New Encyclopedia Britannica, 1985: 833).

2.1.1. Balkan Kavramı, Bölgesel Özellikleri Ve Tarihi

Balkan kelimesinin etimolojik kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte Osmanlı'nın literatüre kattığı Türkçe bir kelime olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Bulgarcada dağ anlamına gelip, dağlık alana *balkanlar*, dağlılara ise *balkandjiya* denmektedir. Türkmenistan'ın batısında *Balkan* adında bir vilayet de bulunmaktadır. Türkçe anlamı ise tam olarak “sarp ve ormanlık sıradağlar” olarak kullanılmaktadır. Alman coğrafyacı August Zeune (1808) “Goea” isimli çalışmasında “Balkanhalbeiland (balkan yarımadası) ifadesini ilk defa kullanmıştır. İngiliz gezgin Walsh tarafından ise 1827 yılında ilk kez bütün yarımada için kullanılmıştır (Todorova, 2009: 25). Bulgaristan'ı ikiye bölen sıradağlar daha sonra tüm bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Balkan sınırları kuzeyde Tuna ve Sava nehirleri, doğuda Karadeniz, , güneydoğuda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, batıda ise İyonya ve Adriyatik denizleri olmak üzere sularla çizilmektedir (The New Encyclopedia Britannica, 1985: 833).

Yüzölçümü ülke sınırları ile yaklaşık 750.000 km² iken, Balkanları oluşturan yedi ülkenin sınırlarının tamamı Balkanlar içinde yer alırken (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Yunanistan) kalan beş ülkenin sınırlarının belli bir bölümünü (Sırbistan %73, Hırvatistan %49, Slovenya %27, Romanya %9 ve Türkiye %5) kapsamaktadır. Sadece balkan sınırlarında yer alan bölgelerin yüzölçümü ise toplamda yaklaşık 505.000 km²'dir. Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırılan bölge Avrupa kıtasının güneydoğusunda Anadolu'nun batısında yer almaktadır. Türkiye hariç yaklaşık 65,3 Milyon nüfusa sahiptir. Bunun yanı sıra Balkan coğrafyası üzerinde bulunan toprakların nüfusu ise 49,1 Milyondur. Balkan ülkeleri Avrupa kıta nüfusunun (Rusya dahil) %9,67'sini oluşturmaktadır. Ülkelerin nüfus artış hızları ya durağan ya da negatif eğimlidir (WB, 2012). Bunun başlıca sebebi olarak düşük gelir düzeyi ve refah seviyesinin azlığından ötürü ortaya çıkan işçi göçleri olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.1: Balkanlarda Nüfus ve Yüzölçümü

	Yüzölçümü	Balkanlardaki yüzölçümü	Nüfus	Dünya Nüfusuna Oranı	Balkan Nüfusu
Arnavutluk	28.748	28.748	3.215.988	0,05	3.215.988
Bosna Hersek	51.197	51.197	3.752.228	0,05	3.752.228
Bulgaristan	110.879	110.879	7.476.000	0,11	7.476.000
Hırvatistan	56.594	31.009	4.407.000	0,06	1.725.656
Karadağ	13.812	13.812	632.261	0,01	632.261
Kosova	10.908	10.908	1.794.303	0,03	1.794.303
Makedonya	25.713	25.713	2.063.893	0,03	2.063.893
Romanya	238.391	15.570	21.390.000	0,30	971.643
Sırbistan	88.361	55.965	7.261.000	0,10	5.207.777
Slovenya	20.273	5.421	2.052.000	0,03	299.644
Yunanistan	131.990	131.990	11.304.000	0,16	11.304.000

Kaynak: IMF, IMF E-library Data, <http://elibrary-data.imf.org/> (29.11 2012)

Çalışmaya konu olan Balkan ekonomileri Yunanistan hariç, 1990'ların başından itibaren planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş yapmışlardır. 90'lı yılların ortalarına kadar bölgede var olan savaş ve politik huzursuzluk ekonomileri de etkilemiş ve yüksek enflasyon oranları, işsizlik artışı ve dış göç gibi temel ekonomik problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Son yıllarda enflasyonu kontrol altına alma konusunda başarılı olsalar da birçok Balkan ülkesinde yüksek işsizlik ve düşük gelir düzeyi hala sorun teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra, planlı ekonomi döneminde sanayi yoğun bir politika izleyen Balkan bölgesi, piyasa ekonomisine geçişle ekonominin payının sanayiden hizmetlere kaymasından dolayı bir sektör işsizliği

yaşadığı görülmektedir. Buna rağmen son yıllarda ivme kazanan küreselleşme hareketleri ile birlikte Balkan ülkeleri uluslararası kuruluşlarla ilişkilerini ve ticaret düzeylerini artırmışlardır. Bu dışa açılma ile birlikte ise 2009'da yaşanan küresel mali krizi şiddetli bir şekilde etkilenmelerine neden olmuştur. 1995 yılından itibaren nispi olarak iyileşmeye başlayan ekonomilerin yaklaşık 15 yıl süren bir uyum aşamasından sonra yaşadıkları krizin etkilerini üzerlerinden atmakta tam olarak başarılı olamadıkları görülmektedir. Öyle ki 2000 yılından itibaren nispeten bir artış yaşayan kişi başı gelir, 2009 krizinde hemen her Balkan ekonomisinde düşmüştür. 2008-2009 arasındaki en büyük düşüşü ise %19,3 ile Romanya yaşamıştır. Balkan ekonomileri 2011 yılı için cari denge bağlamında incelendiğinde ise cari fazla veren tek Balkan ülkesi Bulgaristan iken, Yunanistan, 1995 yılından itibaren en fazla cari açık veren ülke olmuştur. Bu durum, ülkenin ekonomik yapısındaki aksaklıklara olduğu kadar ticaret hacmine ile ilişkilidir. Ticaret yapıları ise genellikle AB ülkeleri ve komşu ülkelere oluştuğundan bu ülkelerde yaşanan krizin etkileri Balkan ticaretini ciddi biçimde etkilediği görülmüştür. Son yıllardaki gelişmelere dayanarak, uluslararası ilişkiler ve ekonomik gelişim açısından Balkan ekonomileri arasında en kötü performansı Yunanistan sergilerken, en olumlu gelişmeyi ise Slovenya göstermiştir.

Balkan bölgesi tarihsel sürecine bakıldığında birçok savaş göze çarpmaktadır ki bu savaşlar Balkanlarda birçok devletin son bulmasına ve yenilerinin kurulmasına sebep olmuştur. Bunun en önemli sebepleri arasında ise bölgede çok çeşitli dil, din ve etnik yapıların bulunması gelmektedir. I. Dünya savaşı öncesinde iki savaşla karşı karşıya kalan Balkanlar erken bir savaş dönemine girmiştir. İlk olarak Sırbistan Krallığı, Bulgaristan Krallığı, Yunanistan Krallığı ve Karadağ Krallığından oluşan Balkan Birliği ile Osmanlı İmparatorluğu arasında I. Balkan Savaşı yaşanmıştır. 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ Krallığının savaş bildirisini yayımlaması ile başlayan savaşa 10 gün sonra diğer üç müttefik de iştirak etmiştir. Savaştan galip ayrılan Balkan ülkeleriyle 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu hemen hemen bütün Avrupalı topraklarını kaybetmiştir. Arnavutluk bağımsızlığını almış, geri kalan topraklar ise Balkan Güçleri arasında bölünmüştür. Ancak savaşta kazanılan toprakların özellikle Makedonya'nın paylaşımında sorun çıkmış ve Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve I. Balkan Savaşına

katılmayan Romanya birleşerek Bulgaristan'a savaş açmıştır. Bu ise II. Balkan Savaşının başlamasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler yaşanırken bölgedeki kargaşayı fırsat bilen Osmanlı İmparatorluğu Trakya bölgesini geri kazanmıştır. Bulgar güçleri mağlup edilerek 10 Ağustos 1913'de imzalanan Bükreş Anlaşması ile barış sağlanmıştır (The New Encyclopedia Britannica, 1985, s.833). Bu dönemin hemen ardından 1914 yılında Avusturya Arşidükünün Saraybosna'da öldürülmesi sebebi ile başlayan I. Dünya Savaşı ile Balkanlar tekrardan savaşın içine girmişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrasında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı Yugoslavya Krallığı halini almıştır.

II. Dünya Savaşından sonra 1990'lara kadar Sovyet etkisine giren Balkan bölgesinde bu sürecin sonunda Yugoslavya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Kosova olmak üzere yedi ayrı bağımsız ülkeye bölünmüştür. İlk olarak 25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlığını alırken sırasıyla 8 Eylül 1991'de Makedonya, 28 Şubat 1992'de Sırp cumhuriyeti, 6 Nisan 1992'de Bosna Hersek, 3 Haziran 2006 yılında Karadağ ve son olarak 17 Şubat 2008'de Kosova'nın kurulmasıyla Yugoslavya'nın dağılma süreci tamamlanmıştır. Daimi barışın hâkim olmadığı böyle bir bölgede ise gerek ekonomik gerekse siyasal gelişim çok net bir şekilde sağlanamamıştır.

2.1.2. Balkan Ülkelerinde Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci

Balkan bölgesinin siyasal tarihine bakıldığında oldukça hareketli bir süreç göze çarpmaktadır. Türkiye ve Yunanistan dışında bütün Balkan ülkelerinin sosyalizmi yaşaması bölgeyi daha da kırılgan bir hale getirmiştir. 1917 yılında Rusya'da yaşanan Ekim devrimi sonrasında her ne kadar ekonomik başarılar elde edilmiş olsa da yarattığı sosyal aksaklıklardan ötürü kapitalizm tek sistem olmaktan çıkmış ve sosyalizm yayılmaya başlamıştır. O döneme kadar hiç yaşanmamış olan sosyalizmin oluşmasında sadece K. Marks ve Lenin'in kuramları esas alınmıştır. II. Dünya savaşından sonra galip devletlerin Balkanları paylaşması sonucunda Balkanlar, Yunanistan hariç, SSCB'nin bir anlamda arka bahçesi haline gelmiş ve ekonomik sistem olarak sosyalizm benimsenmiştir. (Ölmezoğulları, 2008: 163-164). Bu süreç Doğu Bloğunun yıkılmasına kadar sürmüştür. Her ne kadar Balkan ülkeleri sosyalizmi benimsese de kendi aralarında sistemin uygulanması anlamında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında Balkanlarda, Türkiye ve

Yunanistan'ın ekonomik sistemleri ile birlikte dört farklı ekonomik rejimin kullanıldığı görülmektedir. Bu rejimler Arnavutluk, Yugoslavya, Bulgaristan ile Romanya ve Yunanistan ile Türkiye şeklinde sınıflandırılabilir. Aşağıda bu rejimler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

2.1.2.1. Arnavutluk

1912 yılında kurulan Arnavutluk 1941 yılında Doğu Avrupa'da yaşanan Sosyalizm etkisi ve Yugoslavya'nın desteği ile Sosyalizmin temellerini atmıştır. İkinci Dünya Savaşı akabinde bağımsızlığını kazanan Arnavutluk'ta 1945 yılında Enver Hoca başkanlığındaki Arnavutluk Komünist Partisi'nin yönetime gelmesiyle komünizme geçiş süreci tamamlanmıştır. (Akyol, 2007: 20). 1945 yılından başlayarak 1985 yılına kadar olan dönemde diğer Balkan ülkelerinden farklı bir sosyalizm anlayışı benimseyen Arnavutluk için literatürde öncelikle bir Yugoslavya etkisinden söz edilmektedir.

Arnavutluk Komünist Partisi'nin kurulması için destek veren Yugoslavya, partinin başa geçmesinden sonra da Arnavutluk'a dış yardımlar ile maddi destekte bulunmuştur. Yugoslavya'nın bu tutumu önceleri olumlu bir seyir izlerken zamanla Arnavutluk'un ekonomik çıkarlarına karşıt bir durum oluşturmasıyla olumsuz bir hal almıştır. Aynı zamanda Yugoslavya ile SSCB'nin arasının açılmasıyla Arnavutluk daha güçlü bir müttefik olan SSCB'ye yaklaşmak istemiştir. Arnavutluk'un Yugoslavya ile ilişkisini tamamen kesmesiyle Stalin'le olan görüşmeleri başlamış ve Arnavutluk'un ikinci siyasal döneminde SSCB ile ilişkiler ilerletilmiştir (Göktaş, 1995: 11-13). Stalin'in Arnavutluk için verdiği dış yardım sözleri ülkede önceleri oldukça iyi karşılanmış fakat zamanla yapılacak yardımlar karşılığında din, kültür, eğitim vb. alanlarda kısıtlamalar getirilerek Arnavutluk'ta hâkim bir baskı rejimi oluşmuştur (Gürkan, 1993: 157). 1953 yılında Stalin ölmüş yerine Kruşçev başkanlığı üstlenmiştir. Enver Hoca; Kruşçev ile Stalin ile kurduğu gibi iyi ilişkileri kuramamış ve yavaş yavaş Sovyet Yönetiminden uzaklaşmaya başlamıştır. 1961 Dünya Komünistler Kurultay'ında Enver Hoca ile Kruşçev'in karşı karşıya gelmesi sonucunda SSCB ile Arnavutluk ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve Çin ile yakınlaşmaya başlamıştır (Alpan, 1975: 89-90). 1961 yılından itibaren Çin ile sıkı ilişkiler kuran Enver Hoca, ülkenin resmi adını değiştirerek Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti yapmıştır.

1968 yılında Varşova Pakti'nden⁶ ayrılan Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti, tamamen SSCB'den uzaklaşmış ve Çin'den gelecek ekonomik yardımlarla kalkınmayı planlar hale gelmiştir. Öyle ki 1978 yılında, Çin planlanan yardımları sağlayamayınca Arnavutluk ile ilişkiler bozulmaya başlamış ve çok geçmeden tamamen kopmuştur. Bunun sonucunda Arnavutluk büyük bir ekonomik kriz yaşamıştır (Austin, 1993: 261).

Özetle, Stalin yandaşı Enver Hoca'nın yönetimde bulunduğu 1946-1985 döneminde Arnavutluk Marksizm-Leninizm'i en yoğun ve baskıcı şekliyle yaşamıştır. Bu aşamada üç farklı yaklaşım deneyen Arnavutluk her yaklaşımda dünyaya kapalı bir durum sergilemiştir (Armaoğlu, 1992: 245).

2.1.2.2.Yugoslavya

İkinci Dünya Savaşından sonra monarşiden komünizme geçen bir diğer ülke ise Yugoslavya olmuştur fakat Arnavutluk'tan farklı olarak özyönetimci bir sosyalizm uygulamıştır. Özyönetim kavramı incelendiğinde, çok uzun bir tarihe sahip olduğu görülmektedir. Ölmezoğullarına göre *özyönetim* kavramı, Papa 13. Leon'un 19.YY'ın son döneminde bazı genelgeler yayımlayarak işçilerin işletme yönetimine katılmaları durumunun kapitalizmin sebep olduğu sınıf mücadelesini ve yine aynı dönemlerde yabancılaştırma kavramını ortadan kaldıracak düşüncesi ile ütopyik sosyalistlerin ideal toplum modellerinde kurguladıkları yönetim türü olarak tanımlanmaktadır. Hem özyönetim hem de Yugoslavya'nın uyguladığı yönetim şeklinin belirleyici özelliği "toplumsal mülkiyet" kavramıdır (Ölmezoğulları, 2008: 225-226).

Yugoslavya'da 1945 yılında Komünist parti ve Tito'nun iktidara gelmesiyle monarşi kaldırılmış ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Ülke Stalin ve SSCB ile yaşanan bazı problemlerden sonra, Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB'den farklı bir yönetim şekli olan "Özyönetimci Sosyalizm"i benimsemiştir. SSCB ile Yugoslavya arasında özellikle dış politika anlamında gerginlikler bulunmaktaydı. 1947 yılı Mart ayında Amerika, Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan ülkeleri desteklemek için Truman Doktrinini, Avrupa'yı ekonomik olarak

⁶ 14 Mayıs 1955'te, SSCB tarafından Varşova Pakti oluşturuldu. SSCB yanında Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Doğu Almanya ve Arnavutluk bu ortak askeri savunma örgütünün üyesi oldu. Doğu Almanya, Pakt'ın askeri kanadına 1956'da katıldı. Arnavutluk 1968'de pakttan çekildi.

güçlendirmesi amacıyla ise Marshall Planını ortaya koymuştu. Bu hareketlere karşılık olarak Moskova, uluslararası komünist hareketleri tek merkezden yönetim bağları güçlendirmek adına bazı açılımlarda bulunmuştur. 1947 Eylül ayında SSCB, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Romanya, Macaristan, Yugoslavya, Fransa ve İtalya komünist parti liderleri Polonya’da bir araya gelmişlerdir ve 5 Ekim 1947’de KOMİNFÖRM kurulmuştur (Soğuk Savaş Dönemi ty: 2).

SSCB ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler 12 Nisan 1948 tarihinde Tito’nun Stalin ve Molotov’a karşı söylediği bazı sözlerden dolayı bu toplantıdan iki ay sonra Kominformdan çıkarılmıştır(Arap, 2010: 4). 1949 yılında Yugoslavya, SSCB’yi yeterince verimli olmayıp kaynak israfına sebep olduğu, ağır sanayiye aşırı değer verilip halkın tüketim ihtiyaçlarına yeterince önem verilmediği, aşırı merkeziyetçi tutumunun ağır bürokrasiye sebep olduğu, toprağın kamulaştırılmasının köylüye ve tarımsal üretime olumsuz etki yapacağı ve sosyalizmin amacının aksine işçilerin üretim sürecinde yabancılaşacakları gerekçesi ile eleştirmiştir. Sosyalist bir düzen olmakla birlikte farklı bir yönetim modeli benimsediğini açıklamıştır (Ölmezoğulları, 2008: 229-230). Yugoslavya’nın benimsediği bu modelde özyönetimle, temsili parlamenter demokrasi yerine doğrudan demokrasiyi gerçekleştirmek amacı esastır. Ayrıca modelin en önemli ve belirgin özelliği *toplumsal mülkiyettir*.

Özetle, özyönetim 1950-1963 yılları arasında başlamıştır. 1963 Anayasası ile işletmelerin elde ettikleri gelir ve bağımsızlıkları arasındaki ilişkiler geliştirilmiş ve 1965 reformları ile işçi toplulukları kolektif müteşebbis durumuna gelirken, “toplumsal mülkiyet” kavramından “ grup mülkiyeti” kavramına geçiş yapılmıştır. 1965 reformlarının bir diğer özelliği ise, merkezi planlama tümüyle terk edilerek Yugoslav ürünleri kapitalist ülkelerle rekabete zorlanmıştır. 1965 öncesinde işletme gelirlerinin %60’ı devlete giderken, 1965’ten sonra %70 oranında yatırım ve tüketim için işletmelerde kalmaya başlamıştır. 1970’lerden itibaren piyasa ekonomisi ve kapitalist sistemle bütünleşmeye başlayan Yugoslavya’da toplumsal ve ekonomik sıkıntılar başlamıştır. 4 Mayıs 1980’de Tito’nun ölmesiyle ülkede artan etnik, ekonomik ve sosyal sıkıntılar ülkede iç karışıklığa sebep olmuş ve ülkenin parçalanması ile sonuçlanmıştır (Ölmezoğulları, 2008: 225-235).

2.1.2.3.Bulgaristan-Romanya

Sovyet Rusya yönetimi altında sosyalizmi yaşayan Romanya ve Bulgaristan hemen hemen ortak politikalar uygulamışlardır. Bulgaristan'da öncelikle çiftçi partisi lideri Petkov tarafından komünistler, çiftçiler, sosyalistler ve sosyal demokratlardan oluşan bir koalisyon hükümeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Sovyet yönetiminin tepkisi ile karşı karşıya kalınmasıyla 1946 Eylülünde referandumla cumhuriyet kurulmuştur (Soğuk Savaş Dönemi ty: 1). 1946-49 yılları arasında ise Sovyet yönetiminin etkisini iyiden iyiye hissederek hızla sanayileşen Bulgaristan'da Georgi Dimitrov önderliğinde Stalinist devletin temelleri atılmıştır. Todor Jivkov döneminde (1954-1989) ise Sovyet tarzı planlı ekonomi yeni geliştirilen bazı piyasa odaklı politikaları deneme aşamasına gelinmiştir (WP, Bulgaria, 2012) .

Romanya açısından bakıldığında ise, Sovyet işgali sırasında Komünist yanlı hükümet %85'lik bir oy çoğunluğu ile güç kazanmıştır. 1947 yılında Romanya kralı komünistlerin baskısı ile ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve Romanya Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. 1948 yılında yapılan değişimler, özel sektörün kamulaştırılması ile başlamış, tarım kolektivizasyonu ile devam etmiştir. 1947 yılından 1960'lara kadar geçen sürede komünist hükümet baskıcı bir rejim kurmuştur. 1950'lerin sonlarına kadar Romanya SSCB'nin doğrudan askeri ve ekonomik kontrolü altında kalmıştır. Bu dönemde kurulan Sovyet-Roman şirketler tek taraflı olarak Romanya'nın doğal kaynaklarını sömürmüşlerdir. Buna rağmen Doğu Bloğunda komünist devlet düzenine en uzun süre muhalif duran Romanya ordusu olmuştur. Her iki ülkede de 1990 yılında Doğu Bloğunun yıkılması ile birlikte planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçilmiştir (WP, Romania, 2012).

2.1.2.4.Türkiye- Yunanistan

Yunanistan ve Türkiye Balkan ülkeleri arasında sosyalizm ve komünizmi hiç yaşamamış olan iki ülkedir. İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye, diğer Balkan ülkelerine kıyasla siyasal değişimlerden çok ekonomik değişimler yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılında tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş denemesi ile demokratikleşme adına önemli bir adım atmıştır. 1954 yılında ortaya konan yeni dış ticaret rejimi ile dış ticaret politikasının ana hatlarını belirleyen sınırlamalar ve yasaklar belirlenmiştir. Bunun yanı sıra 1960 sonrasında planlı iktisat

politikası anlayışı benimsenmiştir. 1980'e kadar karma ekonomik sistemi benimseyen Türkiye, 24 Ocak 1980 tarihinde neo liberal programın kabul edilmesiyle tamamen açık bir ekonomi uygulamıştır. (Boratav, 2007: 107-147)

Yunanistan açısından bakıldığında ise, 1941-44 tarihleri arasında Alman işgali ile karşı karşıya kalarak 1949 yılına kadar sorunlu bir dönem geçirmiş ve komünist güçler yenilerek anayasal monarşi ilan edilmiştir. Yunanistan'da 1973 yılı Haziran ayında Cumhuriyet kurulmuştur (Toker, 2007: 357).

Soğuk savaş döneminde Türkiye ile Yunanistan ortak bazı politikalarda yer almışlardır. İkinci Dünya savaşından sonra SSCB bir tehlike olarak görüldüğünden 1949 yılında Brüksel Anlaşması ile Avrupa Konseyi kurulmuştur. 8 Ağustos 1949 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve İzlanda üyeliğe çağırılmıştır. Bu üyelik ile Türkiye tamamen Sovyet karşıtı bir yapı ile Batı bloğunda yerini almıştır. Öncelikle 1952 yılında her iki ülke de NATO'ya üye olmuştur. SSCB'nin Orta Doğu'da etkinliğini arttırmasını önlemek amacıyla ABD başkanı D. Eisenhower 5 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrinini⁷ açıklamıştır. Lübnan, Pakistan ve Irak'tan sonra Türkiye ve Yunanistan da bu doktrini kabul etmiştir. Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan ise doktrine karşı çıkmışlardır. Aynı zamanda İkinci Dünya Savaşını sonrasında Türkiye'nin NATO'ya katılması Sovyet baskısını daha da arttırmıştır. Balkan Pakti⁸ ile Bulgaristan, Romanya, Macaristan tarafından çevrili Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye ile işbirliğine gitmiştir (Soğuk Savaş Dönemi ty: 4-12) .

2.1.3. Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişte Uygulanan Politikalar

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte ülke ekonomilerinin yaşadığı bazı aksaklıklar ortaya çıkmaktadır. Bu aksakların negatif etkiler yaratmasını engellemek için bazı reformist politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalar *Eş Zamanlı Reform Stratejisi: Şok Tedavi ve Aşamalı Reform Stratejisi: Adım Adım* olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. Makroekonomik istikrarın sağlanmasını, rekabet gücünün sağlanması açısından kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi

⁷**Eisenhower Doktrini:** 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından SSCB'nin Orta Doğu'da etkinliğini arttırmasını ve komünizmin yaygınlaşmasını engellemek amacıyla oluşturulmuştur.

⁸ **Balkan Pakti:** NATO'ya üyeliğin ardından Türkiye, Orta Doğu ve Balkanlarda daha aktif bir dış politika izlemeye ve güvenlik sisteminin güçlendirilmesi çalışmaları akabinde 28 Şubat 1953'te Ankara'da kurulmuştur.

yoluyla ekonomik verimliliğin sağlanması, ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve işlemlerin serbestleştirilmesinin sağlanması gibi amaçların yerine getirilmesi açısından bu reformlar önem taşımaktadır. Bu aşamada sürecin başarı ile tamamlanabilmesi açısından, “Sürdürülebilir büyüme ve makroekonomik istikrarın sağlanması, ticaretin serbestleştirilmesi, yeniden yapılandırma ve Özelleştirme, Özel girişimi teşvik eden yasal düzenlemeler, Vergi reformu ve Kurumsal yeniden yapılandırma” olmak üzere sırası ile uygulanması gerekli birçok reform bulunmaktadır (Turan ve Işık, 2007: 75-78).

2.1.3.1. Eş Zamanlı Reform Stratejisi

Eş zamanlı reform stratejileri, yerli paranın devalüe edilmesi, talep daralması ve tek hamlede fiyat liberizasyonunu kullanarak makroekonomik istikrarın sağlanması ve arz yönlü tepki oluşturabilmek, ekonomik verimliliği arttırmak, ticaret finans, işgücü piyasası gibi alanları eş anlı olarak serbestleştirme ile yüksek büyüme oranlarına ulaşma stratejisi olarak özetlenebilir. İlk olarak 1 Ocak 1990’da Polonya’da İstikrar ve Liberizasyon programı ile başlatılmıştır. Sırasıyla Çekoslovakya, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Arnavutluk, Estonya ve Litvanya tarafından uygulanmıştır (Ölmezoğulları, 2008: 261).

2.1.3.2. Aşamalı Reform Stratejisi

Bu modele göre, geçiş sürecinin başlıca amacı etkili ve daha önce uygulanmamış bir değişim başlatarak “kıtlık enflasyonu” problemini çözmektir. Bunun içinse aşamalı ve farklı reformların sırasıyla ele alındığı bir sürece ihtiyaç vardır. Aşamalı reform stratejisinde birinci aşamada devletin hakim olduğu alanlarda devlet etkisinin arındırılması sebebi ile KİT’lerin serbestleştirilmesi ve çeşitli liberizasyon (Piyasaların ve dış ticaretin serbestleştirilmesi) çalışmaları yer almaktadır. İkinci aşamada ise, daha elverişli bir piyasa ekonomisine sahip olmak adına ticarete ve iş hayatında nelirli kuralların ve değer yargılarının oluşturulmasıyla birlikte oluşacak hukuki ve kuramsal çerçeve gelmektedir (Yayar, Demir ve Birol, 2012: 251). Model Romanya ve Macaristan ile 1968’de aşamalı dönüşüm geleneğine sahip ülkelerde ve Slovenya’da uygulanmıştır (Ölmezoğulları, 2008: 260-263) .

Tablo 2.2: Piyasa Ekonomisine Geçiş

	Merkezi Planlama	Geçiş Ekonomisi	Piyasa Ekonomisi
Karar Alma Mekanizması	Merkezileştirilmiş	Karmaşık	Desantralize edilmiş
Yatırımlar İçin Tasarruf Kaynağı	Devlet	Başlangıç aşamasında yerli sermaye yetersizliği, yabancı sermaye temelli ve borçlanmaya dayalı	Kurumsal ve bireysel tasarruflar
Koordinasyon	Planlama zorunluluğu, katı kurallar	Zayıf devlet ve etkin olmayan piyasa	Temel olarak piyasa egemenliği, bunun yanında bazı devlet düzenlemeleri de mevcut
Mülkiyet	Devlet	Devlet, zel, yarı özel ve kayıt dışılık	Esas olarak zel
Ekonomik Güdüler	Yok, kolektif başarılar	Para	Bireysel başarılar

Kaynak: Yayar, Rüştü, Yusuf Demir ve Yunus Emre Birol (Ekim 2012). “Geçiş Ekonomileri Bağlamında Türkiye-Kazakistan Dış Ticaretine Uygulamalı Bir Bakış”. **International Conference on Eurasian Economies 11-13 Ekim, Almaty- Kazakistan: 251**

2.2. BALKAN BÖLGESİ KARŞILAŞTIRMALI EKONOMİK YAPISI

Çalışmanın yapıldığı 11 Balkan lkesi olan Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Yunanistan’la ilgili ekonomik göstergelerin inceleneceği bu bölümde öncelikle ülkelerin makroekonomik göstergeleri verilerek bir analiz yapılacaktır. Daha sonrasında ise dış ticaret yapılarının hangi yönde gerçekleştiği, açık ekonomiye geçişten sonra ticarete konu olan malların özellikleri ve sektörleri üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Makroekonomik Performans

Balkan bölgesinin ekonomik yapısının incelenmesi amacıyla öncelikle ülkelerin genel ekonomik yapıları ile ilgili kısa bir bilgilendirmenin ardından; büyüme, işsizlik, enflasyon, istihdam, işgücü ve döviz kuru gibi temel makroekonomik değişkenler Dünya Bankasından elde edilen veriler ışığında

1995'ten 2011 yılına kadar 5'er yıllık periyotlarla incelenmiştir. İlgili değişkene ait tablo değerlerinin verilmesinden sonra her ülke için yorumlar aşağıda bulunmaktadır.

Arnavutluk, 1990'a kadar merkezi ve planlı bir ekonomiye sahip olup 1991 yılından itibaren açık piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Fiyatların devlet kontrolünden çıkartılması, özelleştirme programlarının uygulanması ve dış ticaretin serbestleştirilmesi gibi bir dizi reform uygulanmışsa da Arnavutluk daha modern bir açık piyasaya geçişte bazı zorluklar yaşamıştır. Özellikle ülkedeki yapısal zayıflıklar sermayenin uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü düşürmektedir. Bunun yanı sıra CIA 2012 raporuna göre, enerjiyle ilgili problemleri açısından, yeni bir termik santralin yapılması ve Arnavutluk-Karadağ-Kosova arasındaki iletişim hatlarının geliştirilmesi ile enerji sıkıntısına çözüm bulmaya çalışılmaktadır.

Bosna Hersek ekonomisi sınırlı piyasa reformlarından oluşan bir geçiş ekonomisine sahiptir ve ağırlıklı olarak metal ihracatına dayanır. Bunun yanında işçi dövizleri ve dış yardımlar da ekonomiyi şekillendirmektedir. Hükümetin merkezîyetçilikten uzaklaşması, ekonomi politikası koordinasyonunu ve reformları güçlendirmektedir. Ocak 2006'da uygulamaya koyulan KDV ile piyasaların grileşmesi de kontrol altına alınmış ve devlet gelirleri ile ilgili başarılı öngörüler yapılmasına neden olmuştur. Böylece Balkan bölgesi geçiş ekonomilerinde var olan piyasanın grileşmesi de kontrol edilmiştir. 2001 yılında bankacılık sektörünün reformları artırılmış, komünist döneme ait ödeme büroları kapatılarak başta Avusturya ve İtalya olmak üzere yabancı bankalar sektörün büyük çoğunluğunu kontrol etmeye başlamıştır. Çok fazla kamu dairesi, kamu işletmesi ve belediyenin olması kamu harcamalarının GSYH'nin yaklaşık %50'si düzeyinde olmasına sebep olmaktadır. Özelleştirmeler yavaşlamış, politik ortamdaki bölünmeler ekonomi politikalarını da etkilemiştir. Bosna'da cari açık ve işsizlik iki ana ekonomik problem olarak sürmektedir(CIA, 2012).

Bulgaristan, 1989 yılından sonra doğu bloğu ülkelerinde baş gösteren değişimden etkilenmiş ve 1990'da devlet sosyalizminden piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Değişen hükümetler ekonomik reformlar ve sorumlu mali planlamada birbirlerine bağlı kalmışlardır; fakat küresel ekonomik kriz iç talebi, ihracatı, sermaye girişlerini ve sanayi üretimini keskin bir düşüşe uğratmıştır.

Hırvatistan'da, 1991-95 yılları arası yaşanan savaşta ağır zarar gören ekonomi, hala eski Yugoslav Cumhuriyetleri'nin en zenginlerinden biridir. CIA 2012 raporuna göre, açık piyasa ekonomisine geçişle birlikte ilk olarak bankacılık ve iletişim sektöründe özelleştirmeler yapılmıştır. Yeni hükümet devlete ait stratejik önem taşımayan işletmelerin özelleştirilmesi için esnek bir özelleştirme programı açıklamıştır. Kamu idaresinin yavaşlığı, yasal sorunlar, yatırımcıların özelleştirmelere ilgisizliği ve satış koşullarının yatırımcı için uygun olmayışı gibi nedenlerle özelleştirme programları yavaş ilerlemektedir. Makroekonomik istikrarın korunmasına karşılık yapısal reformlar da bir gecikme gözlemlenmektedir. Artmakta olan işsizlik oranı büyüyen ticaret açığı, dengesiz ve bölgesel kalkınma ve zorlu yatırım ortamı ülke ekonomisinin hala devam etmekte olan sorunlarıdır (CIA, 2012). Ayrıca ülkede 2004 yılından itibaren IMF ile yapılan stand by anlaşması gereğince ödemeler dengesi açığını kontrol etmek ve dış borç yükünü azaltarak iç borçlanmaya ağırlık vermek amacıyla sıkı para politikaları uygulanmaktadır. Öyle ki Hırvatistan ekonomik gelişme açısından hala yüksek dış borç, durgun ihracat sektörü, gergin devlet bütçesi ve turizm gelirlerine aşırı bağımlılığı gibi nedenlerle orta vadede yüksek riske sahiptir.

Karadağ, 2006 yılının Haziran ayında bağımsızlığını ilan ederek ekonomik anlamda kamu sektörünün ihtiyaç duyduğu büyük ve kurumsal değişimleri sürdürdüğü bir piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşamaktadır. Ayrıca Karadağ, gümrük tarifelerini oluşturarak kendi bütçesini yönetmiştir.

Kosova, 2008'de piyasa tabanlı bir sisteme geçiş yaparak makroekonomik istikrarın korunmasında gelişmeler kaydetmiştir. Fakat hala uluslararası toplum bağıllığını sürdürmektedir. Kosova'da nüfusun büyük bölümü kırsal kesimde yaşamaktadır. Küçük arazilerin varlığı, makineleşmenin sınırlı seviyede kalması ve teknik uzmanlık eksikliğinden dolayı tarım verimsiz ve asgari geçimlik bir düzeyde kalmaktadır. Buğday, mısır ve şarap en önemli ürünleridir. Kosova, CIA 2012 raporuna göre, uluslararası yardımlarla KİT'lerin %50'sinde özelleştirme faaliyetlerini uygulamıştır. Kosova'nın doğal kaynaklarından olan linyit, kurşun, çinko, nikel, krom, alüminyum, magnezyum, çeşitli inşaat malzemesi ve metaller sanayinin temelini oluştururken, eskimiş ekipman ve yetersiz yatırımdan dolayı üretim düşmüştür. Kosova'nın ekonomik kalkınması açısından kısıtlı ve sağlıksız

elektrik enerjisi, teknik ve mali problemlere bağılı olarak bir engel teşkil etmektedir. Fakat Kosova hesaplarının iyileştirilmesi ve denetimler için teknik yardım almaktadır. Ayrıca ABD hükümeti, kömür madenlerinin üretiminin geliştirilmesi ve mevcut iki elektrik santralının yanı sıra yeni santrallerin inşası için Enerji ve Madenler Bakanlığı ve Dünya Bankası ile ticari bir ihale hazırlamak amacıyla işbirliği yapmaktadır. Kosova ulusal enerji ve telekomünikasyon şirketlerinin üretim ve dağıtımını ayırmak adına bazı özelleştirme programları da planlamaktadır.

Makedonya, 1991 yılı eylül ayında bağımsızlığını kazanmıştır. Yugoslavya'nın mal ve hizmetlerinin %5'ini üreterek cumhuriyetler arasında en az gelişen konumundaki ülke, hala planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş aşamalarının uyum sürecini yaşamaktadır. Makedonya, Avrupa ile geliştirdiği güçlü bankacılık ilişkileri ve ekonomik ilişkiler sebebiyle Avrupa karşısında hassas bir ekonomiye sahiptir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için AB üyeliği yolunda bölgesel entegrasyona ve ilerlemeye ihtiyaç duyar. Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nin çöküşü merkezi hükümetten gelen transfer ödemeleri ve fiili serbest ticaret bölgesi avantajlarını ortadan kaldırmıştır. Küresel krizin olumsuz etkileri yatırımlarda olduğu kadar kredi mevcudiyetinin düşmesinde ve ticaret açığının artmasında da hissedilmiştir. %30 ile %37 arasında gerçekleşen işsizlik oranları, düşük enflasyonlu ve makroekonomik istikrara sahip Makedonya ekonomisi için bir sorun teşkil etmektedir. Ancak CIA 2012 raporuna göre katı maliye politikaları ve güvenilir finansal sistemin sonucunda 2010'da ülkenin kredi notu bir nebze gelişme göstererek BB+'ya ulaşmıştır ve 2011'de de bu düzeyi korumuştur.

Romanya, 1989 yılında eski bir sanayi alt yapısı ve ülke ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz bir üretim modeli ile Doğu Avrupa'da yaşanan Komünizmden piyasa ekonomisine geçiş sürecine dahil olmuştur (CIA, 2012). Bunun yanı sıra bu geçiş sürecinde iktisadi gelişme ve dış ticarete önem vermiş, bu doğrultu da pek çok reform uygulamıştır. Ülkenin piyasa ekonomisi sistemine geçişi ile birlikte tarım ve sanayinin ekonomideki payı azalırken hizmetler sektöründe artış gerçekleşmiştir (IGEME, 2012: 4). Romanya son zamanlarda bir orta sınıf oluşmasını teşvik ederek ve ülkede geniş çaplı yer alan yoksulluğa yönelik çalışmalarda bulunarak makroekonomik ilerleme sağlamayı planlamaktadır. Yolsuzluk ve aşırı bürokrasi iş dünyasının en önemli problemlerinin başında gelmektedir. Romanya ekonomisi

genel itibari ile gıda, gıda işleme, tekstil, kürk ve deri, ayakkabı ve hafif sanayi makine üretim sektörlerine dayanmaktadır. metalurji ve kimyasallar geleneksel olarak önemini korumaktadır.

Sırbistan, piyasa güçlerinin hâkim ve aynı zamanda kamu sektörünün ihtiyaç duyduğu reformları hala sürdürmekte olduğu bir geçiş ekonomisine sahiptir. Ekonomi çoğunlukla imalat ve ihracata dayalıdır. . Miloseviç döneminde ekonominin kötü yönetilmesi, uzun soluklu ekonomik yaptırımlar, NATO'nun 1999 yılı boyunca sürdürdüğü hava saldırıları sonucunda sanayi ve altyapının ciddi zarar görmesi, ekonominin 1990'daki durumunun yarısı kadar küçülmesine sebep olmuştur. 2000 yılında Miloseviç'in devrilmesi ile birlikte yeni hükümet (DOS-Sırbistan Demokratik Muhalefeti- Koalisyon hükümeti) istikrar önlemleri ve piyasa reformu programı uygulamalarını başlatmıştır. CIA 2012 raporuna göre, stratejik konumu, nispeten ucuz ve kalifiye işgücü, AB, Rusya, Türkiye ve Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması ülkeleri ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları ve yabancı yatırımlar için uygulanan teşvik paketi Sırbistan'ın ekonomik büyümesi için olumlu faktörlerdir. 2011'in Eylül ayında IMF ile 1.3 Milyar \$'lık yeni bir ihtiyatlı stand-by anlaşması imzalamıştır; ancak meclis tarafından onaylanan 2012 yılı bütçesi ile meclisin program ölçütlerinden sapmasından dolayı program 2012 yılı başlarında dondurulmuştur. Sırbistan ekonomisi için beklenen zorluklar; yüksek işsizlik oranları ve istihdam yaratma ihtiyacı, emekli maaşları ve işsizlik ödeneği için gerekli yüksek devlet harcamaları, artan ihtiyaçlar için yeni devlet borçlanması, yükselen kamu ve özel sektör dış borcu, yeni yabancı doğrudan yatırımların çekilmesi ve IMF programının eski seyrini kazanması olarak sayılabilir. Diğer ciddi sorunlar ise yetersiz yargı sistemi, yolsuzluk düzeyindeki artış ve yaşanan nüfustur.

Slovenya, Balkan ülkeleri arasında uluslararası ilişkileri en iyi olan ülkedir. 2004 yılı Mart ayında, borçlu statüden Dünya Bankası bağış ortağı derecesine yükselen ilk geçiş ekonomisi olmuş ve aynı yıl Mayıs ayında Avrupa Birliği'ne girmiştir. 2002 yılından itibaren özelleştirmelerin de duraklamasıyla Avrupa Birliği'nde devlet kontrolünün en yüksek olduğu ekonomilerden birine sahiptir.

Yunanistan GSYH'sinin yaklaşık %40'ını kamu sektörünün oluşturduğu ve Euro bölgesinin kişi başı gelir ortalamasınının 3'te 2'sine sahip olan kapitalist bir ekonomidir (CIA, 2012). Turizm, üç tarafı denizlerle çevrili ve birçok adaya sahip

olan Yunanistan için oldukça iyi bir gelir kaynağıdır ve GSYH'nin %15'ini oluşturmaktadır. Ayrıca dünyada en fazla turist çeken ilk 20 ülke arasında yer almaktadır (IGEME, 2012: 9). Ekonomide göçmen işçilerin oranı işgücünün yaklaşık 5'te 1'ini oluşturmaktadır ve genellikle tarım ve vasıfsız işlerde yer almaktadırlar. Tasarruf tedbirleri ile açık 2010'da GSYH'nin %11'ine 2011'de ise %9'una düşürülmüştür. Bu süreçle birlikte aşınan kamu maliyesi, hatalı bildirilen istatistikler ve reformlar konusundaki performans düşüklüğünün devam etmesi, başlıca kredi derecelendirme kuruluşlarını Yunanistan'ın uluslararası borç derecesini düşürmesine sebep olmuş ve böylece ülke mali bir kriz içerisine girmiştir. AB ve uluslararası piyasa katılımcılarının yoğun baskısı altında hükümet, kamu harcamalarını azaltan, vergi kaçırmayı düşüren, sağlık hizmetleri ve emeklilik sistemini tekrardan işler hale getiren, emek ve üretim piyasaları reformu içeren orta vadeli bir kemer sıkma programı kabul etmiştir. Ancak, Atina'nın ülkenin güçlü işçi sendikaları ve halkın geniş çaplı huzursuzluğuna rağmen istenmeyen bu reformları kabul etmesi, ülkeyi uzun dönemli sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Nisan 2010'da önde gelen kredi kuruluşu Yunanistan'ın borcuna olası en düşük kredi notunu tahsis etmiştir; Mayıs 2010'da ise IMF ve Euro bölgesi hükümetleri Yunanistan'ın alacaklılarına borçlarını ödemeyi sağlayabilecek 147 Milyar \$ değerinde kısa ve orta vadeli acil bir kredi sağlamıştır. Bu paket karşılığında ise hükümet 3 yılı aşkın bir sürede toplamda 40 Milyar \$'lık bir harcama kesintisi ve vergi artışını birleştirerek en sıkı tasarruf önlemlerini aldığını bildirmiştir (CIA, 2012). Ancak Yunanistan özellikle EUROSTAT'ın Yunanistan'ın 2009 ve 2010 yılı bütçe açığı ve borç numaralarını yukarı doğru revize etmesinden sonra, AB ve IMF tarafından belirlenen 2010 yılı hedeflerine ulaşmak için mücadele etmiştir. Avrupalı liderler ve IMF 2011 yılı Ekim ayında Atina'ya 169 Milyar \$'lık ikinci bir kurtarma paketi sağlamayı kabul etmişlerdir. Ancak Yunanistan'ın alacaklıları Yunan devlet tahvili işletmelerinin önemli bir bölümünün değerini azaltmak amacıyla ikinci bir anlaşma çağrısında bulunurlar. Yunanistan ikinci bir kredi karşılığında 2013-15 döneminde ek olarak 7.8 Milyar \$'lık bir tasarruf önlemi uygulayacağına dair taahhütte bulunmuştur. Ancak bu büyük tasarruf kesintileri Yunanistan'ın ekonomik durgunluk ve düşük vergi gelirlerinin uzunca bir süre devam etmesine neden olmuştur. Yunanistan'a kredi veren kuruluşlar, Atina'ya vergi tahsilatlarını artırma, kamu işletmelerini özelleştirme ve sağlık harcamalarını dizginleme çabalarını hızlandırma çağrısında

bulunarak, Yunanistan ekonomisi ve maliyesini desteklemek için daha fazla zaman vermeyi planladıklarını açıklamışlardır.

Balkan ekonomilerinin genel makroekonomik durumuna ilişkin yapılan açıklamalardan sonra makroekonomik göstergeleri 1995'ten 2010'a kadar 5'er yıllık periyodlarla ve 2011 verileri ile aşağıda analiz edilmiştir.

Tablo 2.3: Büyüme Oranları

(%)	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	13,3	7,3	5,5	3,5	3
Bosna Hersek	20,80	5,5	5	0,8	1,71
Bulgaristan	2,86	5,7	6,4	0,4	1,7
Hırvatistan	5,92	3,75	4,27	-1,40	-0,01
Karadağ	-	3,1	4,2	2,5	3,2
Kosova	-	26,9	3,84	3,9	5
Makedonya	-1,11	4,54	4,35	1,77	3,04
Romanya	7,15	2,10	4,17	0,94	-0,37
Sırbistan	6,1	5,33	5,4	0,95	2
Slovenya	3,64	4,26	4,01	1,38	-0,17
Yunanistan	2,09	4,47	2,28	-4,94	-7,10

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (11.03.2013)

Ülkeler açısından Tablo 2.3'te yer alan verilerden Hırvatistan'ın 1995 verisi bulunmadığı için 1996, Kosova'nın ise 2000 yılı verisi bulunmadığı için 2001 verisi ile değerlendirmeler yapılmıştır.

2000-05 arasında *Arnavutluk* makroekonomik büyümesi ortalama %6 gerçekleşirken 2005-11 arasında bu oran ortalama %4,8 seviyesine düşmüştür. Ekonomik büyüme için önemli bir itici güç olan işçi dövizleri –çoğunlukla İtalya ve Yunanistan'da yaşayan Arnavutlardan gelen dövizler- 2008 krizi öncesi GSYH'nin %12'si ile %15'i arasındayken 2010'da GSYH'nin %8'ine kadar düşmüştür. 1993-2001 arasında (1997'de yaşanan olağanüstü küçülme haricinde) büyümenin her yıl %7'nin üstünde gerçekleşmesi ise işçi dövizlerinin yanı sıra büyüyen tarım sektörüne de bağlanmıştır. 2008'de ulaşılan %7,7'lik büyüme ise son 10 yılın en yüksek oranıdır. Ayrıca CIA 2012 raporuna göre, hükümet sürdürülebilir ekonomik büyümeye engel teşkil eden zayıf kara ve demir yollarını AB fonları yardımıyla geliştirmeye çalışmaktadır. Arnavutluk, 2009 yılında yaşanan küresel mali krizden etkilenmesine rağmen, 2009 yılında %3,3 oranında büyümüştür. Bunun yanı sıra ülkede büyük bir cari açık problemi gözlemlenmektedir.

Bosna Hersek açısından değerlendirildiğinde, 1995 yılından sonra barış ortamı, üretimi yüksek seviyelere çıkartarak 1995-99 arası büyüme oranlarının artmasına, hatta 1996 yılında son 17 senenin en yüksek oranı olan %88,9'a ulaşmasına neden olmuştur. Üretimdeki bu yükseliş, 2000'den sonra yavaşlasa da 2006-07 arasında %5'in üstünde bir büyümeyi koruyabilmiştir. Öyle ki 2009'da yaşanan küresel mali krizin etkileri Bosna'da da hissedilmiş ve ekonomi 2009'da %2,9 küçülmüştür. 2011 yılında nispeten bir iyileşme görülse de 2011 büyüme oranı %1,71 düzeyindedir. Bosna'daki ekonomik durgunlukla birlikte ortaya çıkan en büyük ekonomik sorunlardan biri de bütçe açıkları olmuştur. Bu açıkları IMF kredileri ile kapatmaya çalışan Bosna IMF kriterlerini yerine getirmek amacıyla kamu sektöründe ücretleri düşürmüş ve sosyal yardım harcamalarını azaltmıştır.

Bulgaristan, piyasa ekonomisine geçişte ihtiyaç duyduğu reformları başarıyla uygulayamayınca 1996 yılında bir ekonomik kriz yaşamış ve ekonomi %9,03 küçülmüştür. 1 Ocak 2007'de Avrupa Birliği'ne giren Bulgaristan, 2004-08 arasında ortalama %6,4 oranında bir büyüme yaşarken 2009'da küresel mali krizin etkileri hissedilerek ekonomi %5,5 küçülmüştür. 2010 yılında negatif oranlardan kurtulsa da %0,4, 2011'de ise ancak %1,7 oranında bir büyüme sağlayabilmiştir.

Hırvatistan üretimi savaş boyunca düşmüş ve Berlin duvarının yıkılmasından sonra Orta ve Doğu Avrupa'daki erken yatırım dalgalarını kaçırmıştır. Buna rağmen 2000-2007 arasında turizm ve kredi odaklı tüketim harcamalarındaki canlanma sebebiyle büyüme %3,5 ile %5 arasında gerçekleşmiştir. Hırvatistan 2008'de ani bir yavaşlama yaşayarak 2009 yılında %5,9 oranında, 2010 ve 2011 yılında ise bu küçülme yavaşlasa da sırasıyla %1,40 ve %0,01 olarak gerçekleşmiştir. CIA 2012 raporuna göre, Hırvatistan küresel mali kriz ile birlikte sermaye girişlerinde ve ihracatta düşüş yaşamıştır. Bu da 2012 yılında Dünya Bankası'nın ülkede bir resesyon beklentisi sebebiyle yeni hükümetin sosyal harcamalarını (özellikle sosyal programlarda) kısması konusunda baskı uygulamasına neden olmuştur.

Karadağ, CIA 2012 raporuna göre, küresel finansal kriz, sürekli kredi daralması, gayrimenkul sektörünün hacminde azalış ve alüminyum ihracatındaki düşüş sebebiyle ekonomide ciddi olumsuz etkilerle karşılaşmıştır. Ekonomi, 2007 yılında son 10 yılın en büyük büyümesini göstererek %10,7 oranına, küresel

ekonomik krizin etkileriyle 2009 yılında %5,7'lik bir küçülme yaşadktan sonra 2011'de son 3 yılın en yüksek büyüme oranı olan %3,2'ye ulaşmıştır.

Kosova GSYH'sinin yaklaşık %10'unu ağırlıklı olarak Almanya, İsviçre ve İskandinav ülkelerinden gelen işçi dövizleri, yaklaşık %7,5'ini finansal bağışlar oluşturmaktadır (CIA, 2012). Buna rağmen 2003'ten beri pozitif büyüme oranlarına sahip olup 2001 yılında %26,9, 2011 de ise %5 büyümüştür.

Makedonya'da, 1996 yılına kadar ekonomik büyüme sağlanamamıştır. Bunun başlıca sebepleri arasında altyapının olmayışı, Birleşmiş Milletlerin Yugoslavya'nın küçülmesini onaylaması ve Yunanistan ekonomisinin ülkenin anayasal ismi ve bayrağını tanımayıp ambargo uygulaması sayılmaktadır. Son 20 yılın en yüksek büyüme oranı 2006 yılında %6,15 ile gerçekleşmiştir. 2009 yılında küresel finansal krizin etkisiyle %0,92 oranında küçülen Makedonya ekonomisi 2005 yılında %4,35, 2010'da %1,77 2011 yılında ise %3,04 oranında bir büyüme kaydetmiştir.

Romanya, 1997 yılında başlayan ve 3 yıl süren yorucu bir resesyondan sonra AB ihracat pazarlarındaki güçlü talep sayesinde 2000 yılında düşük oranda da olsa pozitif büyüme oranlarına ulaşılmıştır. Son 20 yılın en yüksek büyüme oranı 2008'de %9,4 ile gerçekleşirken 2009 küresel finansal krizden etkilenen Romanya ekonomisi %8,5 küçülürken, 2011 yılı itibari ile Romanya ekonomisi büyüme oranı %-0,37 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi tüketim ve talep, istikrarlı GSYH büyümesini arttırmış; fakat cari işlemler hesabında büyük bir dengesizliğe yol açmıştır.

Sırbistan'da küresel finansal kriz, uzun vadeli refahı sağlamak için gerekli olan ekonomik reformların büyük ölçüde durmasına neden olmuştur. 2009 yılında %3,5 küçülen ekonomi buna rağmen krizin etkilerinden kurtulmaya başlamıştır. 2010 yılında %0,95, 2011 yılında %2'lik bir büyüme oranı yakalamıştır (DB, 2012).

Slovenya'da 2009 yılında dünyada yaşanan resesyon ihracat ve sanayi üretiminin %8 oranında düşmesine ve işsizliğin yükselmesi vasıtasıyla ekonominin %8 küçülmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte 2010'da %1,38'lik bir büyüme yaşanmışsa da 2011 yılında ekonomi %0,17 küçülmüştür (DB, 2012).

Yunanistan ekonomisi kısmen 2004 Atina olimpiyatları ile ilgili altyapı harcamaları kısmen de tüketim harcamalarını rekor seviyeye uğratan kredi

olanaklarının artmasından dolayı 2003-2007 arasında ortalama %4 büyümüştür. Ancak ekonomi, dünyada yaşanan mali kriz, kredi koşullarının daralması ve Atina'nın büyüyen bütçe açığını gidermedeki başarısızlığı sonucunda 2009'da resesyona girmiştir. Ekonomi 2009 yılında dünya bankası verilerine göre %3,2 (CIA verileri bu yıl için 2,9 vermiştir), 2010 yılında %4,94, 2011 yılında ise %7,10 oranında küçülmüştür. Yunanistan AB'nin büyüme ve istikrar Paketi'nin "bütçe açığının GSYH'nin %3'ünden fazla olmaması" kriterini 2001'den 2006'ya kadar ihlal etmiştir. 2007-2008 arasında bu kriter yerine getirilmişse de önceden yaşanan aşırı açık 2009'da tekrardan yaşanarak bütçe açığı GSYH'nin %15'ine ulaşmıştır.

Tablo 2.4: Enflasyon Oranları

(%)	1995	2000	2005	2010	2012
Arnavutluk	7,93	0,05	2,36	3,55	2,03
Bosna Hersek	-	-	6,12	2,18	2,04
Bulgaristan	62,05	10,31	5,03	2,43	2,95
Hırvatistan	3,95	4,61	3,32	1,03	3,42
Karadağ	-	-	2,92	0,65	3,18
Kosova	-	-	-1,39	3,48	2,47
Makedonya	16,37	6,60	0,16	1,61	3,31
Romanya	32,24	45,6	8,98	6,09	3,33
Sırbistan	82,6	71,12	16,11	6,14	7,33
Slovenya	13,46	8,87	2,47	1,84	2,59
Yunanistan	8,93	3,16	3,54	4,71	1,50

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (13.03.2013)

Tablo 2.4'te enflasyon oranları ile ilgili olarak Bosna Hersek ve Karadağ 2005 verisi bulunmadığı için 2006; Karadağ 2012 verisi bulunmadığı için 2011 verileri ile açıklamalar gerçekleştirilmiştir.

Arnavutluk, 1992 yılında %226 oranı ile son 20 yılın en yüksek enflasyonunu yaşayan yaşamıştır. Yapılan çalışmalarla 1999 sonrasında enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi başarmıştır. 2012 yılı enflasyon oranı ise %2,03 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bosna Hersek, 1998'de kabul edilen ulusal para birimi BAM'ın EURO'ya sabitlenmesiyle, para birimi ve bankacılık sektörüne olan güveni arttırmıştır. 2006-08 yılları arasında ortalama %5 enflasyon oranına sahip olan Bosna Hersek'in 2009 yılında yaşadığı enflasyon oranı % -0,39 olarak gerçekleşmiştir. 2010-2012 yılları arasında ise ortalama % 2,63 ile ülkede enflasyon probleminin yaşanmadığını göstermektedir. Düşük enflasyonun ekonominin yavaş büyümesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bulgaristan, 2011 IGEME raporuna göre, ülkede faiz oranlarının artması, kamu harcamalarının kontrol altına alınamaması ve ulusal paranın değer kaybetmesi nedeniyle 1997 yılında % 1058 oranında bir hiper enflasyon yaşamıştır. 1997 yılının Temmuz ayında Para Kurulu'nun kurulmasıyla makroekonomik istikrar tekrardan sağlanmış olup büyüme pozitif rakamlara ulaşmıştır. 10 Ocak 1999'da, Para Kurulu'nun kurulmasıyla birlikte Alman Markı'na endekslediği ulusal para birimi Leva'yı Euro'ya endekslemiştir. Yaşadığı hiper enflasyon deneyiminden sonra enflasyonla mücadele etmeyi öğrenmiş ve enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmüştür. 2012 yılı için ise enflasyon % 2,95 olarak gerçekleşmiştir.

Hrvatistan, 1993 yılında % 1500 oranında yaşanan hiper enflasyondan sonra enflasyonla mücadeleyi öğrenmiştir. Savaş sonrası dönemde enflasyon ılımlı ve istikrarlı seyretmiştir. 2000 yılından itibaren incelendiğinde ise 2008'de yaşanan %6.09 oranı haricinde enflasyon %5'in üzerine çıkmamış, 2012'de ise %3,42 olarak gerçekleşmiştir. Ulusal para birimi Kuna da istikrarını korumaktadır.

Karadağ, Miloseviç döneminde ekonomisini Federal kontrolden ve Sırbistan'dan ayırmış, Merkez Bankasını kurmuştur. Yugoslav Dinarının yerine önce Alman Mark'ını ardından Euro'yu para birimi olarak kabul etmiştir. Enflasyonla başa çıkmayı başaran Karadağ, 2008'de yaklaşık %9'luk bir enflasyonla son 6 yılın en yüksek enflasyonunu yaşamıştır. 2011'de ise enflasyon oranı yaklaşık %3,2 düzeyindedir.

Kosova'nın 2003-05 yılları arasında ve 2009'da (% -2,41) deflasyonist bir süreç yaşayan ekonomisi, 2008'de % 9,35 ile son 10 yılın en yüksek enflasyonuna ulaşmıştır. Ülkenin resmi para birimi Euro'dur; ancak Sırp bölgesinde Sırp Dinarı da kullanılmaktadır. Euro'yla ilişkisi çekirdek enflasyonun düşük seviyede tutulmasına yardımcı olmuştur.

Makedonya'da makroekonomik istikrar, ulusal parayı Euro karşısında sabitleyen tedbirli (ihtiyatlı) bir para politikası ile devam etmektedir. 1994'de yaşanan %126 oranından sonra enflasyonu kontrol altına alan Makedonya, 1996 yılından itibaren tek haneli rakamlara ulaşabilmiştir. Son 10 yılın en yüksek oranı Kosova ile benzer olarak 2008'de %8,26 ile gerçekleşmiştir. 2012 yılı içinse gerçekleşen enflasyon %3,31'dir.

Romanya, 1990'ların başında büyük bir enflasyon sorunu ile karşı karşıya kalmış ve enflasyonla mücadeleyi öğrenmiştir. Buna rağmen CIA 2012 raporuna göre, enflasyon oranı, güçlü tüketici talebi ve yüksek ücret artışı, artan enerji maliyetleri, ülke çapındaki kuraklık ve mali disiplindeki yumuşamanın etkisiyle 2007-08 arasında yükselmiştir. 2012 yılı itibari ile gerçekleşen enflasyon oranı ise %3,33'tür.

Sırbistan, 1995 yılından 2002'ye kadar yüksek enflasyon oranları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2002'den itibaren nispeten enflasyonu kontrol altına almış olsa da 2011 yılında yaşanan %11,1'lik enflasyon oranı bu konuda tam olarak istikrar sağlanamadığının bir göstergesidir. Sırbistan'ın enflasyon kaygıları ve döviz kuru istikrarı genişletici para politikasının kullanılmasına engel olurken, büyüyen açıkları ekonomiyi canlandırmak için teşvik çabalarının kullanımını kısıtlamaktadır.

Slovenya, 1 Ocak 2007 tarihinde Euro'yu kabul ederek Orta ve Güneydoğu Avrupa'da istikrarlı siyasi ve ekonomik geçişlerden birini yaşamıştır (CIA, 2012). 1996 yılından itibaren enflasyonu tek hanelere indirmeyi başaran Slovenya ekonomisinde, 2000-05 arasındaki enflasyon oranı ortalama % 6,06 iken, 2006-12 arasında ortalama % 2,7'dir.

Yunanistan ekonomisinin, 1995 yılından itibaren verileri incelendiğinde, enflasyonun bir sorun olmadığı ve istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir. 2000-05 arasında enflasyon ortalama %3,35, 2006-12 arasında ortalama %3, 2012'de ise %1,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5: İşsizlik Oranları

(%)	1995	2000	2005	2010
Arnavutluk	-	-	-	-
Bosna Hersek	-	-	-	24,10
Bulgaristan	15,69	16,20	10,10	10,19
Hırvatistan	-	16,10	12,60	11,80
Karadağ	-	-	30,29	-
Kosova	-	-	41,40	-
Makedonya	-	32,20	37,29	32
Romanya	8	7	7,19	7,30
Sırbistan	-	-	20,79	19,2
Slovenya	7,19	7,19	6,5	7,19
Yunanistan	9,10	11,10	9,89	12,5

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (13.03.2013)

İşsizlik oranlarına ilişkin analizlerde verilerin eksik olmasından dolayı var olan yıllara ilişkin bir analiz yapılacaktır.

Arnavutluk'ta istihdamın %50'sini tarım sektörü oluşturmaktadır. İşsizlik verilerine bakıldığında ise Arnavutluk açısından işsizlik büyük bir problem olarak gözlemlenmeyip 2007-08-09 arasından ortalama %13 oranında gerçekleşmiştir.

Bosna Hersek'te 1992-95 yılları arasında yaşanan, etnik gruplar arası savaş ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Üretim %80 oranında düşerken, işsizlik artmaya başlamıştır. İşsizlik Bosna Hersek'in en büyük problemidir. 2006'dan bu yana Bosna'da işsizlik hiç tek haneli rakamlara düşmemiştir. Dünya Bankası verilerine göre 2006 yılında işsizlik oranı %31,79 iken 2010 yılı işsizlik oranı %27,2 olarak hesaplanmıştır.

Bulgaristan'da işsizlik düzeyi yine istikrarlı bir seyir izlemektedir. 1995-2000 aralığında %12 ile %16 arasında değişmektedir. 2005 yılına kadar çift haneli olan işsizlik oranı 2006'dan itibaren tek haneye düşse de 2010 yılında %10,19 olarak gerçekleşmiştir. Son 16 yılın ortalama işsizliği ise, %12,35'tir.

Hırvatistan ekonomisinde 1998-2001 yılları arasında sürekli artmakta olan bir işsizlik söz konusudur. Bu artış 2001-08 arasında düşse de 2009'da gerçekleşen %9 ile bir önceki yıla göre artış sağlamıştır.

Dünya Bankasından elde edilen veriler eşliğinde **Karadağ** için sadece 2005 yılı hesaplanan %30,29 işsizlik oranı ekonomi için işsizliğin ve kalkınmadaki bölgesel eşitsizliklerin temel problemler arasında sayıldığını göstermektedir.

Kosova ekonomisinde %45 civarında seyreden işsizlik oranları dış göçü ve karaborsa faaliyetlerini arttıran önemli bir problemdir.

Makedonya'da işsizlik %30 civarında seyreden oranlar ile büyük bir problemdir. Kapsamlı mali sektör ve ticaret sektörü reformları yapmasına rağmen bölgeye yabancı yatırım çekmek ve istihdam yaratmak konusunda oldukça geri kalmıştır.

Polonya'dan sonra Orta ve Doğu Avrupa'nın en büyük pazarına sahip olan **Romanya** ekonomisi, sanayileşme sürecine geçişle birlikte büyük bir kırsal göç

yaşamıştır. İşsizlik oranları diğer Balkan ülkelerinin çoğuna göre daha ılımlı bir seviye olan %7 civarında seyrederken 2010 yılı için Dünya Bankası tarafından %7,30 olarak hesaplanmıştır.

%16 ile %20 arasında seyreden işsizlik oranlarına sahip *Sırbistan* ekonomisinde yüksek işsizlik ve durgun kişi başı gelir temel ekonomik problemler arasındadır. İşsizlik oranı Sırbistan'da 2004-10 arasında ortalama %18,2 olarak gerçekleşmiştir.

İş ortamını geliştirmek için uygulanan yapısal reformlar *Slovenya* ekonomisine biraz daha fazla yabancı katılımı sağlamış ve işsizliğin düşürülmesine yardımcı olmuştur. İşsizlik oranı 2010 için %7,19 olarak hesaplanmış, 2011'de ise %11'e yaklaşmıştır.

Yunanistan'da yaşanan diğer ekonomik problemlerin yanı sıra işsizlik istikrarını korumuş ve 1995-2000 arasında %9 ile %11 arasında seyretmiştir. 2005 için %9,89 iken 2011'de ise gerek küresel gerekse yaşamış olduğu ekonomik kriz sebebi ile %12,5'e yükselmiştir.

Tablo 2.6: Kişi Başı Gelir

Cari US \$	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	772	1.200	2.666	3.701	4.030
Bosna Hersek	560	1.491	2.896	4.427	4.821
Bulgaristan	1.555	1.579	3.733	6.335	7.158
Hırvatistan	4.722	4.862	10.090	13.461	14.180
Karadağ	-	1.556	3.601	6.510	7.111
Kosova	-	1.088	2.194	3.150	3.596
Makedonya	2.266	1.785	2.937	4.434	4.925
Romanya	1.564	1.651	4.572	7.539	8.405
Sırbistan	-	809	3.391	5.270	6.310
Slovenya	10.524	10.045	17.855	22.898	24.142
Yunanistan	12.274	11.396	21.621	25.832	25.622

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (13.03.2013)

Tablo 2.6'da gösterilen verilere göre, Balkan ülkeleri arasındaki en yüksek kişi başı gelir 1995-2011 döneminde Yunanistan'da sağlanırken, onu takip eden ülke ise Slovenya olmuştur. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde gözlemlenen kişi başı gelirdeki artış ekonomik entegrasyonun faydalarına ilişkin iyi bir örnek oluşturmaktadır. 2011 için değerlendirildiğinde Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya ve Sırbistan bölge ortalamasının gerisinde kalmaktadır.

Tablo 2.7: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Cari US \$	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	70.000.000	143.000.000	258.417.489	1.109.371.030	-
Bosna Hersek	-	146.075.611	607.373.915	187.875.298	412.507.741
Bulgaristan	98.400.000	998.219.917	4.004.786.052	1.363.890.425	1.629.526.442
Hırvatistan	100.741.501	1.104.793.942	1.550.927.848	571.953.902	1.442.438.364
Karadağ	-	-	-	-	-
Kosova	-	-	-	-	-
Makedonya	-	215.659.425	94.231.130	205.564.617	407.752.723
Romanya	417.000.000	1.048.000.000	6.512.280.000	2.963.000.000	2.713.000.000
Sırbistan	-	-	-	1.151.863.913	2.532.794.877
Slovenya	160.400.000	70.500.000	-88.500.000	439.313.818	1.046.219.645
Yunanistan	1.053.000.000	-1.015.100.000	-818.350.755	-540.385.271	-60.324.701

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (13.03.2013)

Arnavutluk'ta, hükümet ekonomide belirli malların ticareti ile piyasanın grileşmesini⁹ engellemek adına yabancı yatırımı çekmeyi amaçlayan bir mali reform paketi de kabul etmiştir. Arnavutluk'un ihracat kapasitesini artırılmasına yardımcı olacak yeni doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, Arnavutluk'un enerji sektöründe yaşadığı sıkıntılar, eski ve yetersiz alt yapı ve ülkenin zayıf iş çevresi nedeniyle zorlaşmaktadır. 2007 ve 2008 yıllarında Arnavutluk'a önemli ölçüde doğrudan yabancı sermaye yatırımı gelmiştir. Bunun ana nedenleri olarak CIA 2012 raporuna göre, ülkenin Dünya Bankası ve NATO üyeliği, AB'ye üyelik yolunda yaşanan gelişmeler, ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı, Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle Arnavutluk'un bölgedeki gücünün artması ve önemli özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi sayılmaktadır.

Bosna Hersek ekonomisinde, 2007 yılından itibaren yatırımlarda keskin bir düşüş yaşanmasına rağmen özel sektör büyümektedir. Ülkede var olan etnik karmaşa ve politik istikrarsızlık ticareti ve kredileri Batı Avrupa'ya bağlı olan Bosna'ya yatırımları caydırmıştır.

Bulgaristan ekonomisinde büyümenin itici gücü banka kredileri, tüketim ve doğrudan yatırımlardır. CIA 2012 raporuna göre, Bulgaristan'ın AB'ye girişi ile birlikte son 20 yılın en yüksek yatırım oranına ulaşmasının ardından krizle beraber,

⁹ Piyasanın grileşmesi, ticari yapıda yasal olmayan işlemlerin artması olarak tanımlanabilir.

düşük kurumlar vergisi oranı ile olumlu bir ortama sahip olmasına rağmen, yatırımları ciddi anlamda düşmüştür.

Hırvatistan'da, yıllar itibari ile ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye girişleri 2005 yılından itibaren artış gösterse de 2010 yılında ani bir düşüş yaşamıştır. Hırvatistan küresel mali kriz ile birlikte sermaye girişlerinde ve ihracatta düşüş yaşamıştır. Bu da 2012 yılında Dünya Bankası'nın ülkede bir resesyona beklentisinde olduğundan yeni hükümetin sosyal harcamalarını (özellikle sosyal programlarda) kısması konusunda baskı uygulamasına neden olmuştur (CIA, 2012).

Karadağ finansal sektörün büyük kısmının yanı sıra endüstride de hakim sektör olan büyük alüminyum kompleksini özelleştirmiş ve turizm sektörüne doğrudan yabancı yatırım çekmeye başlamıştır.

Kosova iş ortamının iyileştirilmesi ve yabancı yatırımları çekmek için önlemleri arttırmak adına uluslararası toplumlarla çalışmaya devam etmektedir.

Makedonya'da 2005 yılında doğrudan yabancı yatırımlar artmaya başlamışsa da 2009 yılında yaşanan küresel finansal kriz etkisi ile yatırımlar yaklaşık %85 düşmüştür. 2011 yılı itibari ile yatırım düzeyi olumlu bir duruma sergilese de 2007'de yaşanan son 10 yılın en yüksek yatırım düzeyine ulaşamamıştır.

Romanya'da 2006'ya kadar artan yatırımlar, 2007'de yaşanan küçük bir azalıştan sonra tekrardan yükselmiş fakat küresel finansal krizin etkisiyle 2009'da %50'den fazla düşerek hala bu düşüşe devam etmektedir.

Sırbistan'da, yabancı yatırımlar ise yadsınamayacak derecede ekonomiyi yönlendirmektedir. 2007-2011 arasında ortalama yabancı doğrudan yatırım düzeyi 2.150.837.355 \$'dır. 2011 yılı için ise yabancı doğrudan yatırım 2.532.794.877\$ olarak hesaplanmıştır.

Slovenya'nın doğrudan yabancı yatırımları bölge ortalamasının gerisinde kalmıştır ve vergiler nispeten yükselmeyi sürdürmektedir. 2005-2011 yılları arasında yabancı yatırımlar ortalama 63.865.583\$ olarak hesaplanmıştır. Bu ortalamanın düşük olmasının en önemli nedeni 2005, 2006, 2007 ve en yüksek oranda da 2009'da yaşanan sermaye çıkışları olarak gösterilebilir.

Yunanistan yıllık GSYH'nin yaklaşık %3.3'üne denk gelen bir miktarla AB yardımlarından büyük yarar sağlamaktadır. CIA 2012 raporuna göre, birçok yatırımcının hoş olmayan ekonomik görünüm kamudaki tatminsizlik ve siyasi istikrarsızlık sebebiyle ekonomiden çekildiği gözlemlenmektedir. 2005, 2007, 2010 ve 2011 yılında yaşanan sermaye çıkışlarında 3.303.102.385\$ ile en büyük sermaye çıkışı 2007'de gözlenmektedir.

Tablo 2.8: GSYH'nin Sektörel Dağılımı

(%)	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Arnavutluk	20	18,7	61,3
Bosna Hersek	8,2	26,2	65,6
Bulgaristan	6,4	30,4	63,2
Hırvatistan	5	25,8	69,2
Karadağ	0,8	11,3	87,9
Kosova	12,9	22,6	64,5
Makedonya	11,4	25,8	62,8
Romanya	7,5	33	59,5
Sırbistan	7,6	31,7	60,7
Slovenya	2,7	27,7	69,6
Yunanistan	3,4	16	80,6
Türkiye	9,1	27	63,9

Kaynak: The World Factbook-CIA, www.cia.gov, (20.01.2013)

Tablo 2.8'de yer alan GSYH'nin sektörel dağılımında, hizmetler sektörü beklendiği gibi en yüksek payı almaktadır. %87,9 ile Balkan bölgesinde en yüksek hizmet sektörü Karadağ'da iken, onu %80,6 ile Yunanistan takip etmektedir. Hizmetler sektörü için en düşük pay ise, %59,5 ile Romanya'dadır. Bulgaristan'da planlı ekonomi öncesinde GSYH'nin büyük bölümünü tarım oluşturuyorken, sanayi sektörü- özellikle ağır sanayi, elektronik, bilgi teknoloji ve silahlanma- devlet tarafından desteklenmekteydi (IGEME, 2011: 5). Açık piyasa ekonomisine geçişte modern piyasalara ayak uyduramayan Bulgaristan yenilenme yoluna gitmiş ve hizmetler sektörünün payını %63,2'ye çıkartmıştır. Makedonya içinse, planlı ekonomi döneminde sanayinin payı yaklaşık %45 iken geçiş sürecine girmesiyle birlikte bu oran %25,8'e kadar gerilemiştir. Makedonya sanayisinde, demir-çelik, tekstil ve metalürji; hizmetlerde ise ticaret, taşımacılık, telekomünikasyon ve bankacılık önen göstermektedir.

Dış ticaret kapsamında ülkelerin üye olduğu uluslararası kuruluşlar da sahip olduğu ayrıcalıklar ve avantajlar konusunda önemlidir. Bu bağlamda Balkan ekonomilerinin üye olduğu uluslararası kuruluşlar tablo 2.9’da verilmektedir.

Tablo 2.9: Uluslararası Kuruluşlara Üyelik

AB	IMF	DTÖ	DB
➤ Bulgaristan	➤ Arnavutluk	➤ Yunanistan	➤ Arnavutluk
➤ Yunanistan	➤ Bosna	➤ Romanya	➤ Bosna
➤ Hırvatistan	Hersek	➤ Slovenya	Hersek
➤ Romanya	➤ Bulgaristan	➤ Türkiye	➤ Bulgaristan
➤ Slovenya	➤ Hırvatistan	➤ Arnavutluk	➤ Hırvatistan
	➤ Karadağ		➤ Karadağ
	➤ Kosova		➤ Kosova
	➤ Makedonya		➤ Makedonya
	➤ Romanya		➤ Romanya
	➤ Sırbistan		➤ Sırbistan
	➤ Slovenya		➤ Slovenya
	➤ Yunanistan		➤ Yunanistan
	➤ Türkiye		➤ Türkiye

Kaynak: IGEME Ülke Raporları, 2013

Arnavutluk; 2000 yılında Dünya Ticaret Örgütüne, 2007’de CEFTA’ya, 2009’da ise NATO’ya katılmıştır. Bunun yanı sıra, Birleşmiş Milletler, IMF, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Frankofon’a üye; Akdeniz için Birlik’in ise kurucu üyesidir. AB ile ilişkilerinde ise, 2003 Ocak ayında 20 Nisan 2009’a kadar potansiyel aday olup Nisan 2009’da tam üyelik için başvurmuştur.^{10 11}

Bosna Hersek, 2007 yılında Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA)’na tam üye olup AB’ye entegrasyonun hızlandırılması, mali sistemin güçlendirilmesi, kamu yönetimi reformu, DTÖ üyeliği ve rekabetçi özel sektörü teşvik edecek ekonomik büyümenin güvence altına alınması gibi bazı ekonomik öncelikler belirlenmiştir (CIA, 2012). 2009 yılında krizin etkilerini yakından

¹⁰ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/04/090428_albania_eu.shtml

¹¹ http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=121811&KTG_KOD=253

hissetmiş, IMF yardımları 2011’de askıya alınmıştır. Ülke krizin etkilerinden kurtulabilmek adına mücadele etmektedir.

Bulgaristan, Bulgaristan, 1996 yılında Dış Ticaret Örgütü’ne üye olmuştur ve bu ekonominin liberalleşmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Bulgaristan EFTA ülkeleri (İsviçre, İzlanda, Norveç ve Lihtenştayn), Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan ve Karadağ, İsrail ve Bosna Hersek ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır (IGEME 2011: 16). Ayrıca 1999 yılında CEFTA’ya üye olan Bulgaristan 2007’de üyelikten ayrılmıştır.

Hırvatistan, 2000 yılında Dünya Ticaret Örgütüne giren Hırvatistan bu süreçle birlikte dış ticarete liberalleşme yolunda ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği ile İstikrar ve İşbirliği anlaşması, EFTA ve CEFTA ülkeleri ve Türkiye ile serbest ticaret anlaşmaları da bulunmaktadır. 2013 Yılında AB’ne giren Hırvatistan, aynı zamanda Dünya Bankası ve IMF’ye de üyedir.

Karadağ ve Sırbistan arasındaki politik birliğin bozulması, ülkenin Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi birçok uluslararası finansal kuruluşun üyeliğinden ayrılmasına neden olmuştur. Fakat 2007 Ocak ayında Karadağ, Dünya Bankası ve IMF’ye katılmış, 2011 Aralık ayında ise Dünya Ticaret Örgütünün ise 156. Üyesi olmuştur. Avrupa Konseyi (AK), Aralık 2010 oturumunda Karadağ’ı aday ülke statüsüne kabul etmiş, 2012 Haziranında belirlenen “Yolsuzluk ve organize suçlarla mücadelede daha çok adım atılması” koşulunu yerine getirdiği için AK’ye katılım müzakereleri başlamıştır.

Kosova, 2009 yılı Haziran ayında Dünya Bankası ve IMF’ye katılmıştır. UNMIK Kosova adına (Kosova Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu - The United Nations Interim Administration Mission on Kosovo) – Kosova’nın bölgesel ekonomik yapılarının entegrasyonuna yardımcı olmak amacıyla 2006 yılında Orta Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (CEFTA)’ne üyeliği imzalamıştır. Sırbistan ve Bosna önceleri, Kosova’nın CEFTA’ya bağlı ürünleri için uyguladığı gümrük damgasını ve indirimli tarife ayrıcalıklarının sürdürülmesini tanımayı reddetmiştir; fakat her iki ülke de 2011 yılında Kosova ile ticaretlerine yeniden başlamışlardır (CIA’de bu şekilde ifade edilmesine rağmen Türkiye’nin resmi yayınlarında ticarete devam edildiğine dair bir ibare bulunmamaktadır).

Makedonya, IMF ve Dünya Bankası üyesi olup, NATO üyeliği Yunanistan tarafından veto edilmiştir. Bunun yanı sıra bir CEFTA üyesi olan Makedonya, EFTA ile de ticari ilişkilerini 2002 yılından beri devam ettirmektedir. AB'ne ise aday ülke statüsündedir.

Romanya, 1 Ocak 2007 tarihinde Avrupa Birliğine katılarak, 2011 Mart ayında IMF/AB ve Dünya Bankası ile mali hedefler, yapısal reformlardaki ilerlemeler ve mali sektör istikrarı ile uyumu teşvik etmek amacıyla 4.9 Milyar \$ değerinde 24 aylık ihtiyatlı bir stand-by anlaşması imzalamıştır. Buna rağmen Romanya yetkili mercileri bu olanaklardan (kredilerden) yararlanmayı planladıklarını açıklamışlardır (CIA, 2012). Romanya, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurucu üyelerinden olup, 1993 yılında, Avrupa Konseyi'nin de tam üyesi olmuştur. Ayrıca 1997 yılında CEFTA'ya üye olup 2007'de katılımını sonlandırmıştır (IGEME, 2011: 11).

Sırbistan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)'na yeniden katılarak uluslararası topluma entegre olmaya devam etmiştir (CIA, 2012). Sırbistan'ın Dünya Ticaret Örgütü üyeliği için katılım müzakereleri ileri aşamadır. 2007 yılından itibaren ise CEFTA üyesidir.

Slovenya, daha önce de ifade edildiği gibi 2004 yılında Dünya Bankası başış ortağı derecesine yükselmiş ve AB'ne üye olmuştur. 2007 Aralık ayında, OECD'ye katılım için üyelik sürecine başlamaya davet edilmiştir. 2004 yılında CEFTA'ya katılıp 2004 yılında ayrılmıştır. DTÖ ve IMF'ye üyedir.

Yunanistan, 1981 yılından beri AB üyesidir¹². IMF, OECD(1961) DB, NATO (1952), Batı Avrupa Birliği(1995) ve DTÖ üyelikleri bulunmaktadır.

2.2.2. Balkan Ülkelerinin Dış Ticaret Yapısı

Bu çalışmanın temel amacı olan dış ticaretin öngörülmesi kapsamında ülkelerin dış ticareti ile ilgili genel değerlendirmeler bu bölümde yapılacaktır.

Arnavutluk, komünist dönemin sona ermesiyle açık piyasa ekonomisine geçmiştir. 2000'den sonra 2000 öncesine göre nispeten iyileşen iç pazarda yaşanan

¹² http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/greece/index_en.htm

tüketim ve sanayi ürünlerine yoğun talep, dış ticaretinin açık vermesine neden olmaktadır. Dış ticaret rakamları incelendiğinde, ihracatında artış görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri, olumlu hava koşulları ve uluslararası enerji fiyatlarında yaşanan gelişmelerin Arnavutluk hidro güç sanayisine olumlu katkılarda bulunmasıdır. Bu ise elektrik ihracatının büyüyerek 2010 ilk çeyreğinde %55 (Ulusal para birimi Lek bazında) civarına ulaşmasına neden olmuştur. Bunun yanında 2011'in 1. Çeyreği ile 2010'un aynı dönemine ait gümrük vergileri karşılaştırıldığında, yapı malzemeleri ve metal ihracatının %74'ten fazla bir artış sağladığı görülmüştür. 2009 yılı ile karşılaştırıldığında, kişisel/özel transferlerde hemen hemen %4 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bunun ise komşu Yunanistan'ın yaşamış olduğu ekonomik krizle ilintili olduğu düşünülmektedir (Holzner, 2012: 1-3).

Bosna Hersek alt yapısının yaşanan savaşta zarar görmesi nedeniyle ağır sanayi üretiminin ithalat fazlasına ağırlık vermesi ve yurt dışından sermaye ithalatının gelire finanse edilmesi, ülke ekonomisinin büyük açıklar vermesine sebep olmuştur. Genellikle AB ve komşu ülkeleri ile ticaret yapan Bosna Hersek'in Türkiye ile serbest ticaret anlaşmasının bulunması, ticarete tarife dışı engellerin, anti-damping uygulamalarının bulunması ve ihraç edilecek tüm ürünlerin vergiden muaf olması ticaretin kolaylaşmasını sağlamıştır (İGEME, 2011: 12-13). Ayrıca Dünya Bankası verilerine göre, 2010-2011 yılları arasında ihracat %17 seviyesinde büyümüştür. İthalatın % 24 oranında artması ihracattaki büyümenin olumlu etkisini azaltmaktadır.

Bulgaristan'da 2010 yılında yaşanan olağanüstü ihracat büyümesi 2011'in ilk ayına kadar sürmüştür. Mal ihracatı 2011'in ilk çeyreğinde bir önceki yıla göre artış göstererek % 56 olmuş ve 2008'in kriz öncesi ilk çeyreğine göre %30 oranında artış sağlamıştır. İmalat sanayiindeki iyileşmenin bir sonucu olarak 2011'in ilk çeyreğinde gayrisafi üretim, bir önceki yıla oranla % 14 artmıştır. İhracatta yaşanan bu iyileşmenin belirtisi cari işlemler dengesine de yansımıştır. Cari açığın 3 yıl önce GSYH'nin %20'sinin üzerinde olduğu göz önüne alındığında, olumlu gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Ticarete ihracat yönünden bakıldığında, hem geleneksel AB ortaklarıyla (Almanya, Yunanistan, Belçika, Romanya gibi), hem de AB üyesi olmayan Türkiye, Rusya, Çin gibi ülkelerle olan ticaret büyümüştür. Mineral ve

yakıtlar ihracatta büyük bir pay oluştururken mamul ürünlerin ticaretin toplam bileşimi içindeki payı artmaya devam etmektedir.

Hrvatistan'ın dış ticaret yaptığı ülkelerin genel itibariyle komşularından oluştuğu gözlemlenmektedir. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün dış ticaretteki payı %5'tir. Dış ticarete ilişkin yasal mevzuat, 2000 yılında yürürlüğe giren ve 2005'te revize edilen Gümrük kanununun yanı sıra 2006'da revize edilen Gümrük Yönetmeliği ile şekillenmektedir (İGEME, 2011: 15).

Bir geçiş ekonomisi olma özelliği taşıyan **Karadağ** ekonomisinde ihracatın GSYH içindeki payı %25 düzeyi ile düşük bir seviyededir. Bunun en önemli sebepleri arasında, İGEME raporuna göre, yapısal reformların azlığı ve rekabet gücündeki eksiklik sayılmaktadır. İthalatın GSYH içindeki payı ise %90'a (2007 verileri ile) yükselmiştir. İhracatında belirli ürünler yer alırken ithalatında daha çeşitli ürünler ile karşılaşmaktadır. Bu ürünler içinde petrol, makineler ve motorlu taşıtların %10 seviyesinde bulunması ise, petrol fiyatlarındaki artışın ithalata bağlı olarak ekonomide olumsuz etkiler yaratmasına sebep olmaktadır. Ekonomi turizm ve rafine metal ihracatına dayanmaktadır.

Kosova, 2011 yılına kadar sınırlardan tahsil ettiği verimli KDV'lerin ve verimsiz bütçenin düzenlenmesi sonucunda bir bütçe fazlası yaşamıştır; fakat 2011'de masraflarda keskin bir yükseliş başlamıştır. Nispeten küçük ticaret sektörü, Kosova'yı küresel mali krizin zararlı etkilerinden korumaya yardımcı olmuştur. Küçük pazar payı ve yetersiz üretim nedeniyle ithalat ekonomide oldukça fazla önem kazanmaktadır. T.C. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, 2012'de ihracat 269 Milyon Euro iken, ithalat 2,5 Milyar Euro'dur. İhracatta en büyük pay yaklaşık %50 ile AB üyesi ülkeler, ihracatta ise en büyük pay AB ülkelerinin yanı sıra CEFTA ülkeleri ile gerçekleşmektedir.

Makedonya'da dış ticaret işlemleri yasa ile düzenlenmiştir. İthalat ve ihracat, gümrük beyannameleri kapsamında serbestçe gerçekleşir. İthalatta miktar kısıtlamaları yoktur; fakat kaynaklar ve finansman araçları ithalat belgesinde belirtilmek zorundadır. Bunun yanı sıra silahlar ve savaş araç-gereçleri ihracatı, sanatsal ürünlerin, belirli soylu metallerin ve narkotik ürünlerinin ithalatı ve ihracatı

uluslararası anlaşmalar kapsamında izne bağlıdır (Makedonya Cumhuriyeti Ülke Profili, 2002:3).

Romanya'da serbest piyasa ekonomisine geçişle ekonomide yaşanan mevzuat değişikliklerin benzerleri dış ticaret politikası için de geçerli olmuştur (İGEME, 2012). Türkiye ve AB dışındaki üçüncü ülkelerden sanayi malları ithalatında AB Ortak Gümrük Tarifesini, tarım ürünlerinde DTÖ taahhütlerini uygulamıştır (İlgili ülkelere taviz verilen ürünler haricinde).

Srbistan'da piyasa ekonomisine geçişle ticaretin serbestleştirilmesi ve kurumsal yeniden yapılanma ve özelleştirme konularında ilerlemelere rağmen devlet, elektrik hizmeti, telekomünikasyon şirketi, doğalgaz şirketi, ulusal havayolu şirketi gibi bir çok büyük şirketi elinde tutmaktadır. On yıl içinde ihracatı ve temel altyapıya ait önemli yatırımları dört katına çıkartmayı hedefleyen yeni bir uzun vadeli büyüme planı kabul etmiştir. Planın kabul edilmesinden bu yana, ihracat önemli ölçüde artmıştır (CIA, 2012).

Slovenya için dış ticaret oldukça önemlidir ve hacmi kriz öncesinde milli gelirin % 115'i kadarken, 2009 yılında milli gelirin yaklaşık % 95 olarak gerçekleşmiştir. Nihai olmayan verilere göre, 2011 yılının 3. Çeyreğinden bir önceki yılın aynı dönemine göre tüm ihraç mallarının birim değerlerinde artış olduğu görülmektedir. En düşük artış, muhtelif mamul mallarda, en büyük artış ise mineral yakıtlar ve yağlarda gözlemlenmiştir. Aynı zamanda, ithal mallarının birim değerleri de 2011 yılı 3. Çeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre artış kaydetmiştir. En düşük artış makine ve taşıma ekipmanında görülürken; en yüksek artış hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlarda yaşanmıştır. 2011 yılının 3. Çeyreğinde 2010 yılının aynı dönemi ile karşılaştırıldığında ihracat büyümesi %4 iken, ithalatta yaşanan büyüme ise %3,6'dır (SORS, 2012: sy).

Yunanistan'da serbest dış ticaret rejimi geçerli olup AB dış ticaret mevzuatına ve uygulamalarına göre işlemektedir. Buna bağlı olarak uluslararası anlaşmalarla ticareti yasaklanan mallar dışında ithali yasak ürün yoktur (IGEME, 2012: 17-18).

Tablo 2.10: İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

(%)	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	0,36	0,51	0,47	0,60	0,61
Bosna Hersek	0,48	0,38	0,45	0,67	0,63
Bulgaristan	1,04	0,97	1,01	0,96	1,01
Hırvatistan	0,76	0,90	0,87	0,98	1,00
Karadağ	-	0,18	0,18	0,17	0,21
Kosova	-	-	0,09	0,12	0,11
Makedonya	0,70	0,72	0,70	0,70	0,76
Romanya	0,80	0,86	0,77	1,21	1,40
Sırbistan	-	0,61	0,61	0,68	0,68
Slovenya	0,96	0,94	0,99	1,02	1,03
Yunanistan	0,43	0,60	0,66	0,65	0,71

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (20.03.2013)

Balkan bölgesi için 1995'ten 2011'e kadar belirli aralıklarla ihracatın ithalatı karşılama oranı incelendiğinde Kosova'nın ilgili dönem için en düşük oranlara sahipken, 1995, 2000 ve 2005 için Bulgaristan, 2010 ve 2011 içinse Romanya en yüksek oranlara sahip olduğu gözlemlenmiştir.

2.3. BALKAN ÜLKELERİNİN DÜNYA VE TÜRKİYE İLE TİCARET İLİŞKİSİ

Yukarıda Balkan ekonomilerinin dış ticaret yapılarına ilişkin yapılan kısa bilgilendirmenin ardından bu bölümde ticaret hacimleri, başlıca ticaret ortakları ve mal grupları ile ilgili gerek Dünya gerekse Türkiye arasında gerçekleşen istatistikî verilere ve yorumlara yer verilecektir.

2.3.1. Balkan Bölgelerinin Dünya İle Ticaret İlişkisi

Balkan ekonomilerinin ticaret ilişkisi kurduğu ülkeler, ticaret hacimleri ve benzeri veriler 1995'ten 2010'a kadar 5'er yıllık periyodlarla ve 2011 verileri ile aşağıda analiz edilmektedir.

2.3.1.1. Balkan Bölgesinin Dış Ticaret İstatistikleri ve Ticaret Ortakları

Balkan ülkelerinin Dünya ile olan ticaretinde ihracatlarına yönelik veriler Dünya Bankası istatistiklerinden sağlanarak Tablo 2.11'de gösterilmektedir.

Tablo 2.11: Balkan Ekonomilerinin Dünya İle İhracatı

Cari 000\$	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	303.700	703.500	1.820.889	3.855.528	4.391.289
Bosna Hersek	635.405	1.579.790	3.544.271	6.266.375	7.337.949
Bulgaristan	6.776.400	6.999.801	16.158.235	27.127.261	35.737.299
Hırvatistan	6.971.775	8.644.618	18.876.153	23.266.282	26.276.492
Karadağ	-	90.385	260.882	439.310	632.047
Kosova	-	-	70.354	393.624	443.639
Makedonya	1.330.093	1.637.402	2.557.194	4.245.454	5.551.166
Romanya	9.404.000	12.113.000	32.812.910	58.254.000	73.133.000
Sırbistan	-	1.509.780	7.295.315	13.349.638	15.965.903
Slovenya	10.377.400	10.695.800	22.121.500	30.965.574	36.326.354
Yunanistan	15.523.000	29.440.400	51.545.503	60.093.568	68.158.186

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (20.03.2013)

Kosova ve Karadağ'ın tüm verileri, Bosna Hersek'in 1995, Sırbistan'ın 2000 ve 2005 yıllarına ait verileri bulunamadığından türetilmiş halleri ile gösterilmiştir.

Tablo 2.12'de Balkan ülkelerinin Dünya ile olan ticaretinde ithalatlara yönelik veriler Dünya Bankası istatistiklerinden sağlanarak gösterilmektedir.

Tablo 2.12: Balkan Ekonomilerinin Dünya İle İthalatı

Cari 000\$	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	836.744	1.382.118	3.880.500	6.388.839	7.257.356
Bosna Hersek	1.334.000	4.157.033	7.847.832	9.408.852	11.726.535
Bulgaristan	6.522.280	7.200.139	16.073.490	28.304.580	35.231.825
Hırvatistan	9.157.400	9.639.498	21.770.247	23.709.227	26.169.978
Karadağ	-	503.067	1.452.027	2.594.468	2.975.060
Kosova	-	-	753.759	3.366.206	3.942.117
Makedonya	1.902.913	2.278.481	3.659.890	6.060.442	7.309.221
Romanya	11.782.914	14.043.000	42.812.320	48.096.411	52.245.720
Sırbistan	-	2.463.151	11.902.041	19.747.514	23.468.964
Slovenya	10.791.005	11.422.086	22.354.351	30.424.766	35.297.609
Yunanistan	35.743.302	49.274.822	78.024.018	92.131.497	95.998.406

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (20.03.2013)

Arnavutluk incelendiğinde, IGEME 2011 raporuna göre, önemli bir pazar olan COMECON'un dağılması ve ülke içindeki karışıklıklar ihracat hacmini azaltmış, Batı'dan gelen yardımlar ve ticarete yaşanan liberizasyonlar ise yabancı tüketim mallarına olan talebi arttırarak 90'ların başında dış ticaret açığını yükseltmiştir. 90'ların ikinci yarısında, ülkede yaşanan olumlu gelişmelerle ihracat

artsa da ithalatta daha fazla artışın yaşanması dış ticaret açığının sürmesine sebep olmuştur (IGEME, 2011: 12). 2000-08 arasında dış ticaret açığı sürekli artan bir yapı sergilerken, 2011 yılında 2010 yılına göre bir artış yaşanmıştır. 2005-2011 ortalamasına bakıldığında ihracat 3.250.826 (000\$)'dır. 2005 endeks yılı hesaplamaları ile ihracatın artış hızı ise 2006'da %26,14, 2007'de %31,69, 2008'de % 26,74, 2009'da % ve -7,83, 2010'da %9,12 ve 2011'de ise %13,9'dur. 2009 yaşanan negatif büyümenin ana sebebi olarak küresel finansal kriz etkisinden bahsedilebilir.

1997-98 arasında ithalatta bir düşüş yaşanırken, 1999-2008 arasında artış görülmektedir. 2005-11 arası ithalat miktarı ortalama 5.951.688 bin \$'dır. İthalatın artış hızı ise 2006-11 döneminde 2005 endeks yılı alınarak sırasıyla; %15,67, %31,08, %23,69, % - 10,90, % -1,48 ve 2011 için %13,59 olarak hesaplanmıştır.

Bosna Hersek'te ihracat kapasitesi artarken ithalatın ihracattan daha fazla artarak dış ticaret açığına sebep olduğu gözlemlenmiştir. 1994-1999 döneminde artan açık istikrarsız bir yapı sergilerken, 2009-2010 sürecinde düşmüş fakat 2011'de artmıştır. İhracat artış hızı 2005 yılı endeksine göre 2006-08 arasında %20 civarındayken, 2009'da % - 19,73 gibi negatif bir değer almıştır. 2010-11 sürecinde ise sırasıyla %13,70 ve %17,10 olarak gerçekleşmiştir.

2000-02 arasında ithalatta küçük bir artış yaşanırken, 2007 yılında bir önceki yıla göre %49,22'lik bir artış gözlemlenmiştir. Küresel finansal krizin etkileri Bosna Hersek ticaretinde de kendini göstererek ithalatın %35,55 düzeyinde daralmasına sebep olmuştur.

Bulgaristan'da 2008'de 30.446.202 bin \$ ile 1992-2010 döneminin en yüksek ihracat miktarına ulaşmıştır. Bunun yanı sıra aynı yıl 40.802.780 (000\$) ile ithalatta da 1992-2011 döneminin en yüksek miktarı elde edilmiş ve ilgili dönem için cari açığında maksimum olduğu bir dönem yaşanmıştır. Aynı zamanda Bulgaristan ekonomisi, 1994, 1995, 1996, 1997, 2005 ve 2011 yıllarında dış ticaret fazlası vermiş ve bu fazla 1996 yılında maksimuma ulaşarak 1.205.887 (000\$) olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında ithalat %62,80 oranında artarken ihracat %26,19 artış göstermiştir. 2007'de yine ithalat %27,44 ihracat %28,97, 2008'de ithalat, %22,36 ihracat %15,77 artmıştır. 2009'da ise yine küresel finansal krizin etkisi ile düşüş

yaşanmış; ithalat %32,94, ihracat ise %23,56 oranında azalmıştır. 2011 yılı içinse ithalattaki artış %24,47 ihracattaki artış %31,74'tür.

Hrvatistan için, 1993,1994 ve 2011 yılları dış ticaret fazlası verilen yıllar olmuştur. Bunun yanı sıra, en büyük açık ise 2008'de yaşanmıştır. 2010 yılında yine açık gözükmeye rağmen bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %80 civarında azalmıştır. İthalat 2008'de %17,98 artarken 2009'da % 27,99 düşmüştür. İhracat da benzer şekilde 2008'de %17,92 artarken 2009'da %22,64 düşmüştür. 2011 içinse hem ithalatta hem de ihracatta sırasıyla %10,38 ve %12,94 ile artış görülmektedir.

Karadağ'da 2011 yılı Ocak ayından Aralık ayına kadar olan süreçte, mal ihracatının birim değeri bir önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında %8,8 artış göstermiştir. Bu oranın 2010 yılının aynı döneminde 2009'la karşılaştırıldığında %12,2 artış sağladığı gözlemlenmiştir. Mal ithalatının birim değeri ise, 2011 yılının aynı dönemi için %6,7 artarken; 2010 yılının aynı dönemi 2009 ile karşılaştırıldığında bu artışın %55,1 olduğu görülmektedir (MONSTAT, 2012a:1). 2007 yılında ithalat %49,74 artarken, ihracat %86,22 gibi yüksek bir artış gerçekleştirmiştir. 2009 yılı yine küresel finansal kriz etkileri ile ithalatta %35,83, ihracatta ise %39,53'lük bir azalışla hissedilmektedir. 2000-11 dönemi için Karadağ ekonomisinde dış ticaret fazlası yaşanmamış olup en fazla açık ise -3.582.577 (000\$) ile 2008'de yaşanmıştır.

Kosova, Dünya Bankasından elde edilen ihracat verileri bulunmadığı için, oluşturulmuş veriler ışığında analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, Kosova ekonomisi 2003-2011 arasında hiç dış ticaret fazlası yaşamamıştır. En büyük dış ticaret açığı ise -3.498.478 (000\$) ile 2011'de yaşanmıştır. 2006 yılında ithalat %163,70 oranında, ihracat ise %98,39 artmıştır. 2009'da ise ithalat %7,89, ihracat ise %21,23 azalmıştır. 2011'de ithalat %17,11, ihracat ise %12,71 artmıştır. 2003-11 arasında 2009 haricinde dış ticaret açığı sürekli artış göstermiştir.

Makedonya'da Devlet İstatistik Dairesi verilerine göre 2012 Ocak-Ekim döneminde mal ihracatı 3.291.878 bin \$ ve mal ithalatı ise 5.310.721 bin \$ olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %62 olarak ölçülmüştür. Yine aynı dönem için, dış ticaret açığı ise 2.018.843 (000\$)'dır (RMSSO, 2012). Dünya Bankası verilerine göre ise, Makedonya'da 1995-2011 döneminde hiç dış ticaret

fazlası vermeyen ülkeler arasındadır. Bu dönem için dış ticaret açığının en fazla olduğu yıl ise -2. 492.552 ile 2008'dir. İthalatın ve ihracatın artış oranının en fazla olduğu yıl 2007'dir. İthalat %36,62, ihracat ise, %39,80 oranında artmıştır. 2009'da ise ithalat %24,70, ihracat ise %28,79 azalmıştır.

Romanya'nın dış ticaret istatistikleri diğer Balkan ekonomileri ile benzer bir yapı sergilemektedir. Romanya, 1995-2009 arasında hiç dış ticaret fazlası vermemiştir. Fakat 2010'da 10.157.589 (000\$) dış ticaret fazlası verirken, 2011'de %105,63'lük bir artışla 20.887.280 (000 \$) fazla vermiştir. İlgili dönem içinde dış ticaret açığı ise, -24.959.422 ile 2008'de gerçekleşmiştir. İthalatın ve ihracatın artış oranına bakıldığında, ithalat 2007'de %53,10, ihracat ise %26,99 artmıştır. 2009'da ithalat %25,96, ihracat ise %19,34 azalmıştır. 2010 yılında yine ithalatın %25,82 oranında düşmesine karşılık ihracatın %15,34 artması ise ülkenin dış ticaret fazlası vermesine sebep olmuştur.

Sırbistan dış ticareti 1997-2011 arasında sürekli açık vermiştir. Dış ticaret açığı, 2000 yılında -953.371 (000\$) ile minimum, -12.557.527 (000\$) ile 2008'de ise maksimum seviyededir. İthalat 2005-2011 döneminde 2007'de %41,82 ile en yüksek artışı yaşamıştır. İhracatta ise en yüksek artış %28,87 ile yine 2007'de gerçekleşmiştir. 2009 yılı Sırbistan için de dış ticaret hacminde azalmanın yaşandığı bir yıldır. 2009'da ithalat %31,37, ihracat ise %20,83 oranında düşmüştür. 2011 için ithalat 23.468.964 (000\$), ihracat 15.965.903(000\$), dış ticaret açığı ise -7.503.061 (000\$)'dir.

Slovenya, 1990-2011 dönemi için 1992, 1993, 1994, 2002, 2009, 2010 ve 2011'de dış ticaret fazlası vermiştir. Slovenya'nın uluslararası ilişkilerindeki başarısı dış ticaretinde de görülmektedir. 1990-2011 için dış ticaret açığı -1.182.405 (000\$) ile 2008'de maksimum seviyede bulunmaktadır. 2006-2011 dönemi için, ithalat 2007 yılında %29,12 maksimum artışı, 2009'da ise % -27,28 maksimum azalışı; ihracat açısından bakıldığında aynı dönem için 2007'de %27,59 oranı ile maksimum artışı, 2009'da ise % -22,27 ile en maksimum azalışı yaşamıştır; cari rakamlarla , 2008 yılında 75.665.352 (000\$) olan dış ticaret hacmi 2009'da 56.886.197'ye düşmüştür.2011 yılı için ithalat 35.297.609 (000\$), ihracat 36.326.354 (000\$), dış ticaret fazlası ise 1990-2011 yılı içerisindeki maksimum seviyesi olan 1.028.745 (000\$)'dir.

Yunanistan, 1990-2011 arasında ekonomide dış ticaret sürekli açık vermiştir. Maksimum dış ticaret açığı 2008’de -72.760.674 (000\$) ile gerçekleşmiştir. 2006-11 dönemi içinde ithalattaki en büyük artış %27,9, ihracattaki en büyük artış ise %19,64 ile 2007 yılında gerçekleşmiştir. Aynı dönem için hesaplandığında ithalattaki en büyük azalış % - 25,23 ile, ihracatta ise %25,72 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2010 yılında ithalat düşerken ihracatın artması Yunan ekonomisi için dış ticaret açığının azalmasına sebep olmuştur. 2011 yılı verileri ile ithalat 95.998.406 (000\$), ihracat 68.158.186 (000\$), dış ticaret açığı ise -27.840.220 (000\$) olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.13: Balkan Ekonomilerinin Başlıca Ticaret Ortakları

	İhracat Ortakları	İthalat Ortakları
Arnavutluk	<ul style="list-style-type: none"> İtalya(%44,2), İspanya(%9), Çin(%6,8), Yunanistan(%4,9), Türkiye(%4,7) 	<ul style="list-style-type: none"> İtalya(%34,9) Yunanistan(%11,7) Çin(%7,5) Türkiye(%5,6) Almanya(%4,3)
Bosna Hersek	<ul style="list-style-type: none"> Slovenya(%17,3) Hırvatistan(%16,5) İtalya(%13,6) Almanya(%12,8) Avusturya(%12,7) 	<ul style="list-style-type: none"> Hırvatistan(%21,1) Almanya(%12,5) Slovenya(%12,4) İtalya(%9) Rusya(%7,3)
Bulgaristan	<ul style="list-style-type: none"> Almanya(%10,4) Türkiye(%9,1) İtalya(%8,7) Romanya(%8,2) Yunanistan(%7,3) 	<ul style="list-style-type: none"> Rusya(%20,9) Almanya(%11,3) İtalya(%6,7) Romanya(%6,6) Yunanistan(%6,1)
Hırvatistan	<ul style="list-style-type: none"> İtalya (%14,9) Bosna Hersek (%13,2) Almanya(%10,6) Slovenya(%8,8) Avusturya(%6,8) 	<ul style="list-style-type: none"> İtalya(%16,7) Almanya(%12,9) Rusya(%7,6) Çin(%7,1) Slovenya(%5,9)
Karadağ	<ul style="list-style-type: none"> Hırvatistan(%22,7) Sırbistan(%22,7) Slovenya(%7,8) 	<ul style="list-style-type: none"> Sırbistan(%29,3) Yunanistan(%8,7) Çin(%7,1)
Kosova	<ul style="list-style-type: none"> 27 AB ülkesi (%42,8) İtalya(%26,3) Arnavutluk(%10,8) Makedonya(%9,7) 	<ul style="list-style-type: none"> 27 AB ülkesi (%38,0) Makedonya(%14,7) Almanya(%11,8) Sırbistan(%10,2)
Makedonya	<ul style="list-style-type: none"> Almanya(%25,5) İtalya (%6,1) Bulgaristan(%5,2) Yunanistan(%4,5) 	<ul style="list-style-type: none"> Yunanistan(%17,7) Almanya(%11,5) Birleşik Krallık(%9,3) Bulgaristan(%8,7)

Romanya	<ul style="list-style-type: none"> • Almanya(%18,9) • İtalya(%12,3) • Fransa(%7,1) • Türkiye(%5,5) 	<ul style="list-style-type: none"> • Almanya(%17,5) • İtalya(%11) • Macaristan(%9,1) • Fransa(%5,7)
Sırbistan	<ul style="list-style-type: none"> • 27 AB ülkesi (%54) • Bosna Hersek(%12,1) • Gürcistan(%7,4) • Sırbistan-Karadağ(%6,5) • Makedonya(%3,9) 	<ul style="list-style-type: none"> • 27 AB ülkesi(%65,7) • Bosna Hersek(%3,1) • Hırvatistan(%3) • Gürcistan(%2,9) • Çin(%2,2)
Slovenya	<ul style="list-style-type: none"> • Almanya(%20) • İtalya(%12) • Avusturya(%7,9) • Hırvatistan(%6,2) • Fransa(%4,8) 	<ul style="list-style-type: none"> • İtalya(%16,3) • Almanya(%16,2) • Avusturya(%10,4) • Hırvatistan(%4,8) • Macaristan(%4)
Yunanistan	<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye(%10,8) • İtalya(%7,7) • Almanya(%6,4) • Bulgaristan(%5,6) • Kıbrıs(%5) 	<ul style="list-style-type: none"> • Rusya(%12,4) • Fransa(%7,5) • İtalya(%7,8) • Suudi Arabistan(%5,7) • Hollanda(%4,7)

Kaynak: The World Factbook-CIA, www.cia.gov, (25.05.2013)

Tablo 2.13'te Balkan ekonomilerinin başlıca ihracat ve ithalat partnerlerine yer verilmiştir. Kosova'nın verileri Kosova İstatistik Ofisi'nden, Sırbistan'ın verileri ise Avrupa Komisyonu Ticaret İstatistiklerinden alınmıştır (DGTS, 2013: 5). Bu tabloya göre, Balkan ülkelerinin genellikle AB ülkeleri ve kendi komşuları ile dış ticaret ilişkilerini geliştirdiği gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar, iklim ve coğrafi benzerlikler, talep koşullarının benzerliği, ulaşım kolaylığı gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, Çin Balkan ekonomileri için önemli bir ticaret partneridir. Diğer ülkelere farklı olarak Makedonya ithalatında Birleşik Krallık ilk 5 ülke arasında, Romanya ithalatında Kazakistan %4,1 ile 8. sırada yer almaktadır. Sırbistan'ın hem ithalat hem de ihracat ilişkisi açısından Gürcistan ile ilişkileri (özellikle İhracat) yine diğer ülkelere farklı olarak önemli düzeydedir. Yunanistan dış ticaretindeyse, İhracat partnerleri arasında Kıbrıs, ithalat partnerleri arasında ise Suudi Arabistan ve Hollanda ilk 5 arasında yer almaktadır.

2.3.1.2.Balkan Bölgesinin Mal Grupları ve Sektörel Bağlamda Ticareti

Balkanların dış ticaretine ilişkin yapılan açıklamalarda ülkelerin ihracat ve ithalat yaptıkları mallar, mal grupları ve bu malların yüzdelerle ağırlıkları ülkeler hakkında daha geniş bilgi sahip olmak adına önem taşımaktadır.

Tablo 2.14: Balkan Bölgesinin Mal Grupları

(000) US Dolar	İhracat	İthalat
Arnavutluk	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%21,2) Ayakkabı, tozluk ve bunların benzeri parçaları (%15,4) Demir ve çelik (%13,3) Giyim, aksesuar, örgü ve tığ işi dışındaki mamuller (%9,6) Giyim, aksesuar, örgü ve tığ işi mamuller (%7) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%17,6) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%7,3) Elektrikli ve elektronik ekipman (%6,9) Demir ve çelik (%6,2) Tren, Tramvay dışındaki araçlar (%5,7)
Bosna Hersek	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%14,3) Mobilya, aydınlatma, göstergeler, prefabrik yapılar (%9,1) Demir ve çelik (%8,2) Alüminyum ve mamulleri (%8,2) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%6,8) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%21,5) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%7,1) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%5,8) Elektrikli ve elektronik ekipman (%5) Plastik ve mamuller (%4,1)
Bulgaristan	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%13,1) Bakır ve mamulleri (%11,6) Elektrikli ve elektronik ekipman (%7,4) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (6,8) Demir ve çelik (%4,4) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%23) Elektrikli ve elektronik ekipman (%9,1) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%8) Cevher, cüruf vb. (%6,3) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%4,9)
Hırvatistan	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%12,3) Gemiler, vapurlar ve diğer yüzer yapılar(%12) Elektrikli ve elektronik ekipman (%8,3) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%8,1) Ahşap ve mamulleri, odun kömürü (%4,6) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%21,7) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%9,5) Elektrikli ve elektronik ekipman (%6,7) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%5,5) Plastik ve mamulleri (%4,2)
Karadağ	<ul style="list-style-type: none"> Alüminyum ve mamulleri (%41,1) Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%14) Demir ve çelik (%10) Alkollü içkiler ve sirke (%5) Ahşap ve mamulleri, odun kömürü (%4,2) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%18,2) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%6,3) Elektrikli ve elektronik ekipman (%5,5) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%5,4) İnorganik kimyasallar, kıymetli metal bileşik izotoplar (%3,5)

Kosova*	<ul style="list-style-type: none"> Malzemelere göre sınıflandırılmış mamul mallar (%52,9) Yakıtlar dışında yenmeyen hammaddeler (%25,4) Gıda ve canlı hayvan (%5,5) Mineral yakıtlar, yağlar ve ilgili maddeler (%5,1) Makine ve ulaşım araçları (%5,1) 	<ul style="list-style-type: none"> Malzemelere göre sınıflandırılmış mamul mallar (%19,6) Mineral yakıtlar, yağlar ve ilgili maddeler (%18,2) Makine ve ulaşım araçları (%16,9) Gıda ve canlı hayvan (%16,6) Kimyasallar vb. (%10,3)
Makedonya	<ul style="list-style-type: none"> Demir ve çelik (%20,6) Çeşitli kimyasal ürünler (%12,4) Giyim, aksesuar, örgü ve tığ işi dışındaki mamuller (%12,1) Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%8,4) Demir ve çelik mamulleri (%4,1) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%20,5) Demir ve çelik (%7,6) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%6) İnci, değerli taşlar, metaller (%5,6) Elektrikli ve elektronik ekipman (%5,2)
Romanya	<ul style="list-style-type: none"> Elektrikli ve elektronik ekipman (%18) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%12) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%8,7) Demir ve çelik (%5,6) Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%5,5) 	<ul style="list-style-type: none"> Elektrikli ve elektronik ekipman (%15,1) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%11,5) Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%11,3) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%6,9) Plastik ve mamulleri (%4,7)
Sırbistan	<ul style="list-style-type: none"> Demir ve çelik (%9,4) Elektrikli ve elektronik ekipman (%8) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%5,6) Bakır ve mamulleri (%5,5) Plastik ve mamulleri (%5,1) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%19,7) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%9,5) Elektrikli ve elektronik ekipman (%7,3) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%5,9) Diğer mallar (%5,6)
Slovenya	<ul style="list-style-type: none"> Tren, tramvay dışındaki araçlar (%12,7) Elektrikli ve elektronik ekipman (%12,6) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%11) Farmasötik ürünler (%8,4) Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%6,2) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%15,8) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%9,9) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%9,2) Elektrikli ve elektronik ekipman (%9) Demir ve çelik (%5,3)
Yunanistan	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%29,2) Alüminyum ve mamulleri (%5,5) Demir ve çelik (%5,2) Elektrikli ve elektronik ekipman (%4,3) Plastik ve mamulleri (%4) 	<ul style="list-style-type: none"> Mineral yakıtlar, yağlar, damıtılmış ürünler (%26,8) Farmasötik ürünler (%6,9) Elektrikli ve elektronik ekipman (%6,7) Makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar (%5,5) Tren, tramvay dışındaki araçlar (%3,4)

Kaynak: Trade Map, 2012 (yazar tarafından elde edilmiştir).

***Kosova İstatistik Ofisi (STIC (000€))**

Tablo 2.14'te her bir Balkan ülkesinin en yüksek ağırlığa sahip ilk 5 mal veya mal grubu hesaplanmıştır. Elde edilen veriler ışığında yapılan açıklamalar bu bölümde yer almaktadır.

Balkan ekonomilerinin geneli değerlendirildiğinde, genellikle ülkelerin benzer malların ticaretini yaptıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra balkan ekonomileri için, endüstri içi ticaret mevcuttur. Örneğin, demir ve çelik, mineral yakıtlar ve yağlar, elektrikli ve elektronik ekipman gibi hem ihracata hem de ithalata konu olabilen mallar ticari ilişkilerinde var olmaktadır. Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan ve Yunanistan için hem ihracat hem de ithalatta, Karadağ, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya ithalatında Mineral yakıtlar ve yağlar ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca elektrikli ve elektronik ekipmanlar hemen hemen her Balkan ülkesinde ticarete konu olmaktadır. Bu sonuca göre Balkan bölgeleri için ticarete en önemli sektör kimyadır. Ayrıca elektrik ve elektronik sektörü ve makine, nükleer reaktörler ve kazan ticaretiyle enerji sektörü de hemen hemen her Balkan ekonomisinde yer almaktadır. Tren ve tramvay dışındaki araçların ticareti yine otomotiv sektörünün önemini göstermektedir.

2.3.2. Balkan Bölgesinin Türkiye İle Ticaret İlişkileri

Topraklarının bir kısmının Balkanlarda bulunmasından dolayı bir Balkan ülkesi olan Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında gerek coğrafi gerekse kültürel yakınlıktan dolayı karşılıklı ticaret yapılmaktadır. Ticaret hacimleri, ticarete konu olan mal grupları ve sektörleri bu bölümde ayrıntılı olarak analiz edilecektir.

2.3.2.1. Dış Ticaret İstatistikleri Bağlamında Değerlendirmeler

Türkiye ile Balkan bölgesi arasında gerçekleşen ticaret ile ilgili incelemeler Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2011 yıllarına ait veriler ışığında Tablo 2.15 ve Tablo 2.16'da sunulmaktadır.

Tablo 2.15: Balkan Ekonomilerinin Türkiye'ye ihracatı

000\$	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	3.655*	2.795	16.237	86.859	125.916
Bosna Hersek	4.069*	7.497	15.399	72.328	90.252
Bulgaristan	445.018*	465.408	1.190.079	1.702.534	2.474.620
Hrvatistan	29.957*	25.375	85.569	211.348	310.965
Karadağ	-	787*	2.271*	6.214	14.588

Kosova	-	-	1.696*	13.607	10.106
Makedonya	18.217*	10.470	52.080	52.399	91.963
Romanya	516.120*	673.928	2.285.592	3.449.195	3.801.227
Sırbistan	-	47.407	96.719	109.524	213.301
Slovenya	68.433*	55.652	217.867	291.314	348.936
Yunanistan	287.740*	430.813	727.830	1.541.600	2.568.694

Kaynak: TÜİK, 2012

* TÜİK tarafından elde edilemeyen veriler tarafımızdan dönüştürülerek elde edilmiştir.

Balkan ülkeleri ile Türkiye arasında gerçekleşen ihracatta 1995-2011 aralığında en fazla ihracat miktarı Romanya ile gerçekleşirken, 1995-2010 aralığında ikinci sırayı Bulgaristan, üçüncü sırayı ise Yunanistan almıştır. 2011 yılı içinse Yunanistan ikinci sırada, Bulgaristan üçüncü sıradadır. En düşük ihracat miktarı ise 1995 yılında Arnavutluk ile gerçekleşirken, 2000 yılında Karadağ, 2005 yılında Kosova, 2010 yılında Karadağ ve 2011 yılında Kosova ile gerçekleşmiştir.

Tablo 2.16: Balkan Ekonomilerinin Türkiye'den İthalatı

000\$	1995	2000	2005	2010	2011
Arnavutluk	36.853*	61.305	191.140	241.066	270.723
Bosna Hersek	28.386*	26.871	128.217	224.299	296.173
Bulgaristan	335.512*	252.934	1.179.313	1.497.384	1.623.299
Hırvatistan	67.372*	23.589	167.991	249.148	241.820
Karadağ	-	4.198*	12.116*	27.179	26.934
Kosova	-	-	53.246*	293.998	265.930
Makedonya	83.460*	107.765	162.476	262.621	298.952
Romanya	497.497*	325.818	1.785.409	2.599.380	2.875.936
Sırbistan	-	98.683	257.879	306.115	355.031
Slovenya	132.935*	47.581	332.410	356.502	617.724
Yunanistan	522.498*	437.725	1.126.678	1.455.678	1.554.411

Kaynak: TÜİK, 2012

* TÜİK tarafından elde edilemeyen veriler tarafımızdan dönüştürülerek elde edilmiştir.

Türkiye ve Balkan ülkeleri arasındaki ithalatta 1995 ve 2000 yılları için en yüksek miktar Yunanistan ile, 2005-2011 aralığında Romanya ile gerçekleşmiştir. En düşük ithalat miktar 1995 yılında Bosna Hersek'e, 2000-2011 aralığında ise Karadağ'a aittir. 1995 ve 2000 yıllarında Romanya, 2005 yılında Yunanistan, 2010 ve 2011 yıllarında ise Bulgaristan ikinci en yüksek ithalat miktarına sahiptir.

Balkan ülkelerinin Türkiye'den yaptığı ithalatlarının Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı incelendiğinde en yüksek oran %1,19 ile Romanya'ya, en düşük oran ise %0,01 ile Karadağ'a aittir. İhracat rakamları Türkiye'nin toplam ithalatı ile oranlandığında ise, en yüksek oran %2,82 ile Romanya, devamında sırasıyla % 1,90 ile Yunanistan, %1,83 ile Bulgaristan'a; en düşük oran ise %0,01 ile Karadağ ve Kosova'ya aittir.

Tablo 2.17: Balkan ekonomilerinin 2010-2011 arasındaki ithalat ve ihracat değişim oranları

(%)	İthalat değişim oranı	İhracat değişim oranı
Arnavutluk	11,0	31,0
Bosna Hersek	24,3	19,9
Bulgaristan	7,8	31,2
Hırvatistan	-3,0	32,0
Karadağ	-0,9	57,4
Kosova	-10,6	-34,6
Makedonya	12,2	43,0
Romanya	11,0	9,3
Sırbistan	13,8	48,7
Slovenya	42,3	16,5
Yunanistan	6,4	40,0

Kaynak: Dünya Bankası, World Bank, Open Data, data.worldbank.org, (22.05.2013)

2010 yılından 2011 yılına Türkiye'den ithalatlarına ilişkin değişimde ise, %42,3 ile en büyük artış Slovenya'da gerçekleşmiştir. Kosova'nın Türkiye'den ithalatı ise %10,6 oranında düşmüştür. Kosova'nın yanında Hırvatistan ve Karadağ ile ithalatı da düşüş yaşamıştır. İhracat kapsamında değerlendirildiğinde ise, %57,4 ile Karadağ'ın Türkiye'ye ihracatı artarken, onu %48,7 ile Sırbistan, %43 ile Makedonya ve %40 ile Yunanistan takip etmiştir. İhracat oranlarında düşüş yaşayan tek ülke ise Kosova'dır. Kosova'nın Türkiye'ye ihracatı %34,6 oranında düşmüştür.

2.3.2.2.Mal Grupları Ve Sektörel Bağlamda Değerlendirmeler

Mal grupları ve sektörel bağlamda yapılan değerlendirmelerde Türkiye ile Balkan ülkeleri arasındaki mal grupları ülkeler itibariyle ITC'den elde edilen 2011 verileri ışığında aşağıda incelenmektedir.

Arnavutluk ile Türkiye ithalatında demir ve çelik %14,14 ile en büyük payı almaktadır. Devamında ise, elektrikli ve elektronik cihazlar (%7,7), tahıl, un, nişasta ve süt ürünleri (%6,8), makine, nükleer reaktörler ve kazanlar (%6,3) gelmektedir. Arnavutluk ile Türkiye İhracatında ise, yine %71,8 ile demir ve çelik ticaretinin en yüksek payı aldığı görülmektedir. Bu durum Arnavutluk ile Türkiye arasında bir endüstri içi ticaretin varlığından bahsedilebileceğini göstermektedir. Bunu sırasıyla metal cevherleri, cüruf (%20,9) ve ham postlar, deriler ve köseleler (%3) takip etmektedir.

Bosna Hersek ile Türkiye ticareti incelendiğinde; Bosna Hersek-Türkiye ithalatında makine, nükleer reaktörler ve kazanlar %11,5 ile en büyük payı almaktadır. Ardından sırasıyla plastik ve mamulleri (%8,9), tren ve tramvay dışındaki araçlar (%6,7) gelmektedir. İhracatta ise demir ve çelik %51 ile birinci sırada, ardından kağıt, karton ve mamulleri (%11,3), deri ve koşumlar (%9,8) gelmektedir.

Bulgaristan ve Türkiye ithalatında %9,2 ile elektrikli elektronik ekipmanlar birinci sıradadır. Ardından %8 ile plastik ve mamulleri gelmektedir. Bulgaristan ve Türkiye arası ithalatta ise, mineral yakıtlar ve yağlar vs. %21,4, bakır ve mamulleri ise %21,2 ile en yüksek orana sahiptir.

Hırvatistan ile Türkiye ithalatında ise, demiryolu ve tramvay dışındaki taşıtlar %13,6 ile ilk sırada yer almaktadır. Ardından %9,8 ile makineler, nükleer reaktörler ve kazanlar, %8,9 ile giyim ve aksesuar gelmektedir. Hırvatistan- Türkiye ihracatında ise, demir ve çelik %35,7 ile ilk sırada yer alırken %29,5'lik bir oranla gübreler gelmektedir.

Karadağ ile Türkiye ithalatında ise, demiryolu ve tramvay dışındaki taşıtlar %10,3 ile ilk sırada yer almaktadır. Ardından %10 ile elektrikli ve elektronik ekipman, %9,8 ile giyim ve aksesuar gelmektedir. Karadağ'ın Türkiye'ye ihracatında

ise, demir ve çelik %93,8 ile ilk sırada yer alırken %2,7'lik bir oranla ham postlar ve deri gelmektedir.

Kosova için ITC'de veriler bulunmadığından STIC 2010 verileri kullanılmıştır. Bu çerçevede Kosova'ya Türkiye'nin ihracatında %32,7 ile giyim eşyası ve aksesuarlar ilk sırada bulunurken, %7,51 ile tekstil elyafı ve mamulleri, %7,4 ile değişik sanayi kollarında kullanılan makine ve cihazlar bu oranı izlemektedir. Türkiye'nin Kosova'dan ithalatında ise, %39,8 ile tekstil elyafı ve mamulleri ilk sırada olup, devamında %23,7 ile kauçuk ve mamulleri ve %16,1 ile metal cevherleri, kırıntı, döküntü ve hurdaları bulunmaktadır.

Makedonya ile Türkiye ihracatında %45,5 demir ve çelik, %9 pamuk ve 7,7 ham postlar ve deri yer almaktadır. İthalatta ise, iki ülke arasında %11,6 ile pamuk, %10,8 ile metal cevherleri, cüruf, %8,1 ile makine, nükleer reaktörler ve kazanlar, %6,5 ile plastik ve mamulleri bulunmaktadır.

Romanya ile Türkiye arasındaki ithalatta, %15,9 ile en büyük pay makine, nükleer reaktörler ve kazanlara aitken, bunu %14,1 ile tren ve tramvay dışındaki araçlar, %8,7 ile demir ve çelik ve %8,4 ile demir ve çelik mamulleri yer almaktadır. İhracatta ise %40,2 ile en büyük payı demir ve çelik alırken, %10,1 tren ve tramvay dışındaki araçlara, %8 elektrikli ve elektronik ekipmana ve %5 makine, nükleer reaktörler ve kazanlara aittir.

Sırbistan ile Türkiye ithalatında dağılım diğer ülkelere göre daha yakın yüzdelere sahiptir. İki ülke arasındaki ithalatta %9 ile tren ve tramvay dışındaki araçlar, %8,7 ile makine, nükleer reaktörler ve kazanlar, %7,4 ile plastik ve mamulleri yer almaktadır. Sırbistan ile Türkiye ihracatında ise, %30 ile demir ve çelik, %29,2 ile mineral yakıtlar ve yağlar vs. ve %10,3 ile kauçuk ve mamulleri bulunmaktadır.

Slovenya ve Türkiye arasındaki ihracat da diğer Balkan ekonomileri ile benzer bir yapı sergilemektedir. %15,3 elektrikli ve elektronik ekipmana aitken, %14 ile makine, nükleer reaktörler ve kazanlar, %10,7 ile kâğıt, karton ve mamulleri bulunmaktadır. İki ülke arasındaki ithalatta ise, %21,9 ile tren ve tramvay dışındaki araçlar en büyük payı alırken, %10,8 mineral yakıtlar ve yağlar ve %9,6 ile giyim, aksesuar, örgü ve tığ işi mamuller bu oranı izlemektedir.

Yunanistan ile Türkiye arasındaki ithalatta ise, %16 ile mineral yakıtlar ve yağlar ilk sırada yer alırken, bu oranı %7,5 ile plastik ve mamulleri, %6,2 ile makine, nükleer reaktörler ve kazanlar ve %5,7 ile elektrikli ve elektronik ekipman izlemektedir. İhracat malları ve oranları incelendiğinde ise, %61,1 ile en büyük pay mineral yakıtlar ve yağlara aittir. Bu oranı %7,9 ile plastik ve mamulleri ve %5,2 ile pamuk izlemektedir.

Özetle, Balkan ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaret ilişkileri imalat, enerji ve otomotiv sektörleri dünya ticaretinde olduğu gibi ön plandadır. Bunun yanı sıra Makedonya ihracatı ve ithalatı ile Yunanistan ihracatında pamuk ticarete konu olan mallar arasında ilk 3'te bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖNGÖRÜ TEKNİKLERİ VE UYGULAMA

Üçüncü bölümde, çalışmanın yöntemi olan öngörünün tanımı ve çeşitleri ile ilgili ayrıntılı bilgi verilerek uygulama sonuçları incelenecektir.

3.1. ÖNGÖRÜ TANIMI ve ÖNGÖRÜ ÇEŞİTLERİ

İnsanlık tarihi incelendiğinde çok eski uygarlıklardan beri insanların bilinene bakarak bilinmeyi tahmin etme çabaları olduğu görülmektedir. Geleceğe dair tahminler yapmak sadece ekonomi değil birçok bilim dalının ortak isteği ve aynı zamanda da problemidir Felsefe de “gündelik bilgi” olarak tanımlanan bu davranış biçimi bilimin temellerini atmıştır. Astronomide, yıldızların konumuna bakılarak hava tahminlerinin yapılmasında, ekonomi yazınında ise geçmişte gerçekleşen olayların analizi ile finansal ve makroekonomik politikaların belirlenmesinde kullanılmak suretiyle geliştirilmiştir. Etimolojik olarak incelendiğinde “öngörü” olasılıklara dayalı bir yapı sergilerken, “tahmin” doğa olaylarından yola çıkarak elde edilen sonuçlar olarak değerlendirilmektedir. Orta Atlantik Aktüeryal Kulüp (MAAC) 2006 yılı yıllık toplantısında Prof. Frederick L. Joutz’un yapmış olduğu açıklama bağlamında fore, ön, öndeki, açık ve belirgin gibi anlamlar taşırken, cast, zar atmak, büyücülük, görü vb. anlamları kapsayan talih anlamında kullanılmaktadır. Türkçe ayırımında ise “ön” ve “görü” kelimelerinden oluşan önceden tahminde bulunma anlamını içermektedir. Öngörü yöntemleri, en basit haliyle ikiye ayrılmaktadır.

- **Kristal küre:** Geleceği görmeye yarayan kristal küre bilimsel açıdan uygun olmamakla birlikte 2001 yılında R. J. Samuelson’un da dediği gibi “Never A Crystal Ball When you Need One” –“İhtiyacın olduğunda asla bir Kristal küre bulamazsın”.
- **Bugünkü bilgilerden hareketle geleceğe yönelik tahminde bulunmak:** Ekonometri yazını incelendiğinde öngörü ve tahminin aynı anlamda kullanıldığı gözlemlenmektedir. Oysaki tahmin, hem örnek dönem hem de örnek dışı dönem için kullanılırken; öngörü, sadece örnek dönemi dışına ait değerlerin tahmin edilmesidir (Tarı, 2010: 349). Kısaca, her tahmin öngörü değildir; ama her öngörü tahmindir.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde Romer ve Romer (1996), Joutz ve Stelker (2000), Diron (2006), Ashiya (2005,2007) ve Banbura ve diğerlerinin (2010) reel GSYH öngörüsü ile ilgili çeşitli çalışmalar yapmış olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra Clements ve Hendry başarılı öngörünün nasıl yapılacağına dair çalışmaları ve Ascher öngörünün zorlukları (Ascher, 1978: 1) ile ilgili literatüre katkıda bulunmuşlardır (Clements ve Hendry, 2002: 5). Aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası da GSYH ile ilgili öngörülerini hesaplayıp yayımlamaktadır.

Ekonomik öngörü çeşitleri incelendiğinde genel anlamda Kalitatif ve Kantitatif yöntemler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

3.1.1. Kalitatif Öngörü Yöntemleri

Kalitatif yöntemler daha çok geçmiş verilere ulaşmanın mümkün olmadığı ya da uygulamada verimli olmadığı durumlarda yöneticilerin kararlarının doğrudan analize dâhil edildiği tekniklerdir. Kalitatif yöntemler, Tahmin, Uzman Görüş, Ekstrapolasyon, Öncü Göstergeler ve Anketler olmak üzere beşe ayrılır.

3.1.1.1. Tahmin

Tahmin her ne kadar bir yöntem olarak literatüre geçmiş olsa da diğer yöntemler ile karşılaştırıldığında iyi sonuçların analizlere dahil edilip kötü sonuçların edilmemesi ve bilimsellikten çok şansa dayalı olması sebebi ile yararlı (verimli) bir yöntem değildir.

3.1.1.2. Uzman Görüş

Bu yaklaşım tahmin yönteminin bir parçasıdır. Bazı uzmanlar tarafından yönetilen, doğrulamadan yoksun bir modeldir. Sistematik başarısı uzmanlar tarafından dahi zorlukla kanıtlanmaktadır.

3.1.1.3. Ekstrapolasyon

Ekstrapolasyon uzun eğilimler sürdürdüğünde dahi iyi olmasına rağmen zaman içinde farklı noktalarda farklı ekstrapolasyonlar kullanılabilmesi sebebiyle kendi içinde belirsizdir. Dahası, eğilimdeki değişimin tahmin edilmesi noktasında ekstrapolasyon metodları bazı noktaları gözden kaçırabildiğinden öngörü çok daha kullanışlıdır. (Clements ve Hendry, 2002: 4.)

3.1.1.4. Öncü Göstergeler

Öncü göstergelere bağlı öngöründe öncü değişkenler ile onu takip eden değişkenler arasında istikrarlı bir ilişkinin bulunması gereklidir. Öncü değişken net olduğu durumda göstergeler faydalı olabilir; ama aksi takdirde yanıltıcı bilgi vermekle sorumludur.

3.1.1.5. Anketler

Tüketici ve işletme anketleri gelecekteki olaylar hakkında bilgi verici nitelikte olabilir, fakat gerçekleştirilmiş olaylara dayanmaktadır. Önceden bir müdahaleye sebep olabilmektedir.

3.1.2. Kantitatif Öngörü Yöntemleri¹³

Kantitatif yöntemlerde, öngörü geçmiş verilerin doğrudan kullanılmasıyla oluşturulan modeller dâhilinde yapılır. Kalitatif yöntemlerin aksine makroekonomik politikaların uygulanmasında yarar sağlar. Hareketli ortalamalar ve Üssel Düzeltme Yöntemleri, ARCH-GARCH ve Diğer ARCH modelleri ile Zaman Serisi Analizleri olmak üzere üçe ayrılır.

3.1.2.1.Hareketli Ortalamalar ve Üssel Düzeltme Yöntemleri

Hareketli ortalamalar ve üssel düzeltme teknikleri, öngörülecek değişkene ait geçmiş değerlerinde belli bir yapı sergilediği ve bu yapının öngörü döneminde de devam edeceği varsayımına dayanmaktadır. Kısa dönemli öngörülerde verimlilik sağlayan bir yöntemdir. Bunun başlıca sebebi ise, değişkenlerin kısa dönem içinde kararlı bir yapı sergilemeleridir.

3.1.2.1.1. Basit ve İkili Hareketli Ortalamalar

Zaman serilerinde ortaya çıkan başlıca problemlerden olan, seride oluşan tesadüfi değerlerin ortalamadan sapmaya sebep olmaması için son gözlem değerinin ortalamasının alınması uygun olabilmektedir. Yatay veri setine sahip değerlerle yapılacak öngörülere uygun olduğundan kısa dönemli analizlerde geçerlidir. Ayrıca

¹³ Özdemir Akmut, Ramazan Aktaş ve H. Soner Binay'ın Öngörü Teknikleri ve Finans Uygulamaları isimli kitaplarında Basit ve Çoklu Regresyon da öngörü yöntemleri olarak alınmıştır. Fakat bu çalışmada da ayırım haricinde tutulmuştur.

analize katılacak dönem sayısı da oldukça önemlidir, bu sebepten ötürü analize başlamadan önce özellikle dönem sayısı belirlenmelidir. Ne kadar fazla gözlem hareketli ortalamaya tabi tutulursa öngörü değerleri arasındaki fark o derecede azalacaktır. Basit hareketli ortalamalar tekniğinde, geçmiş verilerin ortalaması alınarak bir sonraki dönem öngörüsü olarak kullanılmaktadır. Her yeni gözlem değeri ile yeni bir ortalamanın hesaplanması modele hareketli bir yapı getirdiğinden “Basit Hareketli Ortalamalar Yöntemi” olarak anılmaktadır.

İkili Hareketli ortalamaların Basit Hareketli Ortalamalardan farkı ise, yöntemin iki aşamadan oluşmasıdır. Birinci aşamada, basit hareketli ortalamalar tekniği aynı şekilde uygulanmaktadır. İkinci aşamada, hesaplanan basit hareketli ortalamalar kullanılarak diğer hareketli ortalama hesaplanır. İkili hareketli ortalamaların uygulanmasındaki temel sebep trend ve mevsimsellik içeren seriler için de uygulanmasının mümkün olmasıdır. Öyle ki, bu yöntemin uygulanmasında üç adet sakınca belirlenmiştir: Birincisi, yöntemin istatistiki olmamasıdır. İkinci olarak, bu yöntemin kullanılabilmesi için, veri setindeki temel biçimin önceden belirlenmesi gerekmektedir. Son olarak ise, öngörü için 2N veriye ihtiyaç duymaktadır (Akmüt, Aktaş ve Binay, 1999: 27-34).

Hareketli ortalamalar:

$$s_{t+1} = \frac{x_t x_{t-1} + \dots + x_{t-N+1}}{N} = \frac{1}{N_{i=t-N+1}} \sum x_i \quad (1)$$

S_t= t zamanı için öngörü

X_t= t zamanı için gerçek değer

N= Ortalamaya dahil edilen değerlerin sayısı

3.1.2.1.2. Basit Ve İkili Üssel Düzeltme

Hareketli ortalamalar yönteminde var olan gözlem sayısının fazlalığı ve öngörü dönemi içerisinde kullanılan gözlemlere eşit ağırlık verilip, öngörü dönemi öncesinde var olan gözlemlerin incelemeye alınmaması üssel düzeltme yöntemlerinin geliştirilmesine sebep olmuştur. Öngörü söz konusu olduğunda, en iyi tahminin yapılması açısından analize en yakın tarihli gözleme en yüksek ağırlık, daha sonraki

gözlemlere ise azalan oranda ağırlık verilmelidir. Bu yöntemle, basit ve ikili ortalamalar yönteminin istediği kadar fazla gözlem sayısına da ihtiyaç kalmamaktadır.

İkili üssel düzeltme tekniğinde ise basit ve ikili ortalamalardan farklı olarak üç adet veriye ihtiyaç vardır. Geçmiş bütün verilere azalan oranda ağırlık verir. Seride trend ve mevsimsellik olması durumunda düzeltilmiş değerler kullanılarak yapılan ikinci bir düzeltme ile hata payı daha düşük sonuçlar elde edilmektedir. İkili üssel düzeltme yönteminde, iki düzeltilmiş değer arasındaki fark alınarak bu ilk düzeltilmiş değere eklenerek trend için bir düzeltme yapılır. En az hata değerini veren α 'nın deneme yanılma yöntemi ile bulunması ve istatistiki bir yöntem olmaması yöntemin olumsuz yanlarıdır (Orhunbilge, 1999:91-110).

Üssel Düzeltme:

$$D_t = aY_t + (1-a)D_{t-1} \quad (2)$$

D_t = Üssel olarak düzleştirilen seri

t = cari değerler

$(t-1)$ = bir dönem önceki değerler

Y_t = Serinin cari değer

D_{t-1} = Bir önceki dönemin düzleştirilmiş değer

α = düzleştirme sabiti

3.1.2.2. ARCH, GARCH ve Diğer ARCH Modelleri

3.1.2.2.1. ARCH Süreçleri

Geleneksel ekonometrik modellerde genel kabul gören varsayımlardan bir tanesi de modellerin stokastik yapısını ifade eden hata terimlerinin varyansının sabit olduğu ve zaman içinde değişmediğidir. Öyle ki, “x” değişkeninin değişmesine karşın hata terimi olarak ifade eden “u” teriminin değişmediği şeklinde yorumlanmaktadır. Ekonometride bu yapıdaki serilere “sabit varyanslı seri” ifadesi kullanılırken; serilerinin hata terimlerinde değişimlerin meydana gelmesi durumunda

bu varsayım geçerliliğini kaybederek seriler “değişen varyanslı seri” adını almaktadır. Bu durum ise seride “otokorelasyon” oluşmasına neden olur. Daha çok yatay kesit verilerinde rastlandığı ifade edilen değişen varyans sorunu Gujarati’ye göre (Gujarati 2003: 440-441) yatay kesit verileri dışındaki zaman serilerinde de oluşabilmektedir. Özellikle öngörü hatalarının varyansının *heteroscedastic* yani değişen bir yapıda olduğu ifade edilmektedir. Bu durum ise, öngöründe “oyunluk” ve “belirsizlik” sorunlarına yol açar. (Işığışık: ty: 1)

1982 yılında Engle’in çalışmasının yayımlanması ile ekonometri literatürüne yeni bir kavram kazandırılmıştır. Otoregresif koşullu değişen varyans (AutoRegressive Conditional Heteroscedasticity) yani ARCH süreçleri incelenmiş ve koşulsuz varyans sabit iken koşullu varyansın zamana bağlı olduğu durumlarda, koşullu varyans hata terimlerinin karelerinin bir fonksiyonu olarak hesaplanmıştır (Engle, 1982: 988). Aşağıdaki model için $\sigma^2 y_{t-1}^2$ koşullu varyans olacaktır.

$$y_t = e_t y_{t-1} \quad (3)$$

$$\begin{aligned} y_t &= e_t h_t^{1/2} \\ h_t &= a_0 + a_1 y_{t-1}^2 \\ \sigma(e) &= 1 \end{aligned} \quad (4)$$

3.1.2.2.2. GARCH Süreçleri

ARCH sürecinde, ortaya çıkan oyunluk probleminin çözümü için oldukça fazla parametreye ihtiyaç duyulmakta ve negatif varyanslı parametre tahminlerine ulaşma sorununu içermektedir. Bu noktada 1986 yılında Bollerslev, ARCH yapısını genelleştirerek daha fazla geçmiş veri içeren ve daha esnek bir gecikme yapısına sahip bir model olan Genelleştirilmiş ARCH modelini ortaya koyar. ARCH yapısından farklı olarak, hata terimlerinin varyansı hem kendi geçmiş değerlerinden hem de koşullu varyans değerlerinden etkilenmektedir.

$$\begin{aligned} E_t I \psi_{t-1} &\sim N(0, \sigma_t), \\ \sigma_t^2 &= a_0 + \sum_{i=1}^q a_i e_{t-i}^2 + \sum_{i=1}^p \beta_i \sigma_{t-i}^2 \\ \sigma_t^2 &= a_0 + a(L)e_t^2 + \beta(L)\sigma_t^2 \end{aligned} \quad (5)$$

3.1.2.2.3. Diğer ARCH Modelleri

EGARCH Modeli: Nelson 1991 yılında yapmış olduğu çalışma ile koşullu varyansın gecikmeli hata terimlerinin büyüklüklerini ve işaretlerini dikkate alarak, koşullu varyansın negatif olmama zorunluluğunu sağlamak amacıyla bir model kurmuştur. Üssel GARCH (EGARCH) olarak adlandırılan bu modelin amacı, ARMA(p,q) modellerinin kısıtlanmış halidir olup, oynaklık üzerindeki şokların etkisini asimetrik olarak göstermektedir.

IGARCH Modeli: Engle ve Bollerslev 1986 yılında yayımladıkları çalışmalarında Bütünleşik GARCH olarak tanımlanan IGARCH yöntemini uygulamışlardır. GARCH modelinde bulunan ε_t^2 bir ARMA (max(p,q),p) modelini tanımlamaktadır. Bu durumda, $\alpha(x)+\beta(x)=1$ polinomunun köklerinin birim çemberin dışında olmaları ile modelin kovaryans durağan olması sağlanabilmektedir. Birim köke sahip olan bu modelde geçmiş dönem hata karelerinin etkisi geçici değil kalıcıdır.

ARCH-M Modeli: Finans Teorisine göre hisse senedi piyasalarında, senedin beklenen getirisi ile varyans arasında açık bir pozitif ilişki bulunmaktadır. Engle, Lien ve Robbins'in 1987 yılında yapmış oldukları çalışma ile geliştirilen Ortalamada ARCH (ARCH-M) modeli ile değişkene ilişkin koşullu varyans ya da standart sapma denkleme açıklayıcı değişken olarak eklenmektedir. Finansal varlıkların getirisinde ortaya çıkan beklenen risk ile ilgili olduğundan finansal uygulamalarda kullanımı yaygındır.

TARCH Modeli: Glosten, Jagannathan ve Runkle'nin 1993 yılında yapmış oldukları bir çalışma ile eşik değerli ARCH (TARCH) modelini önermişlerdir. TARCH Modelinde, iyi ve kötü haberler koşullu varyans üzerinde farklı etkilere sebep olmaktadır. Seride beklenmeyen bir yükselme iyi haber olarak nitelendirilir, model koşullu varyans α_i ile oluşturulur. Beklenmedik düşüşler ise, kötü haber olarak algılanır ve α_i 'ye γ_k eklenerek koşullu varyans etkilenmektedir.

PARCH Modeli: Ding ve Diğerlerinin 1993 yılı çalışması ile standart sapmanın güç parametresi olan γ 'yı tahmin etmek mümkün olup süreçteki asimetriyi

yakalamak istenirse δ parametresi modele eklenerek anlamlı çıkıp çıkmamasına göre asimetri belirlenebilmektedir: anlamlı ise asimetri var, anlamsız ise asimetri yoktur (Songül, 2010: 4-19).

3.1.2.3.Box Jenkins Yöntemi

1970’li yıllarda temelleri atılan Box- Jenkins tahmin modelleri adını iki ünlü istatistikçi olan George E. Box ve Gwilym M. Jenkins’ten alır. Zaman serilerinin otokorelasyon yapısı ile ilgili olup, otokorelasyon var ise kullanılabilir. Box-Jenkins ile alternatif modeller arasından en iyisinin seçilmesi mümkün olabilmektedir. Bir değişkene ilişkin yapılacak tahmin, kendi gecikmeli değerleri veya hata terimleri ya da her ikisinin birleşimiyle yapılabilmektedir (Bozkurt, 2007: 49). Uygun öngörü formunun geliştirilmesi açısından öncelikle serilerin durağan olup olmamalarına bakılması gerekmektedir. Bir serinin durağan olması; zaman serisinin bir trende veya yığılıma sahip olmaması, diğer bir ifade ile serinin farklarının alınmasının gerekmemesi durumunda serinin durağan olduğu ifade edilmektedir. Bir serinin durağan olması için gerekli bu koşullar iki varsayımı gerekli kılmaktadır:

Varsayım 1: Durağan sürecin değişmeyen sonlu ortalama ve varyansa sahip olması

Varsayım 2: Bu süreçteki kovaryansın geçmişten bağımsız olması (Akgül, 2003a: 5).

Zaman serisi analizleri, doğrusal zaman serisi ve doğrusal olmayan zaman serisi analizleri olarak ayrılmaktadır. Doğrusal zaman serileri ise, tek değişkenli ve çok değişkenli olmak üzere iki şekilde incelenmektedir.

3.1.2.3.1. Otoregresif (AR) Modeller

Bir serinin cari değerleri ile geçmiş dönemlerdeki değerleri arasındaki doğrusal bağlantının doğru belirlendiği ve sistemin kalıntılarının rassal değişken özelliği taşıdığı sürece “otoregresif süreç” denmektedir. Otoregresif sürecin p’inci mertebeden (geçmiş değerlerinin sayısından) otoregresif modelde AR(p) zaman serisi değişkeninin cari değeri, serinin p-dönem geçmiş değerlerinin ağırlıklı toplamına artı rassal hata terimine bağlı olarak açıklanır (Akgül, 2003a: 39-67).

$$(y_t - \delta) = \beta_1(y_{t-1} - \delta) + \beta_2(y_{t-2} - \delta) + \dots + \beta_p(y_{t-p} - \delta) + e_t$$

$$(y_t - \delta) = \beta_1(y_{t-1} - \delta) + \beta_2(y_{t-2} - \delta) + \dots + \beta_p(y_{t-p} - \delta) + e_t \quad (6)$$

3.1.2.3.2. Hareketli Ortalama (MA) Modelleri

Hata terimi zaman içinde bağımsız ve rassaldır. Stokastik hata terimi sürecince yaratıldığı varsayılır (SHT). MA(q), konu olan zaman serisi değişkeninin bugünkü değerini SHT sürecinin bugünkü ve q dönem öncesine giderek geçmiş değerlerinin ağırlıklı toplamı ile açıklar. q, durağan SHT'in ortalamasıdır. Bunun için MA süreçlerinin tümü durağandır. MA süreçleri için “çevrilebilirlik” bir tartışma konusudur (Bozkurt, 2007: 52-53).

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 e_t + \beta_2 e_{t-1} + \dots + \beta_q e_{t-q} \quad (7)$$

3.1.2.3.3. Otoregresif Hareketli Ortalama (ARMA) Modelleri

Zaman serileri bazen hem AR hem de MA süreçlerinin özelliklerini gösterebilirler. Bu gibi durumlarda Ar ve MA terimleri modelde bir arada yer alır. ARMA Modelinde; AR süreci ile MA süreci doğrusal fark denklemleri şeklinde ele alınır.

ARMA modelinde, çevrilebilirlik ve durağanlık koşullarının her ikisinin de olması gerekmektedir. Durağanlık AR(p)'nin şekline bağlıken, çevrilebilirliği MA(q)'nun şekline bağlıdır (Göktaş, 2005: 85-89).

$$y_t = a_1 y_{t-1} + \dots + a_p y_{t-p} + e_t + \beta_1 e_{t-1} + \dots + \beta_q e_{t-q} \quad (8)$$

3.1.2.3.4. Otoregresif Bütünleşik Hareketli Ortalama (ARIMA) Modelleri

Zaman serilerinin hepsinde ortalama, varyans ve kovaryansın zamana göre değişmeme özelliği gözlenmez. Bazı zaman serilerinin ortalama, varyans ve kovaryansı zamana göre değişken yani durağan olmayan bir yapı izlemektedir. Durağan olmayan seriler çıkmasının en önemli sebebi olarak serilerin sabit bir ortalama etrafında dağılmaması veya stokastik sürecin karakteristiklerinin zamana bağlı olarak değişmesi yer almaktadır. Durağan olmayan bu gibi seriler durağan hale dönüştürülmelidir. Eğer seride trend veya mevsimsellik varsa, bu etkinin ortadan kaldırılması için seri durağan hale gelene kadar farkı alınmalıdır. Öyle ki d-kere farkı

alınan ARIMA modeli durağanlığı sağlanan seriye ulaştığında artık durağan ARMA olarak ifade edilir (Akgül, 2003a: 105-515).

$$y_t = a_0 + \sum_{i=1}^p a_i y_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_i e_{t-i} \quad (9)$$

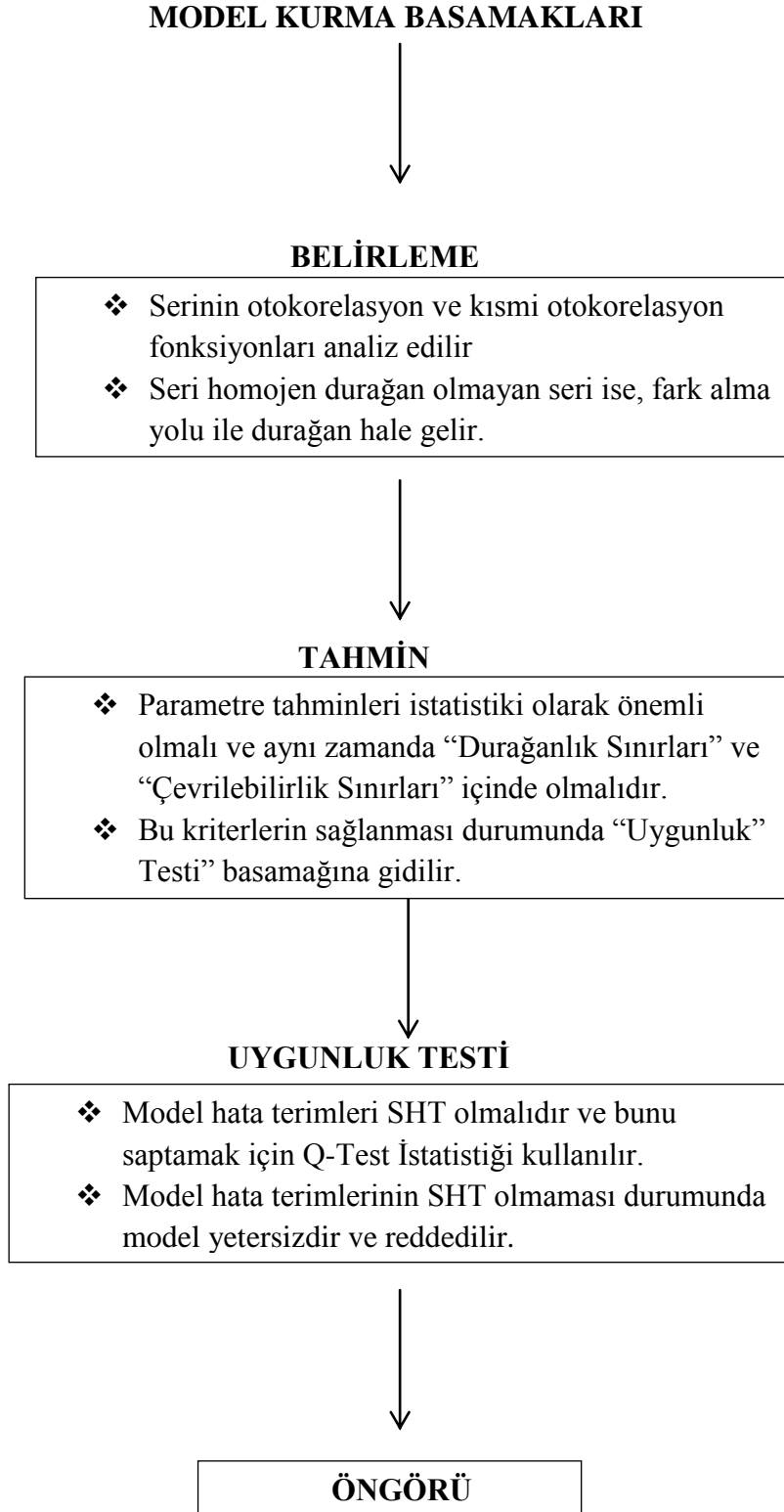
3.1.2.4.Box Jenkins Yöntemi Model Kurma Stratejisi

Box Jenkins durağan olan ve homojen durağan olmayan zaman serilerinin modellenmesinde bazı aşamaların varlığından söz etmişlerdir. Box Jenkins yaklaşımı temelde “cimrilik (Parsimony)” adıyla bilinen, “verinin özelliklerini yeterli olarak yansıtan bir model için mümkün olan en az parametrenin kullanılması” ilkesine dayanmaktadır(Akgül, 2003a: 113). Model kurma stratejisi olarak adlandırılan 4 basamak kısaca aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

- **Belirlenme:** Bu aşamada p,d,q değerleri zaman serisinin korelogramı çizilerek bulunmaktadır.
- **Tahmin:** Birinci aşamadaki değerlendirme sonucunda ARIMA modeli tahmin edilir.
- **Uygunluk Testi:** Tahmin edilen regresyonun incelenen seriye uygunluğu hata terimlerinin korelogramı çizilerek araştırılır.
- **Öngörü:** Öngörü yapmak için uygun olan ARIMA modeli ile öngörü yapılır. (Tarı, 2010: 447-448)

Öngörü yapılacak modelin seçiminde bu dört aşamanın yanı sıra yeterliliği açısından da bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu gereklilikler, sürece ait daha küçük toplam hata kareye sahip olan parametre tahmininin yokluğunda durdurulması, parametrelerin veya ağırlıkların durağanlık veya çevrilebilirlik şartını sağlanması, artıklar rassal olup ve yaklaşık olarak normal dağılımları, tüm parametre tahminleri istatistiki olarak sıfırdan farklı olması, model, cimrilik ilkesine uygun olarak en basit biçimde oluşturulması ve modelin, en küçük ortalama hata kareye sahip olmasıdır (Akgül, 2003a: 115).

Şekil 1: Model Kurma Basamakları

3.2. UYGULAMA VE ANALİZ: ÖNGÖRÜ TEKNİKLERİ KARŞILAŞTIRMASI

Dünya Bankası 2012 ithalat, ihracat ve TÜİK Türkiye'den ithalat, Türkiye'ye ihracat verileri kullanılarak AR, MA, ARIMA ve Trend Analizi teknikleri ile öngörü yapılmıştır. Kosova ve Karadağ gibi yeni kurulan ülkelerin bulunamayan verileri yazar tarafından oluşturulmuştur. Arnavutluk, 1984-2011; Bosna Hersek, 1994-2011; Bulgaristan 1980-2011; Hırvatistan, 1991-2011; Karadağ 2000-2011; Kosova, 2003-2011; Makedonya ve Slovenya 1990-2011; Romanya ve Yunanistan 1976-2011; Sırbistan 1997-2011 dönemlerinde analiz edilmiştir.

3.2.1. Arnavutluk – Türkiye Ticareti

Arnavutluk ihracatı ile ilgili sonuçlar Tablo 3.1'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 seviyesine sahip olan yöntem AR süreci olup, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise yine AR sürecinde görülmüştür.

Tablo 3.1: Arnavutluk İhracatı Öngörüsü

		MERTEBE	KATSAYI	
ARIMA		2,1,1	DIHR= 0 + [AR(2)=1.21,MA(1)=0.946	
AR		1	IHR = 0 + [AR(1)=1.124	
MA		1+C	İHR = 1170807.41 + [MA(1)=0.9339	
TREND		TREND3	196.7449	
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1,51E+12	1,425714	2,216985	0.958624
AR	1,40E+12	1.769292	22,27827	0.970501
MA	1,47E+13	0.266410	8,413461	0.695084
TREND	2,42E+12	0.468720	1,122946	0.949876

Durbin Watson Testi ise yıllık serilerde 0,05 önemlilik derecesi ile hesaplanan tablo değerlerine göre pozitif otokorelasyon, kararsızlık, otokorelasyonsuz ve negatif otokorelasyon bölgeleri ile serinin otokorelasyon derecesi hakkında bilgi vermektedir. AR yöntemi için bakıldığında, D.W “1,77” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı ve 22,27 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Arnavutluk ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “AR” yöntemidir.

Tablo 3.2: Arnavutluk İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	7.870.542	12.566.256	22.553.165	40.477.071	72.645.824
MA	2.984.244	1.170.807	1.170.807	1.170.807	1.170.807
TREND	4.318.944	6.446.937	9.965.719	14.576.436	20.426.464

Tablo 3.2 AR ve Trend yöntemi için incelendiğinde öngörü değerleri 2011-2030 arasında ihracatta bir artış yaşanacağını, MA yöntemi ise aksine 2015'te yaşanan bir düşüş ve devamında sabit bir durum olduğunu göstermektedir. AR süreci için 2011'de yaklaşık 8 Milyar \$ öngörülen ihracatın 2020'de 2 katından fazla artarak 22 Milyar \$'a, 2030'da ise 3 katından fazla bir artışla 72 Milyar \$'a yükselmesi; Trend içinse, ihracatta AR sürecine göre daha düşük oranlı artışlar beklenmektedir. 2011'de yaklaşık 4 Milyar \$ olarak öngörülen ihracat 2030'da 20 Milyar \$'a ulaşacağı öngörülmektedir.

Tablo 3.3: Arnavutluk İthalatı Öngürüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,1,1	DITH = 0 + [AR(2)=1.14, MA(1)=0.930		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.094		
MA	1+C	ITH = 2233680.106 + [MA(1)=0.9342		
TREND	TREND3	361.6838		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	5,92E+12	1.224953	3,989087	0.950559
AR	5,31E+12	1.582182	26,09701	0.964234
MA	4,59E+13	0.264248	5,510248	0.697990
TREND	6,82E+12	0.679498	5,722362	0.955087

Arnavutluk ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.3'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 seviyesine sahip olan yöntem AR süreci olup, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) yine AR sürecinde görülmüştür. AR için bakıldığında, D.W "1,58" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; fakat bunun yanı sıra 26,09701 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Arnavutluk ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem en küçük hata payına sahip olmasından dolayı "AR" yöntemidir.

Tablo 3.4: Arnavutluk İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	4.255.247	6.103.406	9.580.356	15.038.033	23.604.806
MA	4.878.338	2.233.680	2.233.680	2.233.680	2.233.680
TREND	7.939.683	11.851.655	18.320.370	26.796.429	37.551.097

Arnavutluk ithalatı için, Tablo 3.4'te yer alan sonuçlara göre 2011'de 4 Milyar \$ öngörülen ithalatın, 2020'de yaklaşık 9 Milyar \$'a 2030'da ise yaklaşık 23 Milyar \$'a çıkması öngörülmüştür. Bunun yanında İhracattan farklı olarak Trend yöntemindeki artış AR'a göre daha fazla olup, Arnavutluk için 2030'da yaklaşık 37 Milyar \$'lık bir ithalat beklenmektedir.

Tablo 3.5: Arnavutluk'un Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,1,2	DLARIHR=7.69+ [AR(1)=1.140,MA(1)=-0.921		
AR	1	ARIHR = 0 + [AR(1)=1.2879767		
MA	1+C	ARIHR = 15210.29 + [MA(1)=0.836		
TREND	TREND3	2.796964		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	15,35928	1.576313	2,207494	0.438233
AR	8,94E+09	2.557930	186,0231	0.566950
MA	1,13E+10	1.637155	234,2205	0.455671
TREND	9,29E+09	0.931002	43,77269	0.552612

Arnavutluk'un Türkiye'ye yaptığı ihracat ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.5'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 seviyesine sahip olan AR yöntemi olmasına rağmen, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA sürecinde görülmüştür. ARIMA yöntemi için bakıldığında, D.W "1,57" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 2,207494 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Arnavutluk'un Türkiye'ye yaptığı ihracatı öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA" dır.

Tablo 3.6: Arnavutluk'un Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	3.735.804	10.280.545	36.438.136	129.000.000	458.000.000
MA	91.245	15.210	15.210	15.210	15.210
TREND	61.399	91.651	141.675	207.221	290.389

Öngörü yöntemleri ile elde edilen sonuçlar Tablo 3.6'da verilmektedir. Bu sonuçlar ışığında, Arnavutluk'un Türkiye'ye ihracatının AR ve Trend yöntemine göre artış sağlayacağı beklenmektedir. Fakat AR yöntemindeki sonuçlar Trend ve MA yöntemine göre oldukça fazla gözüktüğünden burada Trend sonuçlarının daha rasyonel olduğu düşünülmektedir. MA sonuçları ise, ortalamalara bağlı olarak sabit bir seyir izlemektedir.

Tablo 3.7: Arnavutluk'un Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1,	DARITH=0+ [AR(1)=1.032,MA(1)=0.483		
AR	1	ARITH = 0 + [AR(1)=1.06121684]		
MA	1+C	ARITH=104906.841+ [MA(1)=0.9306108		
TREND	TREND3	15.38613		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1,11E+10	1.850185	7,647885	0.952432
AR	1,40E+10	1.380822	5,200173	0.946664
MA	8,49E+10	0.309420	4,807138	0.685324
TREND	2,55E+10	0.542140	4,474735	0.905625

Arnavutluk'un Türkiye'den yaptığı ithalat ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.7'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,85" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 7,647885 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Arnavutluk'un Türkiye'den yaptığı ithalatı öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA" dır.

Tablo 3.8: Arnavutluk'un Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

	2011	2015	2020	2025	2030
AR	81.685	103.600	139.438	187.673	252.594
MA	149.753	104.907	104.907	104.907	104.907
TREND	337.756	504.173	779.354	1.139.928	1.597.434

Arnavutluk'un Türkiye'den ithalatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.8'de verilmektedir. Trend modeli AR modeline göre daha yüksek oranlı bir artışı işaret etmektedir. AR modeline göre 2030'da Arnavutluk'un Türkiye'den ithalatı yaklaşık 252 Milyon \$, Trend modeline göre ise, yaklaşık 1,5 Milyar \$ olarak öngörülmüştür.

3.2.2. Bosna Hersek – Türkiye Ticareti

Bosna Hersek'in ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.9'da gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) Trend yöntemi ile elde edilmiştir.

Tablo 3.9: Bosna Hersek İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DIHR =0 +[AR(1)=1.03,MA(1)=-0.9		
AR	1	İHR = 0 + [AR(1)=1.106316287		
MA	1+C	IHR = 3287465.49 +[MA(1)=0.932		
TREND	TREND+TREND2	115971.8+16524.17		
	SSR	D.W	J.B	R^2
ARIMA	6,48E+12	2.017211	16,22813	-0.067148
AR	6,52E+12	2.024250	50,18107	0.922870
MA	2,85E+13	0.556745	2,365271	0.689252
TREND	5,49E+12	1.026465	1,251300	0.940128

Trend için bakıldığında, D.W “1,02” ile tablo değerine göre pozitif otokorelasyon bölgesinde yer aldığı; bununla birlikte 1,251300 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bosna Hersek'in ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “Trend” analizidir.

Tablo 3.10: Bosna Hersek İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	2.879.207	4.313.106	7.148.035	11.846.312	19.632.685
MA	5.926.143	3.287.465	3.287.465	3.287.465	3.287.465
TREND	7.441.323	10.549.078	15.177.359	20.631.848	26.912.545

Tablo 3.10'daki sonuçlarda, Bosna Hersek ihracatının AR yöntemine göre 2011'de yaklaşık 3 Milyar \$'dan dan 2030'da yaklaşık 20 Milyar \$'a, Trend modeline göre ise, 2011'de yaklaşık 7.5 Milyar \$'dan yaklaşık 30 Milyar \$'a yükseleceği öngörülmüştür.

Tablo 3.11: Bosna Hersek İthalat Öngürüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,0,1	ITH=7236044.52+[AR(1)=0.63,MA(1)=0.99		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.042278134		
MA	1+C	ITH = 6496588.452 + [MA(1)=0.938		
TREND	TREND2	45976.61		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	4,00E+13	2.437608	5,977825	0.823007
AR	6,04E+13	1.948429	23,24981	0.732415
MA	8,15E+13	0.750987	1,185785	0.682880
TREND	1,03E+14	0.585853	4,239200	0.600371

Bosna Hersek'in ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.11'de gösterilmiştir. En yüksek R² ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "2,43" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 5,977825 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bosna Hersek'in ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA" dır.

Tablo 3.12: Bosna Hersek İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	2.193.569	2.588.725	3.184.227	3.916.717	4.817.706
MA	9.559.153	6.496.588	6.496.588	6.496.588	6.496.588
TREND	14.896.422	22.252.679	33.516.949	47.080.049	62.941.979

Bosna Hersek ithalatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.12’de verilmektedir. Bu sonuçlara göre beklenen artışlar ihracatına oranla daha düşük düzeydedir. AR yönteminde 2030 için beklenen ithalat oranı 2011’in 2 katı kadar olup yaklaşık 5 Milyar \$’lık bir ithalat beklenmektedir. Trend yönteminde ise 2011’in 4 katı bir artışla yaklaşık 63 Milyar \$’lık bir ithalat öngörülmüştür.

Tablo 3.13: Bosna Hersek’in Türkiye’ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,1,2	DLBHIHR=0+[AR(2)=-0.46,MA(2)=0.97		
AR	1	BIHR = 0 + [AR(1)=1.310658947		
MA	2+C	BIHR = 23472.230 + [MA(2)=0.825918		
TREND	TREND3	12.53738		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2,060811	1.488071	0,654302	0.630218
AR	9,72E+08	2.331120	1,750851	0.909745
MA	6,12E+09	0.246206	4,890932	0.446676
TREND	1,55E+09	0.593126	0,165893	0.859386

Bosna Hersek’in Türkiye’ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.13’te gösterilmiştir. En yüksek R² AR sürecine ait olup, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,48” ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,654302 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bosna Hersek’in Türkiye’ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.14: Bosna Hersek’in Türkiye’ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	328.898	970.554	3.753.775	14.518.333	56.152.000
MA	45.507	23.472	23.472	23.472	23.472
TREND	73.118	133.498	246.773	410.825	635.056

Bosna Hersek’in Türkiye’ye ihracatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.14’te verilmektedir. Bu sonuçlarda, AR yöntemine göre 2030’da oldukça yüksek bir artış beklenmektedir. Trend yöntemi ise, beklentilere daha yakın bir sonuçla 2030 ihracatını 635 Milyon \$ olarak öngörmüştür.

Tablo 3.15: Bosna Hersek'in Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,0,2	BHITH = 0+[AR(2)=1.201,MA(2)=-0.953		
AR	1	BITH = 0 + [AR(1)=0.8956205921		
MA	1+C	BITH = 155836.7859 + [MA(1)=0.997496		
TREND	TREND2	1172.706		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	3,15E+11	1.010640	20,32084	0.223456
AR	2,24E+11	1.816609	8,660310	0.466843
MA	1,57E+11	1.278895	14,47663	0.637940
TREND	1,83E+11	1.245483	18,52717	0.577966

Bosna Hersek'in Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.15'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) MA yöntemi ile elde edilmiştir. MA için bakıldığında, D.W "1,27" ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 14,47663 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bosna Hersek'in Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "MA" dır.

Tablo 3.16: Bosna Hersek'in Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	3.543.939	2.280.250	1.314.023	7.572.220	4.363.586
MA	294.811	155.837	155.837	155.837	155.837
TREND	379.957	567.590	854.903	1.200.851	1.605.435

Bosna Hersek'in Türkiye'den ithalatı ile ilgili öngörü sonuçları Tablo 3.16'da verilmektedir. SSR sonuçlarına göre en uygun yöntemin MA çıkmasına rağmen, elde edilen buldular sonucunda MA yönteminin öngörülerinin sabit seyrettiği gözlemlenmiştir. Elde edilen sonuçlarda ise, Bosna Hersek'in Türkiye'den ithalatının 2011'de AR modeli için 3.5 Milyar \$'dan 2030'da yaklaşık 4.5 Milyar \$'a, Trend modeli için, 2011'de 380 Milyon \$'dan yaklaşık 1.5 Milyar \$'a çıkacağı öngörülmüştür.

3.2.3. Bulgaristan – Türkiye Ticareti

Bulgaristan'ın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.17'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR sürecinde olmasına rağmen, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir.

Tablo 3.17. Bulgaristan İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DIHR =0+[AR(1)=-0.53,MA(1)=0.93		
AR	1	IHR = 0 + [AR(1)=1.085758544		
MA	1+C	IHR = 11991336.19 + [MA(1)=0.936		
TREND	TREND3+C	703.1741		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2,19E+14	2.000945	11,75966	0.094301
AR	2,26E+14	1.619323	24,08965	0.890467
MA	6,93E+14	0.493486	15,36551	0.665356
TREND	5,70E+14	0.354615	2,4559350	0.724769

ARIMA için bakıldığında, D.W “2,00” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 11,75966 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bulgaristan'ın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA” dır.

Tablo 3.18: Bulgaristan İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	119.000.000	166.000.000	250.000.000	377.000.000	569.000.000
MA	24.868.899	11.991.336	11.991.336	11.991.336	11.991.336
TREND	28.906.888	38.672.570	54.328.741	74.309.433	99.142.027

Bulgaristan ihracatı için elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.18'de verilmektedir. 2011 yılında ihracat AR yöntemi ile 119 Milyar \$ olarak öngörülmüştür. 2030 da ise 569 Milyar \$'lık bir ihracat beklenmektedir. Trend modeli için elde edilen bulgularda yaklaşık 29 Milyar \$'lık bir ihracat öngörülürken 2030 yılı beklentisi yaklaşık 99 Milyar \$'dır.

Tablo 3.19: Bulgaristan İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DITH=563416.49+[AR(1)=1.123,MA(1)=1.57		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.049419475		
MA	1+C	ITH = 12934810.71 + [MA(1)=0.9559737916		
TREND	TREND3+C	901.2680		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2,86E+14	1.541999	21,03445	0.414324
AR	4,99E+14	1.905997	59,18436	0.840474
MA	1,19E+15	1.218064	32,47905	0.623732
TREND	7,06E+14	0.648938	4,878544	0.777279

Bulgaristan'ın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.19'da gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR sürecinde olmasına rağmen, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,54" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 21,03445 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bulgaristan'ın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA" dır.

Tablo 3.20: Bulgaristan İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	27.434.031	33.272.552	42.347.883	53.898.577	68.599.808
MA	30.616.517	12.934.811	12.934.811	12.934.811	12.934.811
TREND	34.214.400	46.731.210	66.797.942	92.407.472	124.235.751

Bulgaristan ithalat öngörüsü sonuçları Tablo 3.20'de verilmektedir. AR yöntemine göre ithalat, 2011'de yaklaşık 27,5 Milyar \$ olarak öngörülürken, 2030'da yaklaşık 68,5 Milyar \$'lık bir ithalat beklenmektedir. Trend yönteminde ise, 2011'de yaklaşık 34 Milyar \$'lık bir ithalat öngörülürken, 2030'da yaklaşık 124,2 Milyar \$'lık bir ithalat beklenmektedir.

Tablo 3.21: Bulgaristan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	3,1,3	DBIHR=0+[AR(3)=-1.376,MA(3)=0.844		
AR	1	BUIHR = 0 + [AR(1)=1.077859203		
MA	1+C	BUIHR = 787491.986+ [MA(1)=0.99752		
TREND	TREND3+C	46.07547		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1,89E+12	1.212158	0,573788	0.055638
AR	1,98E+12	1.496023	18,04851	0.793413
MA	3,87E+12	1.269714	5,053745	0.596511
TREND	3,16E+12	0.571490	1,994361	0.670596

Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.21'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR sürecinde olmasına rağmen, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,21” ile tablo değerine göre kararsız bölgede kaldığı; bununla birlikte 0,573788 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem yine “ARIMA” dır.

Tablo 3.22: Bulgaristan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	6.242.783	8.426.096	12.258.478	17.833.916	25.945.193
MA	1.795.565	787.492	787.492	787.492	787.492
TREND	1.895.883	2.535.779	3.561.650	4.870.884	6.498.039

Bulgaristan'ın Türkiye'ye ihracatı açısından elde edilen sonuçlar Tablo 3.22'de verilmektedir. AR yöntemi ile 2011 yılı için yapılan ex-poste öngörü yaklaşık 6,2 Milyar \$'lık bir ihracat sonucunu vermiştir. 2030 yılı beklentisi ise, 25,9 Milyar \$'dır. Trend yönteminde ise 2011 yılı öngörüsü yaklaşık 1,9 Milyar\$ iken 2030 beklentisi yaklaşık 6,5 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.23: Bulgaristan’ın Türkiye’den ithalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DBITH=0+[AR(1)=-0.529,MA(1)=1.470		
AR	1	BUIH = 0 + [AR(1)=1.027456627		
MA	1+C	BUIH=670239.7735+ [MA(1)=0.9560		
TREND	TREND3+C	48.97116		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	5,92E+11	1.675803	5,578909	0.554763
AR	1,37E+12	1.519371	2,292049	0.865068
MA	3,17E+12	0.595068	76,91197	0.691393
TREND	2,99E+12	0.432775	11,06278	0.708774

Bulgaristan’ın Türkiye’den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.23’te gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR sürecinde olmasına rağmen, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,67” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 5,578909 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Bulgaristan’ın Türkiye’den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.24: Bulgaristan’ın Türkiye’den ithalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	732.562	816.392	934.794	1.070.369	1.225.606
MA	1.333.270	670.240	670.240	670.240	670.240
TREND	1.822.785	2.502.897	3.593.239	4.984.755	6.714.171

Bulgaristan’ın Türkiye’den ithalatında öngörü sonuçları Tablo 3.24’te verilmektedir. AR için 2011 yılında 732,5 Milyon \$ olarak hesaplanırken, 2030’da 1,3 Milyar \$’a çıkması beklenmektedir. Trend yönteminde ise, 2011 yılı öngörüsü 1,8 Milyar \$, 2030 yılı öngörüsü ise 6,7 Milyar \$ olarak öngörülmüştür.

3.2.4. Hırvatistan – Türkiye Ticareti

Hırvatistan’ın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.25’de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir.

Tablo 3.25: Hırvatistan İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,0,1	IHR=16922231.3+[AR(1)=0.784,MA(1)=0.75		
AR	1	IHR = 0 + [AR(1)=1.030599311		
MA	1+C	IHR = 14389322.55 + [MA(1)=0.9449837121		
TREND	TREND2+C	50866.83		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1,79E+14	2.682414	0,221561	0.851067
AR	2,02E+14	1.601036	19,54876	0.832070
MA	3,89E+14	0.561565	2,550178	0.676723
TREND	1,80E+14	1.032819	6,005336	0.850327

ARIMA için bakıldığında, D.W “2,68” ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,221561 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Hırvatistan’ın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA” dır.

Tablo 3.26: Hırvatistan İhracat Öngörü Değerleri

	2011	2015	2020	2025	2030
AR	25.174.405	28.400.017	33.019.298	38.389.909	44.634.052
MA	22.715.909	14.389.323	14.389.323	14.389.323	14.389.323
TREND	28.716.686	38.076.183	52.064.561	68.596.281	87.671.342

Hırvatistan ihracatı için elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.26’da verilmektedir. AR yönteminde 2011 yılı öngörü değeri 25,2 Milyar \$ iken 2030’da beklenen değer 44,6 Milyar \$’dır. Trend analizi açısından incelendiğinde ise, 2011 değeri AR yöntemine yakın bir sonuç verse de artış hızı AR’a göre daha fazla olup, 2030’da 87,6 Milyar \$’lık bir ihracat beklenmektedir.

Tablo 3.27: Hırvatistan İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,0,1	ITH=18072510.4+[AR(1)=0.77,MA(1)=0.574		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.010538138		
MA	1+C	ITH = 16236234.15 + [MA(1)=0.9641648915		
TREND	TREND2 +C	53297.20		
	SSR	J.B	R ²	
ARIMA	2,63E+14	2.357489	2,807598	0.817804
AR	3,07E+14	1.466515	15,36437	0.787331
MA	4,74E+14	0.653052	2,280781	0.671511
TREND	3,21E+14	0.924511	3,044486	0.777401

Hırvatistan'ın ithalatı incelendiğinde ihracat ile benzer bir yapı sergilendiği görülmektedir. İthalat ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.27'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “2,35” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 2,807598 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Hırvatistan'ın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem ihracatta olduğu gibi “ARIMA”dır.

Tablo3.28: Hırvatistan İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	19.285.526	20.111.401	21.193.656	22.334.149	23.536.016
MA	24.216.275	16.236.234	16.236.234	16.236.234	16.236.234
TREND	31.337.105	41.143.790	55.800.520	73.122.110	93.108.560

Hırvatistan öngörü sonuçları Tablo 3.28'de verilmektedir. Buna göre, Hırvatistan ithalatının AR yönteminde 2011'den 2030'a yaklaşık %20 artış göstermesi beklenmektedir. Trend modeli için incelendiğinde ise, 2011'den 2030'a ithalat hacminin 3 katı kadar artarak 93 Milyar \$'a ulaşacağı öngörülmüştür.

Tablo 3.29: Hırvatistan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	5,1,4	DLHIHR=0+[AR(5)=0.5147,MA(4)=0.857		
AR	1	HIHR = 0 + [AR(1)=1.345644489		
MA	1+C	HIHR=66531.5683+ [MA(1)=0.9021955161		
TREND	TREND3	23.38624		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2,303465	1.756040	0,318233	0.628256
AR	1,65E+10	1.949675	0,610403	0.852645
MA	4,62E+10	0.495645	17,71492	0.587749
TREND	2,60E+10	0.667942	1,654952	0.767700

Hırvatistan'ın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.29'da gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR sürecine ait olup, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,75" ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,318233 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Hırvatistan'ın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA" dır.

Tablo 3.30: Hırvatistan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	22.435.177	73.561.548	325.000.000	1.430.000.000	6.320.000.000
MA	173.051	66.532	66.532	66.532	66.532
TREND	216.580	365.410	631.428	1.002.685	1.496.719

Hırvatistan'ın Türkiye'ye ihracatına ilişkin elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.30'da verilmektedir. Buna göre, AR yönteminde diğer ülkelerde elde edilen sonuçlara benzer olarak oldukça yüksek bir ihracat rakamı öngörülmüştür. Trend sonuçlarında ise 2011'de 216 Milyon \$ olarak hesaplanan ihracat, 2030'da 1,5 Milyar \$ olarak öngörülmüştür.

Tablo3.31: Hırvatistan’ın Türkiye’den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,0,3	HITH = 0 + [AR(2)=0.704,MA(3)=0.860		
AR	1	HITH = 0 + [AR(1)=0.994523894		
MA	1+C	HITH = 118987.2478 + [MA(1)=0.92295		
TREND	TREND3+C	30.93667		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	8,69E+10	0.801296	0,357928	0.606456
AR	5,04E+10	1.632930	3,121148	0.778522
MA	8,67E+10	0.947296	9,624927	0.618887
TREND	6,79E+10	0.745550	7,069590	0.701337

Hırvatistan’ın Türkiye’den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.31’de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) AR yöntemi ile elde edilmiştir. AR için bakıldığında, D.W “1,63” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 3,121148 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Hırvatistan’ın Türkiye’den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “AR” dır.

Tablo3.32: Hırvatistan’ın Türkiye’den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	103.084	100.844	98.113	95.456	92.871
MA	177.663	118.987	118.987	119.987	119.987
TREND	327.346	524.227	876.132	1.367.252	2.020.789

Hırvatistan’ın Türkiye’den ithalatı öngörü sonuçları Tablo 3.32’de verilmektedir. SSR sonuçlarına göre de en uygun yöntem seçilen AR modeline göre, diğer serilerden farklı olarak 2030’da düşüş göstermektedir. 2011’de 103 Milyon \$ olarak öngörülen ithalat, 2030’da 92,8 Milyon \$ olarak öngörülmüştür. Trend yöntemi açısından incelendiğinde ise, 2011’de 327 Milyon \$ olan Türkiye’den ithalatı, 2030’da 2 Milyar \$ öngörülmüştür. Yine diğer serilerden farklı olarak MA yöntemi 2011-2015 arasında düşüş yerine yükselme göstermiş ve devamında yine sabit kalmıştır.

3.2.5. Karadağ – Türkiye Ticareti

Karadağ'ın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.33'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir.

Tablo 3.33: Karadağ İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,0,1	IHR=0+[AR(1)=1.005389128,MA(1)=0.9033		
AR	1	IHR = 0 + [AR(1)=1.049110153		
MA	1+C	IHR = 380659.2355 + [MA(1)=0.9120931727		
TREND	TREND2	5219.830		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.51E+11	2.118810	0,999588	0.668549
AR	2.34E+11	1.599012	0,430855	0.487085
MA	1.86E+11	0.906236	0,812715	0.646978
TREND	3.12E+11	0.713456	0,016235	0.407365

ARIMA için bakıldığında, D.W “2,11” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,999588 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Karadağ'ın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA” dır.

Tablo 3.34: Karadağ İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	153.154	185.529	235.786	299.656	380.828
MA	456.316	380.659	380.659	380.659	380.659
TREND	751.565	1.336.276	2.301.945	3.528.605	5.016.257

Karadağ ihracatı öngörü değerler Tablo 3.34'te verilmektedir. Bu sonuçlara göre, AR yöntemine göre 2011'de 153 Milyon \$ beklenen ihracat, 2030'da yaklaşık 2,5 kat artarak 380,8 Milyon \$ olarak öngörülmüştür. Trend yöntemi ile incelendiğinde artış oranı daha fazla gözlemlenmiştir. 2011'de 751,5 Milyon \$ olarak öngörülen ihracatın 2030'da 5 Milyar \$ civarında seyretmesi beklenmektedir. MA yöntemi içinse yine 2011-2015 arası yaşanan bir düşüş daha sonraki yıllarda sabit kalmaktadır.

Tablo 3.35: Karadağ İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	3,2,3	DDLITH=0+[AR(3)=0.61,MA(3)=-2.94		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.031081563		
MA	1+C	ITH=1934160.342+[MA(1)=0.9974188527		
TREND	TREND2	29083.00		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	0.190541	1.392878	1,130962	0.766978
AR	5.33E+12	1.808641	5,750006	0.607121
MA	6.22E+12	1.453690	0,727019	0.605774
TREND	9.33E+12	0.613327	0,183792	0.408995

Karadağ'ın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.35'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,39" ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 1,130962 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Karadağ'ın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem yine "ARIMA" dır.

Tablo 3.36: Karadağ İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	704.448	796.198	927.868	1.081.313	1.260.133
MA	2.976.665	1.934.160	1.934.160	1.934.160	1.934.160
TREND	4.187.952	7.445.248	12.825.603	19.660.108	27.948.763

Tablo 3.36'da Karadağ ithalatına ilişkin 2011-2030 arası öngörü sonuçları verilmektedir. Bu sonuçlara göre, AR yöntemi ile 2011'de 704 Milyon \$ olarak öngörülen ithalatın 2030'da %79 artışla yaklaşık 1,3 Milyar \$'a çıkması beklenmektedir. Trend yönteminde ise, 2011 yılı ithalatı 4 Milyar \$ civarında seyretmektedir. 2030'da bu değer yaklaşık 7 katı kadar artarak 27,9 Milyar \$'a yükselmesi beklenmektedir.

Tablo 3.37: Karadağ'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	4,1,4	DLKRIHR = 0 + [AR(4)=2.01,MA(4)=-2.2		
AR	1	KRIHR = 0 + [AR(1)=1.658392946		
MA	4+C	KRIHR = 3736.707246 + [MA(4)=-0.820		
TREND	TREND3	6.159547		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	6.658900	1.859289	0,252883	0.373148
AR	56783874	2.309799	0,677477	0.682623
MA	1.16E+08	0.811436	0,507212	0.370847
TREND	46037802	1.176884	0,113324	0.750944

Karadağ'ın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.37'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 Trend analizine aitken, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,85” ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,252883 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Karadağ'ın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA” dır.

Tablo 3.38: Karadağ'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	205.370	1.553.411	19.486.039	244.000.000	3.070.000.000
MA	9.199.757	-	3.736.707	3.736.707	3.736.707
TREND	463.236	1.098.040	2.482.654	4.711.707	7.986.258

Karadağ'ın Türkiye'ye ihracatına ilişkin öngörü sonuçları Tablo 3.38'de verilmektedir. Bu sonuçlar incelendiğinde AR yönteminde olağanüstü bir artış beklentisinin yanında Trend yönteminde yaklaşık 17 kat bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Karadağ'ın Türkiye'ye ihracatı 2011 yılı Trend analizi öngörü değerine göre 463 Milyon \$ iken 2030'da yaklaşık 8 Milyar \$'lık bir ihracat beklenmektedir.

Tablo3.39: Karadağ'ın Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DKRITH=0+[AR(1)=0.3628,MA(1)=-4.09204		
AR	1	KRITH = 0 + [AR(1)=0.9156448575		
MA	3+C	KRITH=17768.43303+ [MA(3)=0.874442		
TREND	TREND2	268.0762		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	95917323	2.600516	3,777156	0.933506
AR	1.46E+09	2.320493	2,091724	0.180854
MA	1.31E+09	1.038074	0,073386	0.327471
TREND	9.96E+08	1.518569	6,906001	0.489846

Karadağ'ın Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.39'da verilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA yöntemi ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “2,60” ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 3,777156 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Karadağ'ın Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA” dır.

Tablo3.40: Karadağ'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	1.592.356	1.119.305	7.204.165	4.636.806	2.984.381
MA	35.766	17.768	17.768	17.768	17.768
TREND	887	1.577	2.716	4.164	5.919

Karadağ'ın Türkiye'den ithalatına ilişkin öngörüler Tablo 3.40'ta verilmektedir. AR yöntemine göre 2011'de 1,6 Milyar \$ olarak öngörülürken, 2030 beklentisi 2 katı bir artışla yaklaşık 3 Milyar \$ olarak beklenmektedir. Trend yöntemi için yine bir artış söz konusu iken, 2011 değeri AR yöntemine göre oldukça düşük bir değer olan 887 bin \$, 2030 ise yaklaşık 6 Milyon \$ olarak öngörülmüştür.

3.2.6. Kosova – Türkiye Ticareti

Kosova'nın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.41'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) Trend analizi ile elde edilmiştir.

Tablo 3.41: Kosova İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,0,1	IHR=0+[AR(2)=1.56299,MA(1)=1.3409		
AR	1	IHR=0+[AR(1)=1.192712614		
MA	1+C	IHR = 255868.8797 + [MA(1)=0.99706		
TREND	TREND	44146.46		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.81E+10	1.753436	0,320528	0.827625
AR	3.67E+10	2.850824	0,348481	0.728667
MA	6.37E+10	1.627894	3,236343	0.621597
TREND	1.64E+10	1.870419	0,620372	0.902768

Trend için bakıldığında, D.W “1,87” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,620372 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Kosova'nın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “Trend” analizidir.

Tablo 3.42: Kosova İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	164.844	333.593	805.186	1.943.459	4.690.881
MA	443.029	255.869	255.869	255.869	255.869
TREND	397.318	573.904	794.636	1.015.369	1.236.101

Kosova'nın ihracatına ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 3.42'de verilmektedir. Bu sonuçlara göre Kosova ihracatının AR yöntemi için 2011-2030 arasında yaklaşık 30 katı kadar bir artışla 4,7 Milyar \$'a ulaşacağı öngörülmüştür. Trend yönteminde ise, bu artış 2011'in yaklaşık 3 katı kadar olup 2030 ihracat değerinin 1,2 Milyar \$ olması beklenmektedir.

Tablo 3.43: Kosova İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DITH = 0+[AR(1)=0.872876,MA(1)=-0.92069		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.14932897		
MA	1+C	ITH = 2427687.486 + [MA(1)=0.9111		
TREND	TREND	444515.4		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.37E+12	2.436024	0,541318	0.006389
AR	2.01E+12	2.011445	0,213660	0.795461
MA	5.06E+12	1.555852	0,733460	0.620978
TREND	8.17E+11	1.703047	0,058521	0.938748

Kosova'nın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.43'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) Trend analizi ile elde edilmiştir. Trend için bakıldığında, D.W "1,70 ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,058521 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Kosova'nın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem ihracatta olduğu gibi "Trend" analizidir.

Tablo 3.44: Kosova'nın İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	1.313.064	2.291.202	4.594.996	9.215.245	18.481.136
MA	3.573.204	2.427.687	2.427.687	2.427.687	2.427.687
TREND	4.000.639	5.778.700	8.001.277	10.223.854	12.446.431

Kosova ithalatına ilişkin elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.44'de verilmektedir. Bu sonuçlara göre AR yönteminde Kosova ithalatında 5'er yıllık dönemler içinde 2 katı artışlar dikkat çekmektedir. 2011 yılında 1,3 Milyar \$ olarak öngörülen ithalatın, 2030'da 18,4 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir. SSR sonuçlarına göre ideal öngörü yöntemi seçilen Trend yönteminde ise, 2011'de 4 Milyar \$ öngörülen ithalatın 2030'da 12,4 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.45: Kosova'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,0,1	KIHR=0+[AR(1)=0.9145486,MA(1)=0.86418		
AR	1	KIHR = 0 + [AR(1)=1.068272998		
MA	1+C	KIHR = 5720.553539 + [MA(1)=0.997455520		
TREND	TREND2	163.3735		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	30395974	1.188228	0,115978	0.803317
AR	53844729	1.207912	0,634721	0.651594
MA	51369255	0.719381	1,127680	0.708909
TREND	28171352	1.792280	0,107108	0.840363

Kosova'nın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.45'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) Trend analizi ile elde edilmiştir. Trend için bakıldığında, D.W “1,79” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,108108 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Kosova'nın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem yine “Trend” analizidir.

Tablo 3.46: Kosova'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

	2011	2015	2020	2025	2030
AR	1.645.242	2.142.687	2.981.055	4.147.451	5.770.222
MA	10.087	5.720.554	5.720.554	5.720.554	5.720.554
TREND	13.233	27.610	52.933	86.425	128.085

Kosova'nın Türkiye'ye ihracatı kapsamında elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.46'da verilmektedir. AR yöntemine göre, 2011'de 1,6 Milyar \$ olarak öngörülen Kosova'nın Türkiye'ye ihracatı 2030 yılında 5,7 Milyar \$ olarak beklenmektedir. Trend yöntemine göre ise, 2011'de 13 Milyon \$ olarak öngörülen ihracatın 2030'da 128 Milyon \$ olması beklenmektedir.

Tablo 3.47: Kosova'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,2,3	DDKITH=0+[AR(2)=0.195,MA(3)=-0.99		
AR	1	KITH = 0 + [AR(1)=1.07529956		
MA	2+C	KITH=189590.2603+[MA(2)=1.08000291		
TREND	TREND2	4499.494		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2.34E+08	1.516423	0,675009	0.994304
AR	2.78E+10	1.651295	2,795532	0.678104
MA	3.45E+10	0.704832	0,306759	0.673099
TREND	2.90E+10	0.704832	0,548372	0.725327

Kosova'nın Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.47'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,51” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,675009 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Kosova'nın Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem yine “ARIMA”dır.

Tablo 3.48: Kosova'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	54.453	72.802	104.662	150.465	216.313
MA	251.630	189.590	189.590	189.590	189.590
TREND	364.459	760.414	1.457.836	2.380.232	3.527.603

Kosova'nın Türkiye'den ithalatına ilişkin yapılan analizlerden elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.48'de verilmiştir. Kosova ile Türkiye arasındaki ithalat ihracata oranla daha az bir artış sağlamıştır. AR yöntemine göre 54 Milyon \$ öngörülen ithalatın 2030'da 4 katı bir artışla 216 Milyon \$'a ulaşması beklenmektedir. Trend yöntemine göre ise, 2011'de 364 Milyon \$ olarak öngörülen Kosova-Türkiye ithalatının 2030'da 3,5 Milyar \$'a yükselmesi beklenmektedir.

3.2.7. Makedonya – Türkiye Ticareti

Makedonya'nın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.49'da gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) Trend analizi ile elde edilmiştir.

Tablo 3.49: Makedonya İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DIHR=285720.85+[AR(1)=0.704,MA(1)=-0.90		
AR	1	IHR = 0 + [AR(1)=1.094933043		
MA	1+C	IHR = 2192687.889+[MA(1)=0.9981151828		
TREND	TREND3+C	411.8823		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	5.32E+12	1.737532	3,565357	0.120257
AR	6.17E+12	1.955195	36,21748	0.851225
MA	1.61E+13	0.923436	2,085220	0.621457
TREND	3.75E+12	1.450469	5,177230	0.912134

Trend için bakıldığında, D.W “1,45” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 5,177230 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Makedonya'nın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “Trend” analizidir.

Tablo 3.50: Makedonya İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	7.527.753	10.819.710	17.027.600	26.797.313	42.172.472
MA	3.848.472	2.192.688	2.192.688	2.192.688	2.192.688
TREND	5.380.039	8.233.560	13.264.702	20.211.097	29.381.565

Makedonya'nın ihracatına ilişkin yapılan analizler sonucu elde edilen sonuçlar Tablo 3.50'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011'de 7,5 Milyar \$ öngörülen ihracat, 2030'da yaklaşık 6 katı bir artışla 42 Milyar \$ olarak beklenmektedir. Trend yönteminde ise, 2011 için 5,3 Milyar \$ olarak öngörülen ihracat değerinin 2030'da yaklaşık 29,4 Milyar \$ olması beklenmektedir.

Tablo 3.51: Makedonya İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DITH = 380554.2+ [AR(1)=0.687,MA(1)=-0.92		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.07739261		
MA	1+C	ITH = 3136994.572 + [MA(1)=0.997		
TREND	TREND3+C	585.7875		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	8.87E+12	1.923756	1,670112	0.140815
AR	1.08E+13	2.134756	26,50592	0.870003
MA	3.17E+13	1.074062	1,653417	0.630608
TREND	7.12E+12	1.376110	39,98973	0.917041

Makedonya'nın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.51'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) Trend analizi ile elde edilmiştir. Trend için bakıldığında, D.W "1,37 ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 39,98973 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Makedonya'nın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "Trend" analizidir.

Tablo 3.52: Makedonya İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	7.672.160	10.337.455	15.006.644	21.784.798	31.624.488
MA	5.829.087	3.136.995	3.136.995	3.136.995	3.136.995
TREND	7.670.111	11.728.447	18.883.841	28.763.148	41.805.706

Makedonya ithalatına ilişkin elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.52'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011'de 7,6 Milyar \$ olarak hesaplanan ithalatın 2030'da ihracata göre daha az bir artışla 31,6 Milyar \$'a yükselmesi öngörülmüştür. Trend yönteminde ise, ihracat artışına yakın bir artışla 2011'de 7,6 Milyar \$ olarak öngörülen ithalatın 2030'da 41,8 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.53: Makedonya'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	4,1,4	DMIHR=0+[AR(4)=1.5728,MA(4)=1.26172		
AR	1	MIHR = 0 + [AR(1)=1.101791747		
MA	1+C	MIHR = 30034.16882 +[MA(1)=0.997594838		
TREND	TREND3+C	5.417581		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2.06E+09	1.856613	0,724281	0.408566
AR	3.63E+09	1.302629	1,986116	0.631443
MA	5.22E+09	0.899996	25,89727	0.481759
TREND	3.34E+09	0.971974	1,219574	0.668106

Makedonya'nın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.53'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 Trend analizinde, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,85" ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,724281 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Makedonya'nın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA"dır.

Tablo 3.54: Makedonya'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerler

	2011	2015	2020	2025	2030
AR	117.543	173.219	281.251	456.658	741.462
MA	37.746	30.034	30.034	30.034	30.034
TREND	71.954	109.487	175.663	267.031	387.653

Makedonya'nın Türkiye'ye ihracatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.54'te verilmektedir. AR yöntemine göre, 2011'de 117,5 Milyon \$ olarak öngörülen Makedonya-Türkiye ihracatının 2030'da 741,4 Milyon \$'a ulaşması beklenmektedir. Trend yöntemi için bakıldığında ise, 2011'de 71,9 Milyon \$ olarak hesaplanan ihracat 2030'da 387,6 Milyon \$ olarak öngörülmüştür.

Tablo 3.55: Makedonya'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DLMITH=0.0965+[AR(1)=0.545,MA(1)=-0.99		
AR	1	MITH = 0 + [AR(1)=1.0705845		
MA	1+C	MITH = 145234.300+[MA(1)=0.911649127		
TREND	TREND3+C	25.33133		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	0.336541	1.770575	0,273102	0.230463
AR	1.34E+10	1.820703	20,15855	0.913022
MA	5.68E+10	0.512655	4,073451	0.642279
TREND	1.17E+10	1.078298	7,376093	0.926466

Makedonya'nın Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.55'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 Trend analizinde, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,77” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,273102 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Makedonya'nın Türkiye'ye ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.56: Makedonya'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	294.552	386.942	544.190	765.342	1.076.366
MA	178.470	145.234	145.234	145.234	145.234
TREND	333.612	509.107	818.530	1.245.742	1.809.744

Makedonya'nın Türkiye'den ithalatına ilişkin sonuçlar ise Tablo 3.56'da verilmiştir. AR yöntemine göre, 2011'de Türkiye ile Makedonya arasındaki ithalat ihracata oranla daha fazla bir değer olan 294 Milyon \$ olarak hesaplanmıştır. 2030'da beklenen değer ise yaklaşık 1 Milyar \$'dır. Trend yönteminde ise, 2011'de 333,6 Milyon \$ olarak hesaplanan İthalatın 2030'da 1,8 Milyar \$'a yükselmesi beklenmektedir.

3.2.8. Romanya – Türkiye Ticareti

Romanya'nın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.57'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) AR ile elde edilmiştir.

Tablo 3.57: Romanya İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DIHR=0+[AR(1)=0.5994475,MA(1)=0.928		
AR	1	IHR = 0 + [AR(1)=1.115033223		
MA	1+C	IHR = 19070198.9 + [MA(1)=0.9422381049		
TREND	TREND3+C	1174.255		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	7.90E+14	1.969579	20,14807	-0.012281
AR	6.55E+14	1.954239	144,2737	0.941507
MA	3.59E+15	0.385801	29,22153	0.683676
TREND	1.92E+15	0.321866	1,298584	0.830971

AR için bakıldığında, D.W “1,95” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 144,2737 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Romanya'nın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “AR”dır.

Tablo 3.58: Romanya İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	300.000.000	464.000.000	800.000.000	1.380.000.000	2.380.000.000
MA	49.743.733	19.070.199	19.070.199	19.070.199	19.070.199
TREND	59.388.245	79.754.524	111.606.191	151.384.079	199.968.880

Romanya'nın ihracatına ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 3.58'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011'de 300 Milyar \$ olarak öngörülen Romanya ihracatının 2030'da 2.380 Milyar \$ olması beklenmektedir. Bunun yanında Trend yönteminde ise 2011 yılı ihracatı 59 Milyar \$ olarak öngörülürken, 2030'da yaklaşık 200 Milyar \$'lık bir ihracat beklenmektedir.

Tablo 3.59: Romanya İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,1,2	DITH =0+[AR(2)=-1.154,MA(2)=0.9		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.011422479		
MA	1+C	ITH = 22403433.6 +[MA(1)=0.9488		
TREND	TREND3+C	1238.951		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.68E+15	0.976193	21,16964	0.130221
AR	1.99E+15	1.333911	33,59619	0.858806
MA	4.24E+15	0.348477	27,85032	0.703216
TREND	3.78E+15	0.513017	20,22140	0.735311

Romanya'nın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.59'da gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR yöntemiyle, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "0,976193" ile tablo değerine göre pozitif otokorelasyon bölgesinde yer aldığı; bununla birlikte 21,16964 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Romanya'nın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA"dır.

Tablo 3.60: Romanya İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	11.628.428	12.168.902	12.879.957	13.632.560	14.429.139
MA	35.248.841	22.403.434	22.403.434	22.403.434	22.403.434
TREND	64.942.816	86.431.182	120.037.728	162.007.193	213.268.791

Romanya'nın ithalatına ilişkin sonuçlar tablo 3.60'da verilmektedir. AR yöntemine göre 2011'de 11,6 Milyar \$ olarak hesaplanan ithalatın 2030'da 14,4 Milyar \$'a yükselmesi beklenmektedir. Trend analizi için elde edilen sonuçlara göre ise ithalat 2011'de yaklaşık 65 Milyar \$ olarak hesaplanmış olup 2030 öngörüsü 213,2 Milyar \$ düzeyindedir.

Tablo 3.61: Romanya'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DRIHR = 0 + [AR(1)=-0.9,MA(1)=0.92		
AR	1	RIHR = 0 + [AR(1)=1.073364762		
MA	1+C	RIHR = 1064068.543 + [MA(1)=0.9		
TREND	TREND3+C	66.03857		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	4.97E+12	1.888483	30,68000	-0.055133
AR	4.71E+12	2.459002	127,7586	0.875043
MA	1.48E+13	1.108046	76,30419	0.613552
TREND	8.30E+12	0.515792	0,373160	0.782479

Romanya'nın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.61'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) AR ile elde edilmiştir. AR için bakıldığında, D.W "2,45" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 127,7586 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Romanya'nın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "AR"dır.

Tablo 3.62: Romanya'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	4.344.038	5.766.111	8.215.228	11.704.593	16.676.042
MA	3.341.111	1.064.069	1.064.069	1.064.069	1.064.069
TREND	3.314.065	4.459.437	6.250.734	8.487.790	11.220.136

Romanya'nın Türkiye'ye ihracatına ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 3.62'de verilmiştir. AR yöntemine göre, Kosova'dan Türkiye'ye ihracat 2011 yılında 4,3 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır. 2030'da öngörülen değer ise 16,6 Milyar \$ düzeyindedir. Trend yöntemi içinse, 2011'de 3,3 Milyar \$ olarak hesaplanırken 2030'da yaklaşık 4 katı kadar artarak 11,2 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.63: Romanya'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	3,0,3	RITH=0+[AR(3)=0.47096464,MA(3)=1.1591		
AR	1	RITH = 0 + [AR(1)=1.015782981		
MA	1+C	RITH = 945916.4519 + [MA(1)=0.963825084		
TREND	TREND3	66.63971		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.51E+13	0.518943	3,544683	0.541432
AR	6.32E+12	1.830488	199,8577	0.812341
MA	1.09E+13	0.764991	44,98265	0.678932
TREND	1.16E+13	0.516115	1,382674	0.659889

Romanya'nın Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.63'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) AR ile elde edilmiştir. AR için bakıldığında, D.W "1,83" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 199,8577 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Romanya'nın Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "AR"dır.

Tablo 3.64: Romanya'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	570.756	607.651	657.142	710.663	768.543
MA	2.539.476	945.917	945.917	945.917	945.917
TREND	3.109.142	4.264.941	6.072.544	8.329.964	11.087.182

Romanya'nın Türkiye'den ithalatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.64'te verilmektedir. AR yöntemine göre, 2011 Türkiye'den ithalat değeri 570 Milyon \$ olarak hesaplanmış olup, 2030'da %34'lük bir artışla 768 Milyon \$'a ulaşması beklenmektedir. Trend yöntemi için, 3 Milyar \$ olarak hesaplanan 2011 Türkiye'den ithalat değeri, 2030 yılında 11 Milyar \$ olarak öngörülmüştür.

3.2.9. Sırbistan – Türkiye Ticareti

Sırbistan'ın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.65'te gösterilmiştir. En yüksek R^2 trend analizinde, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir.

Tablo 3.65: Sırbistan İhracat Öngörüsü

		MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA		1,1,1	DLIHR=0+[AR(1)=0.963,MA(1)=-0.97		
AR		1	IHR = 0 + [AR(1)=1.102071002		
MA		1+C	IHR = 7600409.734 + [MA(1)=0.9075		
TREND		TREND2+C	64247.15		
	SSR	D.W	J.B	R ²	
ARIMA	1.246525	2.180470	6,205584	-0.023361	
AR	4.07E+13	2.188407	8,485584	0.872382	
MA	1.24E+14	0.886151	1,428463	0.634517	
TREND	2.72E+13	1.298312	2,188121	0.920092	

ARIMA için bakıldığında, D.W “2,18” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 6,205584 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Sırbistan'ın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.66: Sırbistan İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	12.336.976	18.198.978	29.586.588	48.099.743	78.197.097
MA	13.181.046	7.600.410	7.600.410	7.600.410	7.600.410
TREND	16.744.920	25.482.532	39.295.669	56.321.164	76.559.016

Sırbistan'ın ihracatına ilişkin öngörü sonuçları Tablo 3.66'da verilmektedir. AR yöntemine göre Sırbistan ihracatı 2011'de 12,3 Milyar \$ olarak hesaplanırken 2030'da yaklaşık 6 kat artarak 78 Milyar \$ olarak öngörülmüştür. Trend yöntemine göre ise, 2011'de 16,7 Milyar \$ olarak hesaplanan ihracatın 2030'da 76,5 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.67: Sırbistan İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	4,2,3	DDITH=0+[AR(4)=3.174338,MA(3)=0.924		
AR	1	İTH = 0 + [AR(1)=1.059234875		
MA	1+C	ITH = 12399790.69 + [MA(1)=0.9412215379		
TREND	TREND2+C	99931.21		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	8.09E+13	0.798014	1,309022	0.770992
AR	1.98E+14	2.028457	9,830213	0.769720
MA	3.45E+14	1.189718	1,873151	0.623891
TREND	1.60E+14	1.142003	6,111895	0.825766

Sırbistan'ın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.67'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 Trend analizinde, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “0,79” ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 1,309022 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Sırbistan'ın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.68: Sırbistan İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	11.554.306	14.544.974	19.394.308	25.860.425	34.482.362
MA	21.495.401	12.399.791	12.399.791	12.399.791	12.399.791
TREND	26.623.333	40.213.978	61.699.188	88.180.959	119.659.290

Sırbistan İthalatı öngörü sonuçları Tablo 3.68'de verilmektedir. AR yöntemine göre, 2011'de ithalat 11,5 Milyar \$ olarak öngörülmüştür. 2030'da ise 34,4 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir. Trend yönteminde ise, 2011'de 26,6 Milyar \$ olarak öngörülen ithalat, 2030 için yaklaşık 5 kat artarak 119,6 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.69: Sırbistan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,0,2	LSRIHR=0+[AR(2)=1.01,MA(2)=-1.15		
AR	1	SIHR = 0 + [AR(1)=1.230455573		
MA	1+C	SIHR = 68422.666 + [MA(1)=0.84792		
TREND	TREND3+C	38.61996		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	5.833998	1.484847	1,530711	0.426722
AR	1.97E+10	1.477512	0,056837	0.461824
MA	2.26E+10	1.059308	7,336198	0.402487
TREND	1.30E+10	1.299912	0,638466	0.655754

Sırbistan'ın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.69'da gösterilmiştir. En yüksek R^2 trend analizinde, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,48 ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 1,530711 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Sırbistan'ın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.70: Sırbistan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	493.094	1.130.300	3.188.036	8.991.930	25.361.949
MA	102.539	68.423	68.423	68.423	68.423
TREND	154.554	289.106	558.094	966.114	1.542.131

Sırbistan'ın Türkiye'ye ihracatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.70'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011'de öngörülen Sırbistan- Türkiye ihracatı 493 Milyon \$'dır. 2030'da ise 23,3 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir. Trend yöntemine göre, 2011'de ihracat 154 Milyon \$ olarak hesaplanırken 2030'da 1,5 Milyar \$ olarak öngörülmüştür.

Tablo 3.71: Sırbistan'ın Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,2,3	DDSRITH =0+[AR(2)=-1.04,MA(3)=0.86		
AR	1	SITH = 0 + [AR(1)=1.034421629		
MA	1+C	SITH=236592.36+[MA(1)=0.933477292		
TREND	TREND2+C	1641.025		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2.31E+10	1.149469	0,439056	0.692872
AR	5.90E+10	1.332747	8,080661	0.779475
MA	9.08E+10	0.573996	0,945470	0.700033
TREND	9.87E+10	0.590982	2,010998	0.674190

Sırbistan'ın Türkiye'ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.71'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,14" ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 0,439056 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Sırbistan'ın Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA"dır.

Tablo 3.72: Sırbistan'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerler

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	68.801	78.775	93.298	110.500	130.873
MA	313.796	236.592	236.592	236.592	236.592
TREND	457.856	681.036	1.033.856	1.468.728	1.985.651

Sırbistan'ın Türkiye'den ithalatına ilişkin sonuçlar Tablo 3.72'de verilmektedir. AR yöntemine göre, 2011 yılında 68,8 Milyon \$ olarak öngörülen Sırbistan-Türkiye ithalatı 2030'da yaklaşık 2 katı kadar artarak 130 Milyon \$ olarak hesaplanmıştır. Bunun yanında Sırbistan- Türkiye arasındaki ithalat trend yöntemine göre, 2011 yılı için 457,8 Milyon \$ olarak hesaplanırken 2030'da 1,9 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

3.2.10. Slovenya – Türkiye Ticareti

Slovenya'nın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.73'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,69” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 8,656782 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Slovenya'nın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.73: Slovenya İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DIHR=2009796.04+[AR(1)=0.717,MA(1)=-0.93		
AR	1	IHR = 0 + [AR(1)=1.059738799		
MA	1+C	IHR = 17458474.24 + [MA(1)=1.106093511		
TREND	TREND3+C	2852.134		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.51E+14	1.692973	8,656782	0.196933
AR	2.16E+14	1.579965	19,89557	0.895948
MA	5.54E+14	0.351634	3,107939	0.734717
TREND	2.22E+14	0.878888	6,286229	0.893854

Slovenya İhracatı için elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.74'de verilmektedir. AR yöntemine göre 45,9 Milyar \$ olarak öngörülen 2011 yılı ihracatı 2030 için 138 Milyar \$ olarak öngörülmüştür. Trend analizi için incelendiğinde 2011 yılında ihracat 39,5 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030'da 205,7 Milyar \$ olması beklenmektedir.

Tablo 3.74: Slovenya İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	45.934.736	57.934.407	77.433.829	103.000.000	138.000.000
MA	28.662.084	17.458.474	17.458.474	17.458.474	17.458.474
TREND	39.529.730	59.289.314	94.128.131	142.229.371	205.732.134

Slovenya'nın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.75'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 trend, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA

ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,72” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 4,946354 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Slovenya’nın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.75: Slovenya İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DITH=1815402.42+[AR(1)=0.6260,MA(1)=-0.94		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.049759949		
MA	1+C	ITH = 17545705.95+[MA(1)=0.9371175516		
TREND	TREND3+C	2809.032		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.97E+14	1.720875	4,946354	0.213448
AR	2.83E+14	1.723096	27,11581	0.863881
MA	6.76E+14	0.623889	3,868715	0.676917
TREND	2.82E+14	0.933301	6,525908	0.865281

Slovenya’nın ithalatına ilişkin öngörü sonuçları Tablo 3.76’da verilmektedir. AR yöntemine göre 37,8 Milyar \$ olarak öngörülen 2011 yılı ithalatı 2030 için yaklaşık 3 katı kadar artarak 95,2 Milyar \$ olarak öngörülmüştür. Trend yöntemi incelendiğinde 2011 yılında ithalat 39,2 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030’da ihracatla benzer bir yapı sergileyerek 202,9 Milyar \$’a ulaşmıştır.

Tablo 3.76: Slovenya İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	37.845.986	45.959.979	58.590.853	74.692.985	95.220.358
MA	29.626.630	17.545.706	17.545.706	17.545.706	17.545.706
TREND	39.283.399	58.744.372	93.056.698	140.431.023	202.974.120

Slovenya’nın Türkiye’ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.77’de gösterilmiştir. En yüksek R² AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,17” ile tablo değerine göre kararsız bölgede yer aldığı; bununla birlikte 1,329016 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna

ulaşmıştır. Bu açıdan Slovenya'nın Türkiye'ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA"dır.

Tablo 3.77: Slovenya'nın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

		MERTEBE	KATSAYI	
ARIMA		3,1,3	DSLİHR =0+[AR(3)=-0.68,MA(3)=0.88	
AR		1	SLİHR = 0 + [AR(1)=1.102133055	
MA		1+C	SLİHR = 125436.01+[MA(1)=0.99802	
TREND		TREND3+C	28.96516	
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.86E+10	1.172191	1,329016	-0.006080
AR	1.98E+10	1.650936	14,87084	0.906693
MA	7.49E+10	0.636048	0,998081	0.648842
TREND	2.08E+10	0.790809	1,172011	0.902396

Slovenya'nın Türkiye'ye ihracatına ilişkin öngörü sonuçları Tablo 3.78'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011 yılı Slovenya-Türkiye ihracatı 690 Milyon \$ olarak öngörülürken, 2030'da 4,3 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir. Trend yöntemi incelendiğinde 2011 yılında Slovenya- Türkiye ihracatı 349 Milyon \$ olarak hesaplanırken, 2030'da yaklaşık 6 kat artarak 2 Milyar \$'a ulaşmıştır.

Tablo 3.78: Slovenya'nın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	690.327	1.018.571	1.656.385	2.693.589	4.380.277
MA	212.947	125.436	125.436	125.436	125.436
TREND	349.584	550.255	904.064	1.392.561	2.037.471

Slovenya'nın Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.79'da gösterilmiştir. En yüksek R² AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W "1,90" ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 1,785467 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Slovenya'nın Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem "ARIMA"dır.

Tablo 3.79: Slovenya'nın Türkiye'den İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DSLITH = 39252.26+ [AR(1)=0.681,MA(1)=-0.902		
AR	1	SLITH = 0 + [AR(1)=1.044826893		
MA	1+C	SLITH=236540.22+[MA(1)=0.900446		
TREND	TREND3	64.30627		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.68E+11	1.901097	1,785467	0.148415
AR	2.09E+11	1.913765	3,468163	0.772955
MA	3.94E+11	0.705883	6,591872	0.573661
TREND	2.34E+11	0.809569	1,323210	0.747290

Slovenya'nın Türkiye'den ithalatına ilişkin öngörü sonuçları Tablo 3.80'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011 yılı Slovenya-Türkiye ithalatı 422,3 Milyon \$ olarak hesaplanırken, 2030'da 971,5 Milyon \$ olarak öngörülmektedir. Trend yöntemi incelendiğinde 2011 yılında Slovenya- Türkiye ithalatı 684,7 Milyon \$ olarak hesaplanırken, 2030'da 4,4 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.80: Slovenya'nın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	422.318	503.289	626.670	780.298	971.589
MA	240.505	236.540	236.540	236.540	236.540
TREND	684.733	1.130.247	1.915.748	3.000.273	4.432.052

3.2.11. Yunanistan – Türkiye Ticareti

Yunanistan'ın ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.81'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “2,10” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 11,27848 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Yunanistan'ın ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.81: Yunanistan İhracat Öngörüsü

		MERTEBE	KATSAYI	
ARIMA		1,1,1	DIHR=0+[AR(1)=1.04240,MA(1)=-1.38	
AR		1	İHR = 0 + [AR(1)=1.065622999	
MA		1+C	IHR = 24044013.95 + [MA(1)=0.9411	
TREND		TREND3+C	1440.334	
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2.64E+14	2.106798	11,27848	0.411842
AR	4.34E+14	1.896972	25,29204	0.969813
MA	4.54E+15	0.247882	6,891634	0.692672
TREND	5.75E+14	0.701692	14,05562	0.961129

Yunanistan ihracatına ilişkin öngörü sonuçları Tablo 3.82’de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011 yılı Yunanistan ihracatı 37,6 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030’da 126 Milyar \$ olarak öngörülmektedir. Trend yöntemi için 2011 yılında Yunanistan ihracatı 73,4 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030’da 245,9 Milyar \$’a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.82: Yunanistan İhracat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	37.609.093	48.496.143	66.638.487	91.567.858	126.000.000
MA	39.049.507	24.044.014	24.044.014	24.044.014	24.044.014
TREND	73.497.884	98.479.037	137.548.097	186.339.411	245.933.230

Yunanistan’ın ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.83’de gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “1,18” ile tablo değerine göre pozitif otokorelasyon bölgesinde yer aldığı; bununla birlikte 23,17660 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Yunanistan’ın ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.83: Yunanistan İthalat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	2,1,2	DITH = 0 + [AR(2)= -1.1249,MA(2)=0.91084		
AR	1	ITH = 0 + [AR(1)=1.033361974		
MA	1+C	ITH = 43035127.67+[MA(1)=0.9610251		
TREND	TREND2+C	79669.29		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	2.19E+15	1.185084	23,17660	0.116005
AR	2.60E+15	1.599813	188,7918	0.931501
MA	1.14E+16	0.428698	10,29781	0.710048
TREND	3.37E+15	0.736216	73,27549	0.914171

Yunanistan ithalatı için elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.84’de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011 yılı Yunanistan ithalatı 23,5 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030’da yaklaşık olarak 2 katı artarak 43,9 Milyar \$ olarak öngörülmektedir. Trend yöntemi için 2011 yılında Yunanistan ithalatı ihracatına oranla daha fazla artarak 110,4 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030’da yine yaklaşık 2 katı artışla 248 Milyar \$’a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.84: Yunanistan İthalat Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	23.560.848	26.865.865	31.656.523	37.301.439	43.952.944
MA	82.745.142	43.035.128	43.035.128	43.035.128	43.035.128
TREND	110.422.069	134.641.533	168.500.981	206.343.894	248.170.271

Yunanistan’ın Türkiye’ye ihracatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.85’te gösterilmiştir. En yüksek R^2 AR, en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ise ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “2,20” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 1,094513 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99’dan küçük olduğu için artıkların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Yunanistan’ın Türkiye’ye ihracatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.85: Yunanistan'ın Türkiye'ye İhracat Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,1,1	DLGRIHR=0+[AR(1)=1.030,MA(1)=-0.936		
AR	1	GRIHR = 0 + [AR(1)=1.264760586		
MA	1+C	GRIHR = 484263.28+[MA(1)=0.931315		
TREND	TREND3	34.18761		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.496469	2.203559	1,094513	-0.041989
AR	8.55E+11	1.470809	99,41106	0.903670
MA	3.62E+12	0.659689	78,02684	0.598764
TREND	1.77E+12	0.636695	97,70535	0.803129

Yunanistan'ın Türkiye'ye ihracatı için elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.86'da verilmektedir. AR yöntemine göre 2011 yılı Yunanistan-Türkiye ihracatı 280 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030'da büyük bir artışla 24.300 Milyar \$ olarak öngörülmektedir. Trend yöntemi için 2011 yılında Yunanistan-Türkiye ihracatı ise 1,5 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030'da yaklaşık 4 katı artışla 5,6Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.86: Yunanistan'ın Türkiye'ye İhracatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	280.000.000	717.000.000	2.320.000.000	7.510.000.000	24.300.000.000
MA	1.433.305	484.263	484.263	484.263	484.263
TREND	1.595.057	2.188.007	3.115.346	4.273.451	5.687.964

Yunanistan'ın Türkiye'den ithalatı ile ilgili olarak çıkan sonuçlar Tablo 3.87'de gösterilmiştir. En yüksek R^2 ve en düşük *hata kareler toplamı* (SSR) ARIMA ile elde edilmiştir. ARIMA için bakıldığında, D.W “2,08” ile tablo değerine göre otokorelasyonsuz bölgede yer aldığı; bununla birlikte 71,04505 *Jarque-Bera* düzeyi ile Ki kare değeri olan 5,99'dan büyük olduğu için artıkların normal dağılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan Yunanistan'ın Türkiye'den ithalatını öngörebilmek için kullanılması gereken en anlamlı yöntem “ARIMA”dır.

Tablo 3.87: Yunanistan'ın Türkiye'den İthalatı Öngörüsü

	MERTEBE	KATSAYI		
ARIMA	1,0,1	GRITH=0+[AR(1)=0.9845,MA(1)=0.510		
AR	1	GRITH = 0 + [AR(1)=1.014429778		
MA	1+C	GRITH = 652842.757+[MA(1)=0.96262		
TREND	TREND3+C	39.22968		
	SSR	D.W	J.B	R ²
ARIMA	1.40E+12	2.086184	71,04505	0.891339
AR	1.68E+12	1.450797	74,57784	0.869505
MA	3.87E+12	0.484288	18,64815	0.705471
TREND	2.60E+12	0.632967	27,47821	0.802100

Yunanistan'ın Türkiye'den ithalatı için elde edilen öngörü sonuçları Tablo 3.88'de verilmektedir. AR yöntemine göre 2011 yılı Yunanistan-Türkiye ithalatı ihracata göre düşük bir düzey olan 180,3 Milyon \$ olarak hesaplanırken, 2030'da yaklaşık 1,5 katı artarak 236,7 Milyon \$ olarak öngörülmektedir. Trend yöntemi ile 2011 yılında Yunanistan-Türkiye ithalatı ise 1,9 Milyar \$ olarak hesaplanırken, 2030'da 6,6 Milyar \$'a ulaşması beklenmektedir.

Tablo 3.88: Yunanistan'ın Türkiye'den İthalatı Öngörü Değerleri

(000\$)	2011	2015	2020	2025	2030
AR	180.309	190.943	205.123	220.356	236.236.719
MA	1.290.362	652.843	652.843	652.843	652.843
TREND	1.976.042	2.656.441	3.720.546	5.049.452	6.672.580

11 ülke, 4 seri üzerinden en uygun öngörü tekniğini ölçmeye yönelik yapılan analizlerde 31 adet ARIMA yöntemi, 6 adet AR yöntemi, 6 adet Trend analizi, 1 adet de MA yöntemi kullanılması uygun yöntemler arasında çıkmıştır. %70,45 ile en uygun yöntemin ARIMA olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 3.89: Ükelere Göre Kullanılan Öngörü Teknikleri

	İHRACAT	İTHALAT	TÜRKİYE'YE İHRACAT	TÜRKİYE'DEN İTHALAT
ARNAVUTLUK	AR	AR	ARIMA	ARIMA
BOSNA HERSEK	TREND	ARIMA	ARIMA	MA
BULGARİSTAN	ARIMA	ARIMA	ARIMA	ARIMA
HIRVATİSTAN	ARIMA	ARIMA	ARIMA	AR
KARADAĞ	ARIMA	ARIMA	ARIMA	ARIMA
KOSOVA	TREND	TREND	TREND	ARIMA
MAKEDONYA	TREND	TREND	ARIMA	ARIMA
ROMANYA	AR	ARIMA	AR	AR
SIRBİSTAN	ARIMA	ARIMA	ARIMA	ARIMA
SLOVENYA	ARIMA	ARIMA	ARIMA	ARIMA
YUNANİSTAN	ARIMA	ARIMA	ARIMA	ARIMA

SONUÇ

Küreselleşen ve değişerek dönüşen dünyada iktisadi ilişkilerin her geçen gün arttığı günümüzde devletlerin temel amaçlarına uygun olarak ticaret hacimlerini arttırdığı görülmektedir. Bir taraftan ticaret tüm dünyada artarken ülkelerde mesafe gözetmeksizin ticari anlamda birbirlerinin rakibi haline gelmektedirler. Bu bağlamda maliyet düşürücü unsurların başında gelen coğrafi yakınlık büyük önem kazanmaktadır.

Özellikle 2023'te gerçekleşmesi beklenen 500 Milyar dolar ihracat hedefi koyan Türkiye için kültürel, siyasi ve coğrafi olarak yakın olduğu Balkanlar ticaret bağlamında önemli bir potansiyel arz etmektedir. Geçmiş yıllara bakıldığında farklı ekonomik sistemler içinde bulunulması, iki kutuplu dünyanın var olması, savaşlar ve üretim faktörlerinin optimum kullanılamaması ile benzer ürünlerin üretilmesi sebebiyle ticaret istenilen seviyelerde olamamıştır. Ancak değişen koşullar artan rekabet tüm dünyada olduğu gibi Balkanlar ve Türkiye'yi de ekonomik anlamda birbirine yaklaştırmış ve ticaret hacimleri üstel bir şekilde artmaya başlamıştır.

Balkanlar ve Türkiye arasındaki dış ticaretin geçmiş ve geleceğinin araştırıldığı çalışmada öncelikli olarak dış ticaret kavramı kavramsal ve teorik olarak neleri ifade ettiği tarihsel süreç perspektifinden iktisadi doktrinler ve ekoller çerçevesinden incelenmiştir. Dış ticaretin neden önemli olduğu sorusuna cevap vermeye çalışılarak küresel bağlamda dünya ticareti irdelenmiştir.

İkinci bölümde bir bütün olarak Balkan kavramı masaya yatırılmıştır. Balkan ülkelerinin öncelikli olarak politik süreç ile planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci kronolojik olarak anlatılarak bugünkü yapının hangi aşamalar geçilerek geldiği ifade edilmiştir. Bu süreç ülkelerin izlediği stratejilere göre dört farklı alt guruba ayrılarak benzer yapıda bulunan ülkeler sınıflandırılmıştır. Daha sonra çalışmaya konu olan Balkan ülkelerinin geçirdiği ekonomik evrim kısaca anlatılmıştır. Bu çerçevede geçiş sürecinde uygulanan politikalar ayrıştırılarak detaylandırılmıştır. Tüm bu bilgilerden sonra ülkelerin temel makro ekonomik veriler çerçevesinde bugünkü durumları ortaya konulmaya çalışılmış veriler yorumlanarak ülkelerin mevcut durumunun diğer ülkeler ile kıyaslanması sağlanmıştır. İkinci bölümün son kısmında ise Balkan ülkelerinin hem Dünya hem de Türkiye arasındaki

ticari yapı irdelenerek ticareti yapılan mal ve hizmet ticaretinin miktar ve çeşitliliği istatistikler yardımıyla detaylandırılmıştır.

Üçüncü bölüm çalışmanın ekonometrik modellemesinin yapılarak analizlerin elde edildiği bölümü oluşturmaktadır. Bu bağlamda öncelikli olarak Öngörü kavramı teorik olarak anlatılmış literatürde yapılan sınıflandırmalar çerçevesinde tanıtılmıştır. Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise Balkan ülkelerinin hem dış dünya ile hem de Türkiye ile yapmış oldukları ihracat ve ithalat AR, MA, ARMA, ARIMA ve deterministik Trend modelleri ile modellenerek sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda analize konu edilen 11 Balkan ülkesi öncelikli olarak serinin kendi geçmiş değerleri ile modellenerek uygun AR mertebesi belirlenerek modellenmiştir. Benzere süreç hata terimleri ile de elde edilerek MA mertebesi belirlenerek uygun mertebeden modeller kurulmuştur. Ayrıca her bir seri birim kök analizine tabi tutularak durağanlık mertebesi belirlenmiş, uygun mertebe çerçevesinde ARIMA modelleri, durağan seriler için ise uygun ARMA modeli kurulmuştur. Elde edilen modeller ve modellere ait diagnostik testler ile birlikte tablolar olarak verilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde analize konu olan 11 ülke ve dört seri için yapılan analizlerde 31 adet ARIMA yöntemi, 6 adet AR yöntemi, 6 adet Trend analizi, 1 adet de MA yöntemi kullanılması uygun yöntemler arasında çıkmıştır. %70,45 ile en uygun yöntemin ARIMA olduğuna karar verilmiştir.

Uygulamanın ikinci kısmında ise 2030 yılına kadar yapılan model öngörülerini tahmin edilmiştir. Öngörünün bitiş tarihinin 2030 olmasının ana nedenlerinden biri Türkiye'nin Cumhuriyetin 100. Yıldönümü olan 2023 için belirlemiş olduğu "500 Milyar \$'lık ihracat hacmine ulaşma hedefinde Balkan ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaretin etkisinin olup olmayacağını ölçülmesidir. Elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Balkan ülkelerine ilişkin öngörü sonuçlarına göre 2011-2030 arasında AR ve Trend yöntemlerinde istisnalar dışında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. MA sonuçlarına bakıldığında Kosova'nın Türkiye ile ihracatı dışında 2011-2015 arasında yaşanan bir azalıştan sonra sabit bir durum sergilediği gözlemlenmiştir. AR sonuçlarında ise, Hırvatistan'ın Türkiye ile ithalatının 2011, 2015, 2020, 2025 ve 2030 dönemlerinde düştüğü öngörülmektedir.

Arnavutluk için incelendiğinde 2011’de yaklaşık 4 Milyar \$ öngörülen ihracat 2030’da 20 Milyar \$’a, ithalatın ise 37 Milyar \$’a ulaşacağı öngörülmektedir. İhracatın 290 Milyar \$’ının, ithalatın ise 1,5 Milyar \$’lık kısmının Türkiye ile gerçekleşeceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bosna Hersek’in ihracatının yaklaşık 4 katı kadar artarak 26,9 Milyar \$’a, ithalatının ise 62,9 Milyar \$’a ulaşacağı; Türkiye ile olan ticarete ise Bosna Hersek İhracatının 635 Milyon \$’ının, ithalatının ise 1,6 Milyar \$’ının Türkiye ile gerçekleşmesi beklenmektedir. Bulgaristan’da ihracatın 3 katından fazla artarak 99 Milyar \$’a, ithalatın ise yine 3 katından fazla bir artışla 124 Milyar \$’a ulaşması öngörülmüştür. Bu ticarete Türkiye’nin payı ihracatta 6,4 Milyar \$, ithalatta ise, 6,7 Milyar \$’dır. Hırvatistan’da, ihracatın 3 kat artarak 2030’da 87,6 Milyar \$, ithalatın ise 93 Milyar \$’a çıkması sonuçlarına ulaşılmıştır. Türkiye ile olan ticaretinde, ihracatın yaklaşık 1,5 Milyar \$, ithalatın ise, 2 Milyar \$ olması beklenmektedir. Ticaret açısından zayıf olan Karadağ’da ihracat 2030 yılı için 5 Milyar \$, ithalat ise 30 Milyar \$ olarak öngörülmüştür. Türkiye ile Karadağ ticareti incelendiğinde, 2030 yılı için ihracat 7,9 Milyar \$, ithalat ise yaklaşık 6 Milyon \$ olarak öngörülmüştür. Kosova ticareti 2011 yılında 397 Milyon \$ olarak hesaplanmışken 2030’da 1,2 Milyar \$’a, ithalatın ise 12,4 Milyar \$’a çıkması beklenmektedir. Türkiye ile olan ticarete ise 2030’da ihracat 128 Milyon \$, ithalat ise, 3,5 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Makedonya ihracatının 2030 yılında yaklaşık 5 kat artarak 29,3 Milyar \$’a, ithalatının ise, yaklaşık 6 kat artarak 41,8 Milyar \$’a ulaşması sonuçları elde edilmiştir. Makedonya ile Türkiye arasındaki ticarete 2030 yılı için ihracat 387 Milyon \$, ithalat ise 1,8 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Romanya ticareti için, 2030’da ihracatın yaklaşık 200 Milyar \$, ithalatın ise, 213 Milyar \$’a ulaşması beklenmektedir. Türkiye ile olan ticaretinde ise, hem ihracat hem ithalat yaklaşık 11 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Sırbistan ticaretinde 2030 yılı için durum, ihracatın 76,5 Milyar \$, ithalatın ise 119 Milyar \$ olacağı beklentisinde gerçekleşmiştir. Türkiye ile olan ticarete 2030 yılı için ihracat 1,5 Milyar \$, ithalat ise 1,9 Milyar \$’dır. Slovenya’da 2030 yılında ihracatın yaklaşık 205 Milyar \$, ithalat ise yaklaşık 203 Milyar \$ olması öngörülmüştür. Türkiye ile olan ihracatı, 2 Milyar \$, ithalatı ise 4,4 Milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Son olarak Yunanistan’ın 2030 dönemi için öngörü sonuçlarında ihracatın yaklaşık 246 Milyar \$’a, ithalatın ise 248 Milyar \$’a ulaşması beklenmektedir. Bu ticarete Türkiye ile olan ihracat 5,6

Milyar \$, ithalat ise, 6,6 Milyar \$'dır. Öngörü sonuçlarında birçok yöntem kullanılmasına rağmen ilgili yorumlar TREND analizi ile gerçekleştirilmiştir.

Balkan ülkelerinin hem Türkiye hem de dünya ile yaptıkları ticaret kapsamında bu çalışma ticaretin büyüyeceğine dair bir durum olduğunu göstermektedir. Fakat bir geçiş ekonomisi olan bu ülkelerde 1990'larda yaşanan savaş ve huzursuzluğun ekonomideki etkileri devam etmektedir. İthalata bağımlı olan Bosna Hersek, Kosova gibi Balkan ülkelerinin öncelikle kalkınma sağlamaları gerekmektedir. Coğrafi konumu dolayısıyla Doğu Avrupa'da yer alması AB ile ticaret ilişkilerinde bir artış oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra AB'nde meydana gelen olası bir olumsuzluktan da aynı derecede etkileneceği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Sadık (2007). **Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Akar, Cüneyt (2007). “Volatilite Modellerinin Öngörü Performansları: Arch, Garch ve Swarch Karşılaştırması”. **İşletme Fakültesi Dergisi**, 8 (2), 201-217.
- Akgül, Işıl (2003a). **Zaman Serilerinin Analizi ve ARIMA Modelleri**. İstanbul: Der Yayınları.
- Akgül, Işıl (2003b). **Geleneksel Zaman Serisi Yöntemleri**. İstanbul: Der Yayınları.
- Akmüt, Özdemir, Ramazan Aktaş ve H. Soner Binay (1999). **Öngörü Teknikleri ve Finans Uygulamaları**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını:584.
- Aktan, Coşkun Can (2000). **Politik İktisat**. İzmir: Anadolu Matbaası.
- Akyol, Gürkan (2007). **Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası)**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Alpan, Necip P. (1975). **Tarih Işığında Bugünkü Arnavutluk**. Ankara: Kardeş Yayınları.
- Arap, Erdal (2010). “Yugoslavya’nın Parçalanma Süreci ve Uluslararası İlişkiler”. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. **Turkhukuk sitesi.com kütüphanesi**, makale no.1214, www.turkhukuk sitesi.com Erişim Tarihi: 15.11.2012.
- Armaoğlu, Fahir (1992). **20. YY Siyasi Tarihi C.II**. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ascher, William (1978). **Forecasting, an Appraisal for Policy-Makers and Planners**. London: The Johns Hopkins University Press.
- Ashiya, Masahiro (2005). “Twenty-two Years of Japanese Institutional Forecast”.

Applied Financial Economic Letters, 1, 79-84.

Ashiya, Masahiro (2007). "Forecast Accuracy of the Japanese Government: Its Year-ahead GDP Forecast is too Optimistic". **Japan and the World Economy**, 19, 68-85.

Atik, Hayriye (2006). "Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz". **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 61(2), 33-43.

Austin, Robert (1993). "What Albania Adds To The Balkan Stew". **ORBIS**, 37 (2), 259-279.

Balassa, Bela (1984). "Trade Between Developed and Developing Countries": The Decade Ahead". **OECD Journal: Economic studies**, 3, 7-25.

Banbura, Marta, D. Giannone ve L. Reichlin (2010). "Nowcasting". **ECB Working Paper Series No.1275**.

Bayraktutan, Yusuf (2003). "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri" **C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 4 (2), 175-186.

Bayraktutan, Yusuf (2010). **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

Bayraktutan, Yusuf (2012). **Uluslararası İktisat**. Kocaeli Üniversitesi Çalışma Kitabı.

Boratav, Korkut (2007). **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005**. Ankara: İmge Kitabevi.

Bozkurt, Hilal (2007). **Zaman Serileri Analizi**. Bursa: Ekin Kitabevi.

Carbough, Robert J. (2009). **International Economics**. Mason, OH: LEAP Publishing Services, Inc.

Clements, M. P., ve D. F. Hendry (2002). **An Overview Of Economic Forecasting. A Companion to Economic Forecasting**, Blackwells United Kingdom: 1-18.

Çabuk, Altan, Mehmet Özmen ve Arzu Kökçen (2011). "Koşullu Varyans Modelleri:

İMKB Serileri Üzerine Bir Uygulama”. **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, 15 (2), 1-18.

DG Trade statistic, Mayıs 2013 (DGTS)-Sırbistan Ticaret verileri

<http://ec.europa.eu/trade/> Erişim tarihi: 25.05.2013

Diron, Marie (2006). “Short-Term Forecasts of Euro Area Real GDP Growth: An Assessment of Real-Time Performance Based on Vintage Data”. **ECB Working Paper**, 622.

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Raporu, Erişim Tarihi: <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/oik560.pdf>

Dunn, Robert M., John H. Mutti (2005). **International Economics**. New York: Taylor and Francis Group.

Engle, Robert F. (1982). “Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation”. **Econometrica**, 50 (4). 987-1008.

Güriş, Selahattin ve Ebru Çağlayan (2010). **Ekonometri Temel Kavramlar**. İstanbul: Der Yayınları.

Göktaş, Oktay (1995). **Balkanların Anahtar Ülkesi Arnavutluk**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Göktaş, Özlem (2005). **Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi**. İstanbul: 7 Beşir Kitabevi.

Gujarati, Damodar N. (2003), **Basic Econometrics**. United States: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Gürkan, İhsan (1993). **II. Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar**. Haz./Ed. Halil İnalçık, Erol Manisalı ve Orhan Koloğlu. Balkanlar. İstanbul: OBİV Eren Yayıncılık, 128-157.

Haberler, G. (1935), **The Theory of International Trade**, Cenevre: Ludwig Von Mises Institute <http://mises.org/document/4311/The-Theory-of-International->

Trade#menu-4 Erişim Tarihi: 02.08.2013.

Hisarcıklıoğlu, Rıfat (2001). **Küreselleşme ve Türkiye**. İktisat Dergisi, 416,
İstanbul: İFMC Yayınları.

http://www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=4393 Erişim Tarihi: 20.11.2012

http://www.balcovansil.k12.tr/dosyalar/soguk_savas.pdf- Erişim Tarihi: 18.02.2013

<http://www.worldbank.org/>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>

<http://www.trademap.org/SelectionMenu.aspx>

<http://www.stat.gov.mk> Erişim tarihi: 11.11.2012

<http://www.ibp.gov.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Kosova>, Erişim tarihi: 29.11.2012

<http://esk.rks-gov.net>, Erişim Tarihi: 01.11.2012

http://www.dce.gov.ro/Info_business/Infobusiness2012mar.pdf Erişim Tarihi:
13.11.2012

IGEME: <http://www.ibp.gov.tr/>

İşığışık, Erkan (1999). “Türkiye’de Enflasyonun Varyansının ARCH ve GARCH
Modelleri ile Tahmini”. **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, 17 (2), 1-16.

İçöz, Orhan, [http://oicoz.yasar.edu.tr/Uluslararası%20Ekonomi/4-
Uluslararası%20Ticaret%20Polit.ppt](http://oicoz.yasar.edu.tr/Uluslararası%20Ekonomi/4-Uluslararası%20Ticaret%20Polit.ppt)

Joutz, Fred ve H.O. Stekler (2000). “An Evaluation of the Predictions of the Federal
Reserve “. **International Journal of Forecasting**, 16 (1), 17-38.

Joutz, F. L. (2006). “Econometric Forecasting Model”. Washington: **The Middle
Atlantic Actuarial Club**, Inc.

Keesing, Donald B.(1965). “Labor Skills and International Trade: Evaluating Many
Trade Flows with A Single Measuring Device”. **Review of Economics and
Statistic**, 47 (3), 287-294.

Keesing, Donald B. (1966). “International Economics: Progress And Transfer Of
Technical Knowledge- Labor Skills and Comparative Advantage”.

- American Economic Review**, 56 (1/2), 249-258.
- Kenen, Peter B. (1965). "Nature, Capital and Trade". **Journal Of Political Economy**, Vol.73 (5), 437-460.
- Koç, S. (2011). **Yükselen Ekonomiler ve Cari Denge Analizi**. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Krugman, Paul (1980). "Scale Economies, Product Differentiation, And The Pattern of Trade". **The American Economic Review**, 70 (5), 950-959.
- Leontief, Wassily (1953). "Domestic Production and Foreign Trade; The American Capital Position Re-Examined". **Proceedings Of The American Philosophical Society**, 97 (4), 332-349.
- Makedonya Cumhuriyeti Ülke Profili, Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik araştırmalar ve Değerlendirmeler Genel Müdürlüğü, 2002
- Marshall, Alfred (1923). **Money, Credit and Commerce**. London: Macmillan and Co. Limited
- Mill, John Stuart (1885) ve J. Laurence Laughlin (2009). **Principles of Political Economy**. New York: Harvard University Text Book for Colleges
<http://www.gutenberg.org/files/30107/30107-pdf.pdf> Erişim tarihi: 02.06.2013
- Montenegro Statistical Office Release No. 150 Podgorica, 1 June 2012a.
- Montenegro Statistical Office Release No: 7 Podgorica, 02. April 2012 b.
- Orhunbilge, Neyran (1999). **Zaman Serileri Analizi Tahmin ve Fiyat İndeksleri**. İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
- Republika Srpska Institute of Statistic, Mayıs 2013 (RSIS)
http://www.rzs.rs.ba/front/article/677/?left_mi=None&up_mi=&add=None
Erişim Tarihi: 01.02.2013
- Ricardo, David (2007). **Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri**. İstanbul:

Belge Uluslararası Yayıncılık

Romer, Paul M. (1990). "Endogenous Technological Change" **The Journal of Political Economy**, 98 (5), 71-102

Romer, Christina Duckworth ve D. H. Romer (1996). "Federal Reserve Private Information and the Behavior of Interest Rate". **NBER Working Paper No.5692**.

Rybczynski, T. M. (1955). "Factor Endowment and Relative Commodity Prices". **Economica New Series**, 22 (88), 336-341.

Songül, Hüseyin (2010). **Otoregresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri: Döviz Kurları Üzerine Uygulama**. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü, Ankara.

Stolper, Wolfgang F., Paul A. Samuelson (1941). "Protection and Real Wages". **The Review Of Economic Studies**, 9 (1), 58-73.

Tarı, Recep (2010). **Ekonometri**. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Terzi, Nuray, Nurdan Aslan (2006). "Heckscher-Ohlin-Samuelson Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi". **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 21(1), 1-13.

The New Encyclopedia Britannica 1985.

Todorova, Maria (2009). **Imagining The Balkans**. New York: Oxford University Press.

Toker, Cem (2007). "Yunanistan Yönetim Sistemi".

http://isay.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/arem/Projeler/21yy/yunanistan.pdf

Erişim Tarihi: 09.03.2013.

Turan, Güngör, Abdurrahman Işık (2007). **Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş**. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Ölmezoğulları, Nalan (2008). **Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm**. Bursa: Ezgi Kitabevi

SORS Statistical Office of The Republic of Slovenia

Utkulu, Utku (2005). **Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli**

Üstünlükler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları

Utkulu, Utku (2008). **Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ve Yapısal Değişim.**

Ankara: Gazi Kitabevi

Yayar, Rüştü, Yusuf Demir ve Yunus Emre Birol (Ekim 2012). “Geçiş Ekonomileri

Bağlamında Türkiye-Kazakistan Dış Ticaretine Uygulamalı Bir Bakış”.

International Conference on Eurasian Economies 11-13 Ekim, Almaty-

Kazakistan, 250-258

Yılmaz, Şiir E. (2010). **Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi.** Ankara: Efil Yayınevi

ÖZGEÇMİŞ

Melike Babal 25 Kasım 1984 yılında İzmit'te doğdu. İlk, Orta ve Lise Öğrenimini İzmit'te tamamladıktan sonra 2002-2004 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi'nde Dış Ticaret programında öğrenim gördü. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde İktisat bölümüne başladı ve 2010 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat bölümünde yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek Lisans süresinde 2012-2013 yılları arasında ERASMUS programı ile Çek Cumhuriyeti'ne giderek tez aşamasının 6 ayını Slezska Univerzita v Opave'da tamamladı.